

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
Кафедра фінансів та оподаткування

Микола Карлін

«Суспільні фінанси в умовах демократії»

Курс лекцій

Луцьк - 2016

УДК 336(075.8)
ББК 65.9 (УКР)я73
К21

**Рекомендовано до друку науково-методичною радою
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки**

протокол № 9 від 18.05 _____ 2016 р.

Рецензенти:

д. е. н., професор, завідувач кафедри фінансів
Луцького національного технічного
університету

І. М. Вахович

д. е. н., доцент, завідувач
кафедри економіки та безпеки підприємств
Східноєвропейського національного
університету імені Лесі Українки

О.М. Полінкевич

Карлін М. І.

**Спільні фінанси в умовах демократії: курс лекцій / Микола
Іванович Карлін. – Луцьк: Вежа-друк, 2016. – 160 с.**

**Видання містить курс лекцій, питання та тести для самоконтролю
знань аспірантів, короткий термінологічний словник, предметний та
іменний покажчики.**

**Рекомендовано аспірантам першого – другого року навчання в
галузі знань 07 – управління та адміністрування напряму 072
«Фінанси, банківська справа та страхування»**

© Карлін М.І., 2016

УДК 336(075.8)
ББК 65.9 (УКР)я73
К21

Зміст

Вступ

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ ТА СУСПІЛЬНИХ ФІНАНСІВ

Тема 1. Предмет фінансової науки та її еволюція. Визначення суспільних фінансів

Питання для самоконтролю

Тести

Тема 2. Економічна логіка держави та умови прояву державою своєї активності через суспільні фінанси

Питання для самоконтролю

Тести

Тема 3. Держава, перерозподіл та справедливість. Оптимальний бюджет

Питання для самоконтролю

Тести

Тема 4. Порядок прийняття державних рішень у сфері бюджету

Питання для самоконтролю

Тести

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2. ФІНАНСУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА СУСПІЛЬНІ ФІНАНСИ

Тема 5. Принципи оподаткування та податкові відносини у демократичних країнах

Питання для самоконтролю

Тести

Тема 6. Порівняльний аналіз теорій оподаткування.

Питання для самоконтролю

Тести

Тема 7. Прямі та непрямі податки.

Питання для самоконтролю

Тести

Тема 8. Державний борг і соціальне забезпечення

Питання для самоконтролю

Тести

Список використаної та рекомендованої літератури

Короткий термінологічний словник

Предметний покажчик

Іменний покажчик

Вступ

Курс лекцій з дисципліни «Суспільні фінанси в умовах демократії» є складовою частиною нормативно-методичного забезпечення навчального процесу для підготовки аспірантів з спеціальності «Фінанси, банківська справа та страхування».

Важливою ланкою фінансової системи України є суспільні фінанси, які досить часто ототожнюються з державними фінансами, що на наш погляд, є помилкою. Виходячи із постулатів зарубіжної фінансової науки, суспільні фінанси включають в себе державні та місцеві фінанси, які відрізняються між собою як суб'єктами, так об'єктами фінансових відносин, на що робиться наголос в зарубіжних виданнях з суспільних фінансів.

Складною проблемою є визначення структури суспільних фінансів, оскільки в фінансовій науці не до кінця виділені як елементи державних, так і елементи місцевих фінансів. Ці та інші питання розкриваються в даному курсі лекцій, який стане в нагоді аспірантам й студентам-економістам при вивченні ними таких курсів, як «Фінанси», «Державні фінанси України», «Фінансова система України», «Бюджетна система України», «Податкова система України», «Місцеві фінанси», «Управління державними фінансами», «Бюджетний менеджмент» та окремих спецкурсів.

Курс лекцій побудовано таким чином, щоб надати аспірантам максимальну інформацію за окремими розділами, які характеризують зміст державних та місцевих фінансів, бюджетної та податкової системи України, функціонування державних цільових фондів та фінансів державних підприємств, особливості діяльності органів управління суспільними фінансами нашої країни (Міністерства фінансів України, Державної фіскальної служби, Державної казначейської служби, Державної аудиторської служби та інших).

В курсі лекцій також певна увага приділена розкриттю особливостей здійснення процесу децентралізації в фінансовій сфері України, яка почала здійснюватися з 2014 р., специфіці здійснення адміністративно-територіальної реформи в Україні та в регіонах країни. Для вирішення існуючих проблем у функціонуванні суспільних фінансів України проаналізовано досвід країн Європейського Союзу та обґрунтовані деякі шляхи його використання в Україні.

Метою вивчення дисципліни є: на основі з'ясування теоретичних засад функціонування системи суспільних фінансів у розвинутих країнах виявити конкретні форми і методи використання цих коштів в Україні та шляхи підвищення їх ефективності.

Завдання навчальної дисципліни. Суспільні фінанси є однією з головних складових фінансової системи країни. Важливою умовою їх ефективного використання є дотримання демократичних умов у їх формуванні та використанні. Суттєвий вплив на ці процеси здійснюють політичні партії та блоки, які керуються своїми інтересами. Тому необхідно вибудувати таку політичну систему в країні, яка б дозволила ефективно

використовувати суспільні фінанси. В цьому плані для України стане в нагоді досвід розвинутих країн з цього питання.

Предметом дисципліни «Суспільні фінанси в умовах демократії» є фінансово-економічні відносини, що виникають з приводу формування і використання суспільних фінансів на всіх рівнях.

Завдання курсу:

- з'ясувати теоретичні основи формування і використання суспільних фінансів у розвинутих країнах;
- виявити конкретні форми і методи удосконалення використання суспільних фінансів в Україні;
- визначити проблеми формування і використання фінансових ресурсів Державного та місцевих бюджетів і державних цільових фондів та окреслити шляхи їх вирішення в умовах децентралізації.

Змістові модулі:

Змістовий модуль 1. **ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ ТА СУСПІЛЬНИХ ФІНАНСІВ**

Змістовий модуль 2. **Фінансування державної діяльності та суспільні фінанси**

Міжпредметні зв'язки. Курс «Суспільні фінанси в умовах демократії» тісно пов'язаний з такими економічними дисциплінами: «Бюджетна система», «Податкова система», «Управління державними фінансами», «Фінанси зарубіжних країн», «Податкові системи зарубіжних країн» та ін.

В результаті вивчення курсу аспірант повинен знати:

сутність суспільних фінансів, їх структуру та значення в демократичних країнах;

різні підходи до визначення суспільних фінансів, їх структури; особливості формування системи прямих податків в демократичних країнах; специфіку формування системи непрямих податків в демократичних країнах; особливості управління державним боргом в демократичних країнах; проблеми формування системи суспільних фінансів в трансформаційних економіках та шляхи їх вирішення.

Аспірант повинен вміти:

орієнтуватися в особливостях визначення суспільних фінансів представниками різних наукових шкіл; аналізувати різні підходи до побудови системи суспільних фінансів в розвинутих демократичних країнах; аналізувати різні підходи до побудови системи суспільних фінансів в демократичних країнах з трансформаційною економікою; обґрунтувати необхідні зміни в системі суспільних фінансів в демократичних країнах з трансформаційною економікою, зокрема і в Україні.

Змістовий модуль 1. ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ ТА СУСПІЛЬНИХ ФІНАНСІВ

Тема 1. Предмет фінансової науки та її еволюція. Визначення суспільних фінансів

1.1. Предмет фінансової науки та її еволюція.

Фінансова наука – це, на думку багатьох провідних економістів світу, економічний аналіз державної діяльності. Під державою у вузькому значенні цього слова вони розуміють сукупність адміністративних одиниць: земель, штатів, союзів громад, федерації, а також наднаціональні утворення: Європейський Союз, ООН тощо. До складу держави у широкому розумінні, крім цього, належать інституції обов'язкового страхування, органи пенсійного та медичного страхування, а також цільові централізовані та децентралізовані фонди. Нерідко до держави зараховують також суспільні підприємства приватно - правової форми власності (аеропорти, автодороги, залізниці тощо). У демократичних країнах вчені виходять з припущення, що всі індивіди прагнуть максимізувати свою вигоду в рамках цих інститутів.

Уперше систематизований аналіз державного господарства був здійснений німецькими камералістами у XVII – XVIII ст. Вони розглядали державу як об'єкт управління, але своє завдання вони вбачали і в консультуванні місцевих правителів щодо розробки фінансово – політичних заходів, орієнтованих на підвищення їхнього добробуту.

Найвідоміший представник класичної політичної економії А. Сміт у своїх дослідженнях приділяв увагу переважно нормативним принципам державної діяльності, а не вивченню механізму її функціонування. Бюджетні кошти, на його думку, слід використовувати виключно на загальнодержавні завдання. Другий відомий представник класичної політичної економії – Д. Рікардо – приділяв значну увагу проблемі формування державних доходів, зокрема і за допомогою позичкових фінансів.

Серед напрацювань неокласиків заслуговують на увагу ідеї А. Пігу щодо врахування в фінансовій науці зовнішніх ефектів. У державному секторі позитивні зовнішні ефекти можуть перетворюватися на так звані суспільні блага. Рішучий крок у розвитку суспільних благ здійснила італійська школа фінансової науки, а також К. Вікксель.

Серед найбільш яскравих представників кейнсіанства слід виділити А. Лернера з його концепцією функціональних фінансів, суть якої полягає в наступному. По-перше, оподаткування не повинно ставити лише цілі акумуляції ресурсів; по-друге, державні видатки не повинні орієнтуватися на рівень податкових надходжень, а все повинно служити інтересам політики зайнятості.

Після Другої світової війни значне поширення отримала теорія суспільних благ, а також економічна теорія конституції та правил прийняття рішень.

Епохальний внесок у розвиток теорії демократії зробила теорія А. Даунза, яка показала роль виборців у прийнятті депутатами тих чи інших рішень щодо бюджету.

На відміну від підприємств діяльність держави фінансується за рахунок бюджету, який формується з податкових надходжень та позичкових ресурсів. До бюджетних видатків, як відомо, відносять зарплату державних службовців та прирівняних до них осіб, відсоткові платежі з обслуговування державного боргу, субсидії, субвенції, дотації тощо. Всі ці дії залежать як від індивідуальної, так і від колективної поведінки платників податків. Оскільки в сучасних демократичних країнах передусім виходять з раціональної поведінки громадян та державних структур при використанні суспільних фінансів, то в них застосовують фінансовий аналіз процесу прийняття рішень та фінансовий аналіз сфери впливу цих рішень.

Відповідно до висунутої А. Даунзом економічної гіпотези у своїх діях політики керуються прагненням досягти влади, авторитету і, певною мірою, отримати матеріальну вигоду. Оскільки вирішальним чинником при цьому є число отриманих голосів виборців, політик має подбати про прихильність електорату до своєї кандидатури. Найважливішим чинником, що впливає на результат виборів, є рівень інформаційного забезпечення, оскільки виборці повинні мати інформацію про напрями використання суспільних фінансів. Тому завданням фінансової науки полягає в тому, щоб удосконалити рівень інформаційного забезпечення учасників політичного процесу.

Значний вклад у розробку теорії фінансів та державних фінансів внесли такі відомі українські вчені, як В.Л. Андрущенко, В.Д. Базилевич, О.Д. Василик, Г.О. Волощук, Т.І. Єфименко, О.П. Кириленко, В.І. Кравченко, А.І. Крисоватий, М.І. Крупка, І.О. Лютий, Ц.Г. Огонь, В.М. Опарін, К.В. Павлюк, Ю.В. Пасічник, Д.В. Полозенко, І.В. Розпутенко, С.В. Слухай, А. М. Соколовська, В.М. Суторміна, Н.М. Ткаченко, В.М. Федосов, І.Я. Чугунов, С.І. Юрій та інші. Разом з тим, в науковому плані вимагає уточнення таких понять, як державні і суспільні фінанси, структура суспільних фінансів, їх функції, які поки в українській фінансовій літературі трактуються по-різному.

Для з'ясування шляхів реформування фінансів України важливо визначитися й з структурою фінансової системи країни.

Більшість українських вчених розглядає фінансову систему з двох сторін: за внутрішньою будовою і організаційною структурою. За внутрішньою будовою фінансова система країни – це сукупність відносно відокремлених взаємопов'язаних фінансових відносин, які відображають специфічні форми та методи розподілу й перерозподілу ВВП. Фінансова система країни за організаційною будовою – це сукупність фінансових органів та інститутів, які управляють грошовими потоками.

Національні фінансові системи, на думку д. е. н., проф. В.М. Опаріна, відображають структуру фінансів окремих країн. До їх складу входять [1, с. 17]:

— фінанси суб'єктів господарювання;

- страхування;
- державні фінанси;
- міжнародні фінансові відносини;
- внутрішній фінансовий ринок.

На наш погляд, в структурі фінансової системи країни в умовах глобальної економіки недоцільно виділяти таку складову, як міжнародні фінансові відносини. Це пов'язано з тим, що фінансова система України повністю входить у світові фінанси, а не є якимось її окремим елементом. Про необхідність саме такого розгляду структури фінансової системи країни свідчить негативний вплив світової фінансової кризи 2008-2009 років на всі складові фінансової системи України. Крім того, ВВП нашої країни донедавна майже на 50% формувався за рахунок експорту, що свідчить про відкритість нашої фінансової системи в цілому, а не окремих її складових. Нерозуміння цих сучасних реалій призводить до негативних наслідків на практиці. Деякі українські політики найвищого рангу вважали в жовтні 2008 р., що фінансова криза у розвинутих країнах обійде фінансову систему України стороною. Відповідно не був прийнятий кризовий бюджет на 2009 рік та інші непопулярні заходи, що й призвело до обвалу гривні щодо долара в кінці 2008 - на початку 2009 років, до визнання України міжнародним співтовариством як країни, яка найбільше постраждала від світової економічної кризи 2008 – 2009 років (поряд з Ісландією, Угорщиною і Латвією). Але названим країнам зразу була надана необхідна фінансова допомога з фондів ЄС, інших міжнародних організацій.

Україна ж опинилася сам на сам з наслідками світової фінансової кризи. Негативні наслідки цієї кризи для нашої країни можуть бути ще більшими, якщо в 2016-2017 рр. не стабілізується економічна та політична ситуація в Україні, не припиняться бойові дії на Донбасі.

Інший український фінансист, д. е. н., проф. О. М. Ковалюк вважає, що фінансова система країни охоплює сферу фінансів (об'єкт фінансової системи); сукупність фінансових органів (суб'єкт фінансової системи); фінансовий механізм (засіб взаємодії суб'єкта й об'єкта фінансової системи) [2, с. 52].

На думку д. е. н., проф. М.І. Крупки фінансову систему країни можна розглядати як інфраструктуру різних фінансових інститутів, які здійснюють фінансові операції та одночасно є суб'єктами і об'єктами управління фінансами [3, с. 52].

На думку д. е. н., проф. С.Л. Лондара, фінанси, як вид суспільної діяльності, пов'язаний із управлінням потоками коштів, найповніше характеризується поняттям «фінансова система» [4, с.73]. Стосовно структури фінансової системи на думку С.Л. Лондара, то вона включає чотири складові: 1) інституції; 2) організації; 3) фінансовий механізм; 4) інструменти державного регулювання, які властиві економічній системі [4, с.74].

У фінансовій науці демократичних країн переважає трактування фінансової системи у контексті функціонування фінансового ринку.

Наприклад, З. Боді та Р. Мертон характеризують фінансову систему як сукупність ринків та інших інститутів, що використовуються для укладання фінансових угод, обміну активами і ризиками. Ця система включає ринки акцій, облігацій та інших фінансових інструментів, фінансових посередників (таких, як банки і страхові компанії), та органи, які регулюють діяльність усіх цих установ. Але існують й інші підходи. Зокрема П. Роуз і Д. Фрезер розглядають фінансову систему країни досить широко, відносячи до неї мережу фінансових ринків, фінансові інституції, бізнесові структури, фінанси домогосподарств та уряду.

Виходячи з досвіду розвинутих країн, до складу фінансової системи України все більше вчених нашої країни пропонують включати: 1) державні фінанси; 2) фінанси підприємств; 3) страхування; 4) фінансовий ринок; 5) фінанси домогосподарств. Якщо стосовно перших трьох елементів фінансової системи в українській фінансовій науці, як правило, не виникає суттєвих заперечень, то щодо включення до неї фінансового ринку та фінансів домогосподарств ще йдуть дискусії. Враховуючи, що ринкова економіка – це взаємодія трьох секторів: домогосподарств, фірм та уряду, то й до фінансової системи країни необхідно включати відповідно фінанси домогосподарств, фінанси підприємств, державні фінанси, страхування, а також сполучний елемент між ними: фінансовий ринок [5, с. 8]. Ряд вчених розглядають страхування як елемент фінансового ринку, для чого є певні підстави.

Нехтування такою складовою фінансової системи як фінанси домогосподарств сьогодні в Україні не допустимо, так як на них все більше буде перекидатися податковий тягар, оскільки перехід до інноваційної економіки вимагає зменшення податкового тиску на підприємства. Відповідно, все більше раніше безплатних суспільних послуг буде ставати або частково, або повністю платними. Зокрема, про це свідчить структура фінансів домогосподарств в Україні в 2015 р., яка була наступною: грошові доходи – 91,6 %, вартість спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства та від самозаготівель – 3,6 %, пільги та субсидії безготівкові на оплату житлово-комунальних послуг, електроенергії, палива – 0,5 %, пільги безготівкові на оплату товарів та послуг з охорони здоров'я, туристичних послуг, путівок на бази відпочинку тощо, оплату послуг транспорту, зв'язку – 0,5 %, інші надходження – 3,8 %. В свою чергу, грошові доходи включали наступні складові: заробітна плата – 50,9 %, доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості – 4,1 %, доходи від продажу сільськогосподарської продукції – 2,9 %, пенсії, стипендії, соціальні допомоги, надані готівкою – 27,1 %, грошова допомога від родичів, інших осіб та інші грошові доходи – 6,6 %.

Фінансовий ринок України, не дивлячись на проблеми його функціонування в 2014-2016 рр., є важливою складовою фінансової системи нашої країни, який, при належному його розвитку, може посприяти залученню як додаткових іноземних інвестицій, так і коштів населення з тіньової економіки. А вони – не маленькі: за різними оцінками їх сума

складає від 70 до 100 млрд. дол.. США. В цьому плані заслуговують на увагу пропозиції фахівців щодо випуску державних цінних паперів для населення, зокрема і в валюті.

1.2. Визначення та структура суспільних фінансів

Аналіз зарубіжної фінансової літератури дозволяє дати наступне визначення суті суспільних фінансів. Це - взаємозв'язки та процеси, пов'язані з формуванням і використанням суспільних грошових коштів, які забезпечують функціонування суспільного сектора країни (або публічного сектора за західною термінологією).

Суть суспільних фінансів реалізується через їх функції. Виходячи з економічних функцій держави суспільні фінанси повинні виконувати наступні функції: 1) функцію алокації; 2) функцію перерозподілу; 3) стабілізаційну функцію. Зміст функції алокації полягає у забезпеченні фінансовими ресурсами держави та місцевих органів влади, щоб вони належним чином виконували свої завдання. Розподільча функція суспільних фінансів характеризує процеси перерозподілу фінансових ресурсів в суспільстві на користь держави та місцевих органів самоврядування, державного сектору, малозабезпечених верст населення тощо. Стабілізаційна функція суспільних фінансів забезпечує оптимальний розвиток суспільства за допомогою використання таких інструментів, як державні та місцеві податки, державні та місцеві видатки. Важливо знайти оптимальне співвідношення між ними, чого поки не вдається досягнути в Україні. Виходом з цього становища може стати використання принципу "найменшої шкоди" при реформуванні податкової системи України та оптимізації видатків бюджету.

В українській фінансовій літературі, на відміну від західноєвропейської та північноамериканської, до сьогодні використовується поняття "державні фінанси" (або - "фінанси держави") як синонім поняття "суспільні фінанси" (або - "публічні фінанси", як це прийнято у розвинутих країнах). На наш погляд, цього робити не можна, як в теоретичному, так і в практичному плані, оскільки це призводить до проблем у фінансовій політиці держави, коли політики при владі на свій розсуд прагнуть розпоряджатися фінансами держави, не враховуючи особливості окремих складових суспільних фінансів, насамперед місцевих фінансів. Прикладом є масове розкрадання державних фінансів при президенті В. Януковичі, коли ним та його оточенням було вкрадено, за даними правоохоронних органів, більше 100 млрд. грн.. державних коштів. На жаль, подібні приклади характерні й для діяльності української влади в 2014-2016 рр., особливо при фінансуванні оборонних витрат, де розкрадання суспільних коштів йде на сотні мільйонів гривень. Це змушує говорити про масову корупцію у владі у 2014-2016 рр. навіть президентів та послів в Україні провідних зарубіжних країн.

Виділення у фінансовій системі державних фінансів вимагає вирішення складної теоретичної проблеми. Враховуючи, що до їх складу сьогодні включають не тільки державний, а й місцеві бюджети, які за українським законодавством є відносно самостійними утвореннями, то замість категорії „державні фінанси”, доцільно використовувати термін „суспільні фінанси”

(або – публічні фінанси, як це робиться у підручниках з фінансів у багатьох країнах світу). Наприклад, у підручниках з суспільних фінансів, написаних відомими польськими вченими: Станіславом Овсяком [6, с. 19], Єжи Осятинським [7, с. 16], Ельжбетой Малиновською-Місьонг та Войцехом Місьонгом [8, с. 33]. У той же час, в Україні до цього часу використовується традиційний підхід до визначення фінансової системи без виділення в ній суспільних фінансів. Так, в останньому (2008 рік) підручнику з фінансів, написаному провідними українськими вченими-фінансистами, знову в структурі фінансової системи виділяються “фінанси держави”, а не суспільні фінанси [9, с. 31 - 33]. Разом з тим, поступово ця ситуація змінюється. Д. е. н., проф. С.В. Слухай вважає, що замість категорії „державні фінанси” потрібно використовувати категорію „суспільні фінанси”, оскільки крім держави участь у вирішенні суспільних питань беруть і територіальні громади, інтереси яких не завжди є адекватними державним, а фінансування суспільних благ здійснюється не лише коштом держави, а й за рахунок акумульованих місцевими громадами коштів. У цьому випадку структура фінансової системи виглядатиме наступним чином: 1) суспільні фінанси; 2) фінанси підприємств; 3) страхування; 4) фінансовий ринок; 5) фінанси домогосподарств. Як вважає д. е. н., проф. О.В. Длугопольський, публічні фінанси охоплюють доходи і видатки центрального та місцевих урядів, а також структурні взаємозв'язки між ними, визначення яких відбувається у середовищі представницької влади [10, с. 222]. Відповідно структура суспільних фінансів включає: 1) сукупність усіх бюджетів держави; 2) державні фонди цільового і нецільового призначення; 3) фінанси підприємств і організацій державної та комунальної форм власності; 4) державний кредит; 5) державне майнове та особисте страхування. Тобто, суспільні фінанси охоплюють державні і місцеві фінанси. Такий підхід до структури фінансової системи України та суспільних фінансів нашої країни останні кілька років пропонується автором даної роботи [11, 12, 13], але він поки не сприймається деякими українськими вченими. Одна із причин цього, на нашу думку, консервативність української економічної науки, яка користується застарілими економічними поняттями, що ускладнює розуміння нашої фінансової політики іноземними дослідниками. Але ситуація поступово змінюється. На думку д. е. н., проф. В.І. Кравченка, за своїм призначенням, фінанси України поділяються на публічні фінанси, приватні фінанси, фінанси неприбуткового сектору та частково міжнародні фінанси [14, с.10]. Відповідно, до публічних фінансів в Україні відносяться державні фінанси, місцеві фінанси, фінанси політичних партій, державний кредит, податки і збори, платежі до державних цільових фондів, державні страхові фонди, державні внески за державне страхування. До приватних фінансів належать корпоративні фінанси, фінанси домашніх господарств, банківській кредит, приватні страхові фонди та страхові внески. До фінансів неприбуткового сектору належать фінанси різноманітних неприбуткових та професійних організацій, створених як фізичними так і юридичними особами. Розглянемо деякі складові публічних фінансів за класифікацією В.І.

Кравченка. Так, обсяг державного фонду регіонального розвитку на 2013 р. склав 1,3 млрд. грн. (за Бюджетним кодексом в Фонді акумулюється не менше 2,5% обсягу видатків загального фонду державного бюджету України).

Загальні доходи домогосподарств складаються із грошових доходів, а також вартості споживчої продукції із особистих підсобних господарств, а також суми пільг, субсидій, вартості подарованої продукції. За 2012 р. доходи населення склали 1,407 трлн. грн. З них заробітна плата – 593,213 млрд. грн., прибуток та змішаний дохід – 212,42 млрд. грн., доходи від власності - 72,62 млрд. грн. Сукупні витрати домогосподарств включають споживчі витрати, до 90% у структурі витрат домогосподарств відіграють кінцеві споживчі витрати.

Д. е. н., проф. В. Б. Тропіна виділяє у складі фінансової системи України, крім фінансів суб'єктів господарювання й фінансів домогосподарств, публічні фінанси, основними елементами яких на її думку, є:

- державні фінанси, котрі є державною власністю й витрачаються для реалізації загальнодержавних публічних інтересів;

- фінанси органів місцевого самоврядування, котрі є комунальною власністю й витрачаються для реалізації публічних територіальних інтересів, визнаних органами самоврядування відповідних територій;

- фонди загальнообов'язкового державного соціального страхування, кошти яких не є державною чи комунальною власністю й витрачаються для реалізації суспільного інтересу в забезпеченні соціального захисту громадян, визнаного й гарантованого державою [15, с. 34].

Основою суспільних фінансів України є зведений бюджет, доходна частина якого формується переважно з податкових надходжень та позичкових ресурсів, а видаткова – використовується на утримання бюджетних установ, оборону країни, допомогу малозабезпеченим верствам населення тощо.

В Україні бюджетна система складається з Державного бюджету та місцевих бюджетів, які разом утворюють зведений бюджет, що є розрахунковою величиною. Місцевими бюджетами визнаються бюджет Автономної Республіки Крим, обласні, районні бюджети, бюджети районів у містах та бюджети місцевого самоврядування. До бюджетів місцевого самоврядування належать бюджети територіальних громад сіл, селищ, міст та їх об'єднань. Важливо посилити роль територіальних громад у використанні суспільних фінансів в Україні, щоб унеможливити їх розкрадання.

Ресурси, які перебувають у розпорядженні держави, значно більші в країнах з трансформаційною економікою, ніж у розвинутих країнах, що свідчить про їх недостатньо ефективне функціонування. Тому в Україні держава підвищила рівень перерозподілу ВВП понад 50 %, що провокує зростання тіньової економіки в країні, яка в 2016 р. досягла рівня (за різними оцінками) від 45 до 60 % від ВВП.

Бюджетна система України також ще має значні недоліки. Вона не кореспондується із завданнями економічного зростання, виконує суто фіскальну функцію. Тому в нашій країні треба з увагою поставитися до адміністративно-територіальної реформи в Польщі, яка призвела до суттєвого покращення фінансового стану органів місцевого самоврядування. Реформа повинна була перебудувати фінансову систему Польщі, змінивши поступово пропорції перерозподілу державних фінансів між органами державної адміністрації і органами місцевого самоврядування з пропорції 85 % : 15 % на користь держави до 69 : 55 % та 40 : 35 % відповідно.

Для оптимізації державних витрат у 1999 році в Польщі було проведено адміністративно – територіальну реформу, при якій кількість воєводств було значно скорочено (в Україні політики чомусь бояться говорити про скорочення кількості областей, навіть дуже дотаційних). Поляки спочатку визначили первинну, адміністративну бюджетну одиницю – гміну. Власне, цей крок 1990 року став своєрідним відродженням системи місцевих фінансів, що існувала в Польщі до 1950 року. Нині в країні налічується 2489 гмін. Середня польська гміна має населення близько 10-15 тис. мешканців. Сільські гміни мають у середньому 3 тис. мешканців, гміни великих міст – кілька сотень тисяч мешканців. Вони покликані задовольнити потреби місцевої громади в суспільних послугах. Таким чином, місцевий бюджет гміни може складатися з бюджетів кількох окремих сіл, селищ, містечок із навколишніми селищами чи великого міста. Гміна самостійно фінансує видатки на утримання території, шляхів, вулиць, мостів, парків, охорону довкілля, водопостачання, каналізацію та вивезення сміття, забезпечення електроенергією, газом, первинну охорону здоров'я, дошкільні заклади та початкові школи, міський громадський транспорт, бібліотеки та культурні центри, спортивні майданчики тощо. Для цього гміна має закріплені джерела доходів у вигляді податків на власність, на сільськогосподарську діяльність, на використання лісових ресурсів, на підприємницьку діяльність та ін. Також гміна розпоряджається коштами від гербового збору, збору на геологічні розробки, місцевих зборів. Окрім цього вона має в своєму арсеналі фіксований відсоток загальнодержавних податків (27,6% прибуткового податку з громадян, 5% податку на прибуток підприємств). Бюджет гміни отримує й загальну субвенцію на освіту, бюджетне вирівнювання та компенсацію витрат і цільову дотацію з державного бюджету на делеговані державою повноваження.

Право випускати муніципальні облігації місцеві органи влади Польщі дістали в 1995 році. Таке право мають гміни, повіти, воєводства, їхні об'єднання, а також столичне місто Варшава. Подібне потрібно запровадити і в Україні, щоб зміцнити місцеві фінанси.

Законодавством Польщі окреслено, що емітент, який є органом місцевого самоврядування, об'єднанням таких суб'єктів чи столичним містом Варшавою, зобов'язаний визначити мету випуску муніципальних облігацій. Він не має права витратити кошти, отримані в результаті випуску облігацій, на інші цілі. Отримані кошти можуть направлятися на такі цілі: на покриття виявленого

протягом року браку коштів у бюджеті територіального самоврядування; на фінансування видатків, що не знаходять покриття в планованих доходах одиниці місцевого самоврядування.

Зважаючи на те, що економіка Польщі перебуває у стані реформування, в країні відбувається реформа місцевих фінансів та міжбюджетних відносин, тому на випуски муніципальних запозичень у цій країні накладено низку обмежень.

Конституція Польщі обмежує обсяг заборгованості органів місцевого самоврядування, він не повинен перевищувати 60% річного доходу муніципалітету, що важливо взяти до уваги в Україні при здійсненні політики децентралізації.

Узяті кредити та позики і випущені цінні папери підлягають сплаті або викупу того ж року, в якому їх взято або випущено. Це означає, що тимчасові касові розриви у фінансуванні місцевого бюджету в Польщі дозволено покривати за рахунок лише короткострокових запозичень. Цей досвід важливо використати в Україні.

Передбачено, що для отримання кредиту органом місцевого самоврядування в Польщі йому необхідно отримати висновок регіональної рахункової палати про можливість повернення кредиту або позики та спроможність викупити цінні папери. Подібними функціями слід наділити й регіональні підрозділи Державної фінансової інспекції України, яка зараз трансформується в Державну аудиторську службу.

Польська модель “отримала” середню ланку самоврядування – повіт – вже після того, як певний час проіснували гміни. Тоді, з досвіду, стало зрозуміло, що гміна не впорається з безліччю більш ґрунтовних завдань. На рівні польського повіту, до складу якого входять гміни, вже немає безпосередньої присутності держави. Повіт виконує повноваження з утримання закладів середньої, спеціальної та професійної освіти, медичних установ і лікарень, культурних установ, збереження культурних цінностей тощо. Якщо порівнювати з Україною, то найвідповіднішою бюджетною одиницею польському повітові буде районний бюджет з тією різницею, що в Польщі бюджет нижчого рівня, тобто гміни, зовсім не залежить від диктату бюджету вищого рівня, тобто повіту.

Найвищою ланкою місцевого самоврядування в Польщі є воєводство, що його можна умовно порівняти з українською областю. Щоправда головною функцією воєводства є регіональний розвиток, а не диктування умов розподілу коштів та видатків між районами та містами. Виходячи з цієї головної мети, поляки скоротили кількість воєводств з 49 до 16. Передбачалося залишити лише 14, але місцеві громади кількох регіонів на це не погодилися – і враховуючи історичні традиції та громадську думку створили 16 воєводств. У деяких воєводствах, з урахуванням думки громадськості, створили не один, а два воєводських центри. Цей досвід важливо використати в Україні при проведенні територіальної реформи. Наприклад, при утворенні у майбутньому укрупненої Волинської області у складі нинішніх Волинської та Рівненської областей, для них доцільно

передбачити два регіональних центри: Луцьк і Рівне. У першому можна було б залишити обласну раду, а в другому – обласну адміністрацію (службу префекта, згідно змін в територіальному управлінні, які пропонуються до прийняття Верховною Радою України, які ми підтримуємо).

Структура самоврядування та місцевих бюджетів у Польщі чітко регламентована і контрольована завдяки системі регіональних відділень Рахункової палати (Національної інспекції контролю за польською термінологією - НК), покликаних здійснювати нагляд за фінансовою діяльністю одиниць територіального самоврядування. Її регіональні відділення контролюють планування та виконання місцевих бюджетів. Без візи голови регіонального відділення рахункової палати місцевий бюджет не може бути ухвалений, поки голова не переконається у реальності перспективних показників. Контроль ґрунтується на трьох принципах: законність, економічність та ефективність. Також важливо те, голова НКУ обирається на 7 років, щоб унезалежнити його діяльність від впливу Президента та парламенту Польщі, які обираються на коротші терміни.

Взаємостосунки між державною адміністрацією та органами самоврядування на рівні воєводств, за визнанням польських експертів, скоріше нагадують відносини суперників, а не партнерів, тоді як саме від партнерства цих органів залежить успіх реформи: наочним прикладом тому є процес передачі власності. В Польщі, як вважають фахівці, не до кінця усвідомили своєї ролі й більшість воєвод: вони проводять власну регіональну політику, що не завжди узгоджується з політичним курсом держави.

В цілому, польські регіони розпоряджатимуться третиною всіх податків. У своїй компетенції Кабінет міністрів Польщі залишив тільки те, від чого залежить міцність суспільства і збереження його єдності (право, обороноздатність, внутрішня безпека, зовнішня політика). Визначення бюджету, розвиток виробництва, регіональної політики – все це стало правом місцевого самоуправління. Його зв'язок з центральною владою здійснюється через воєводу, у веденні якого залишаються колективна безпека, громадський порядок, а також контроль за дотриманням законів органами самоуправління.

На думку Л. Бальцеровича, в Польщі здійснена децентралізація, регіонам надана більша фінансова самостійність. Сьогодні вони більше не залежать виключно від коштів, які направляються з центрального бюджету. Але фіскальна децентралізація повинна бути добре структурована, оскільки це є досить складним завданням.

З даних, що характеризують динаміку структурних змін у бюджетній системі України за рівнями адміністративно-територіального поділу, видно посилення рівня централізації державних коштів у центральному бюджеті, що пов'язано з розвитком механізмів бюджетного вирівнювання. На сьогодні понад 90% усіх місцевих бюджетів є дотаційними. Причому дотації вирівнювання обласним, районним і бюджетам міст надаються саме з Державного бюджету України. Таке бюджетне вирівнювання перетворилося

практично у суцільну зрівнялівку. Однак якщо тактично система бюджетного вирівнювання в Україні може бути виправдана, то стратегічно вона неефективна: наслідки – фінансові дисбаланси – без усунення причини цього явища можуть бути нескінченими. На думку д. е. н., проф. В.М. Опаріна, настав час розробити програму регіонального фінансового вирівнювання в Україні. Ця програма має бути спрямована на вирівнювання фінансового потенціалу адміністративно-територіальних одиниць і населених пунктів, тобто має охоплювати всю фінансову систему, а не тільки бюджет. Відповідно, основним її інструментом мають стати субвенції інвестиційного спрямування. В цьому плані заслуговує на увагу досвід Польщі щодо удосконалення міжбюджетних відносин.

З початку 1990-х років в Польщі відбувалося посилення ролі місцевого уряду (СЦДУ) у секторі державного управління, яке особливо прискорилося після проведення адміністративно-територіальної реформи 1998 року.

Завдяки перерозподілу повноважень між рівнями сектору державного управління (СДУ) частка субцентрального уряду (СЦУ) у сукупних видатках сектору державного управління Польщі збільшилася від 23% у 1998 р. до майже 30% у 1999 р., як і очікувалося.

У структурі трансфертних доходів субцентрального (місцевого) уряду Польщі переважають прямі міжбюджетні трансферти. Важливим джерелом доходів гмін традиційно виступають загальні та цільові субвенції.

Загальна субвенція призначається для фінансування загальних послуг, які надають гміни, і складається із чотирьох частин. Перша частина субвенції (компонент “за потребами”) розподіляється між гмінами пропорційно чисельності мешканців, згідно з формулою, яку визначав міністр фінансів. Друга частина субвенції призначається для вирівнювання фінансової спроможності і надається тим гмінам, у яких дохід на одного мешканця становить менше 85% від середнього по країні. Державний грант покриває 90% різниці між податковими доходами на душу населення та середнім рівнем по країні. Фінансово більш забезпечені громади роблять внески до Державного бюджету, якщо їхній дохід на душу населення переважає 150% від середнього рівня. Третій компонент — інвестиційна субвенція, цей компонент не має визначених правил розподілу. Четвертий компонент — освітня субвенція, яка до 1996 р. розраховувалася окремо для кожної гміни, потім — за об'єктивними критеріями. З часом вирівнювальний компонент поглинув компонент “за потребами” та інвестиційний.

Цільові субвенції надаються для фінансування певних завдань, делегованих державою (соціальні виплати та утримання державних установ, якими гміни управляли за дорученням держави) та власних функцій (в основному на фінансування капітальних видатків). Розмір субвенції визначається за фінансовими нормативами, які відповідають видаткам держави на надання цієї послуги; проте об'єктивних критеріїв для оцінки видаткових потреб різних категорій громад поки не сформульовано; тому не дивно, що гміни твердять, нібито державних коштів вистачає для покриття лише половини видатків, тоді як державні органи стверджують про коефіцієнт

покриття складає 70—80 %. Окремі суми виділяються на освітні цілі та охорону довкілля.

Україні, як й іншим країнам із трансформаційною економікою, потрібно зменшувати розподільчі процеси на користь збільшення фінансових ресурсів регіонів, територіальних громад та недержавного сектора, що сприятиме підвищенню ефективності економіки. Це вимагає розробки нового бюджетного механізму, який би враховував економічну ситуацію, що склалася в світі та в Україні в кінці другого десятиріччя XXI ст.

Які ж методи обмеження зростання державних витрат використовуються сьогодні в демократичних країнах? В сучасній фінансовій науці сформулювався консенсус відносно того, що самими лише зверненнями до політиків із вимогами про скорочення державних видатків мети досягнути не можливо, оскільки політики мають у своїх руках практично необмежені повноваження в бюджетних питаннях і водночас не зацікавлені в скороченні державних витрат. Радикальні зміни в цій сфері можуть відбутися лише у вигляді суттєвого обмеження їхньої бюджетної компетенції, що і відбувається в розвинутих країнах. Заходи щодо обмеження зростання державних витрат можна згрупувати за такими двома ознаками: кількісні фіскальні обмеження й обмеження щодо порядку прийняття фіскальних рішень. За кількісних фіскальних обмежень державним інституціям, відповідальним за прийняття політичних рішень у фіскальній сфері, не дозволяється переходити за встановлений граничний рівень оподаткування (наприклад, за рівень податкової квоти у ВВП). Процедурні фіскальні обмеження полягають у регламентації порядку прийняття рішень у сфері оподаткування. З цією метою використовуються різноманітні методи оподаткування, головним із яких є поєднання рішень про доходи і видатки, що обґрунтований К. Вікселлем (Швеція). Відповідно до цього підходу рішення про державні витрати мають ухвалюватись тільки за наявності реального джерела їхнього покриття, чого поки не вистачає в Україні.

Подібна система оподаткування сприяє виходу підприємств із тіні. Саме це є найважливішою причиною, чому у країнах колишнього соціалістичного табору такі зміни в оподаткуванні мають дуже позитивний результат. Коли уряд зменшує ставку податку, велика кількість бізнесменів, які працюють у тіньовій економіці, переходять в офіційну економіку. Це найважливіша причина, чому в цих країнах до кризи 2008 – 2009 рр. ми спостерігали такий позитивний результат у збільшенні суми надходжень до бюджету.

У країнах з трансформаційною економікою, в тому числі й в Україні, збільшення доходів державного бюджету має відбуватися не за рахунок посилення податкового навантаження на економіку, а шляхом глибокої лібералізації податкового законодавства, розширення бази оподаткування, створення сприятливих умов для розвитку виробництва, малого і середнього бізнесу, скорочення тіньової економіки. Одночасно повинні передбачатися можливості стимулювання економічної, інноваційної та інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання незалежно від того, до якої галузі вони

належать, а також звільнення від оподаткування доходів громадян, що інвестуються в цінні папери.

Податкові реформи, що проводилися в більшості країн Євросоюзу у 1990-х і 2000-2014 рр., на думку проф. А. М. Соколовської, знаменували втілення в життя курсу на лібералізацію економіки та оподаткування, зумовленого загостренням економічної конкуренції, пов'язаної з розширенням ЄС, та загалом відповідали рекомендаціям ОЕСР. Їх головним принципом став принцип нейтральності оподаткування, згідно якого податки, по можливості, не повинні впливати на прийняття суб'єктами господарювання економічних рішень, вносити викривлення у дію ринкових механізмів. Такі реформи супроводжувалися зменшенням граничних ставок податків на доходи, зниженням прогресивності обкладання податками, скасуванням низки податкових пільг, створенням податків з із нейтральними економічними ефектами.

Питання для самоконтролю

1. Яка структура суспільних фінансів?
2. Які функції виконують суспільні фінанси?
3. Як співвідносяться поняття “державні фінанси” та “суспільні фінанси”?
4. Як співвідносяться поняття “публічні фінанси” та “суспільні фінанси”?
5. Як співвідносяться поняття “громадські фінанси” та “суспільні фінанси”?
6. Яку роль відіграють суспільні фінанси у фінансовій системі країни?
7. Чому державним інституціям, відповідальним за прийняття політичних рішень у фіскальній сфері, не дозволяється переходити за встановлений граничний рівень оподаткування?
8. Чому в Україні в сучасних умовах треба знизити фіскальну направленість суспільних фінансів?
9. У чому полягають напрями реформування суспільних фінансів у постсоціалістичних країнах?
10. Що з досвіду реформування суспільних фінансів у постсоціалістичних країнах можна використати в Україні?

Тести

1. Що з названого не включається до фінансової системи України?
 - а) фінанси підприємств;
 - б) державний бюджет;
 - в) фінанси домогосподарств;
 - г) міжнародні фінанси.
2. Що з названого не включається до суспільних фінансів України?
 - а) валютні резерви України;
 - б) сукупність усіх бюджетів держави;
 - в) державні фонди цільового призначення;

г) фінанси підприємств і організацій державної та комунальної форми власності.

3. Що з названого не включається до зведеного бюджету України?

а) Державний бюджет України;

б) місцеві бюджети;

в) баланс фінансових ресурсів;

г) бюджет Автономної Республіки Крим.

4. Вставте пропущені цифри і букви. Правило простої більшості означає, що найменше із _____ числа громадян повинні віддати свої голоси за проект, аби він був ухвалений.

а) $0,3n + 1$;

б) $0,5n + 1$;

в) $0,7n + 1$;

г) $0,9n + 1$.

5. Вставте пропущене слово. Державні квоти _____ втручання держави в ринкову економіку.

а) розширюють;

б) обмежують;

в) дозволяють;

г) забороняють.

Тема 2. Економічна логіка держави та умови прояву державою своєї активності через суспільні фінанси

2.1. Економічна логіка держави

Традиційна фінансова наука розглядає державу як структуру, що вже сформувалася. Проте такий підхід не враховує той факт, що держава розвивається разом з розвитком суспільства, що впливає й на суспільні фінанси.

На думку Т. Гоббса, єдиною можливістю подолання анархії в суспільстві є укладання конституційного договору, в якому індивіди закріплюють свою особисту свободу. Дж. Бюкенен і Г. Туллок в 1962 р. запропонували поняття демократичної держави. В її умовах індивіди не повинні передавати суверенові всі права, а тільки ті, які дозволяють подолати міжособну боротьбу та приймати спільні рішення. Саме в умовах правової держави розмежовано діапазони свободи дій окремих громадян, що досягається шляхом надання ексклюзивних прав стосовно розпорядження обмеженими ресурсами.

У конституційному договорі закріплені й елементи державної виконавчої влади. Вони охоплюють правила прийняття колективних рішень, які необхідні при вирішенні проблем фінансуванні суспільних благ, зокрема з таких питань, як зовнішня політика, державні заклади охорони здоров'я, будівництво доріг, пожежна охорона тощо.

Надзвичайно популярним є правило простої більшості, за якого щонайменше $0,5n + 1$ з n -ї кількості громадян повинні проголосувати за проект, щоб він був ухвалений.

Особливе значення для захисту інтересів меншості має прийняття податкової конституції. Якщо приймається рішення про збільшення державних витрат, воно не може супроводжуватися довільним введенням нових податків.

При вирішенні цих та інших проблем важливо взяти до уваги висновки економічної теорії конституції та теорії соціально-економічної еволюції.

Дж. Бюкенен і Г. Туллок звертають увагу на те, що тільки одностайно прийнята конституція може претендувати на повну легітимність.

Для порівняння пропонується теорія соціально-економічного розвитку, розроблена Ф. Хайєком. Важливим значенням є припущення Ф.Хайєка про те, що еволюційним шляхом виникають не тільки спонтанний устрій, а й абстрактні правила. Його теорія досить гостро критикується, оскільки покладена в його основу гіпотеза раціонального розрахунку має надто поверхневе обґрунтування.

В цілому фінансова наука, основною метою є економічний аналіз держави, має пояснювати економічні передумови її виникнення. Стосовно пояснення виникнення інституцій держави є дві конкуруючі теорії: теорія конституційного договору і теорія соціально-економічної еволюції.

Для функціонування держави особливе значення мають правила проведення голосування та правила прийняття колективних рішень. При цьому важливо враховувати інтереси як більшості, так і меншості. Враховуючи приналежність до меншості найбагатших верств населення, необхідно щодо них проводити виважену податкову політику, інакше почнеться масове виведення їх коштів в офшори. Так, за підрахунками спеціалізованих органів фінансової розвідки до 2010 р. з України через схеми фіктивного експорту та імпорту виводилось 11, 6 млрд. дол. в рік. В 2010-2013 рр. ця сума зросла до 20 млрд. дол. в рік. В 2014 р. та наступних роках з України виводили за допомогою вказаних операцій 17 млрд. дол. в рік. Зокрема, лише державні підприємства і лише в 2014 р. вивели з країни 110 млрд. гривень.

2.2. Різні погляди щодо необхідності державного втручання в економіку

Необхідність державного втручання в економіку пояснюється так званими провалами ринку. Порушення функціонування ринку може відбуватися в різних формах. З однією з них – асиметричною інформацією світ став активно стикатися в останні десятиліття, оскільки комп'ютерна техніка та Інтернет суттєво прискорили обмін інформацією.

Для фінансової науки великий інтерес становить така форма відмови від ринку, як виробництво суспільних благ, якими можуть користуватися всі споживачі. Приватні ж блага можуть отримати лише ті споживачі, які здатні заплатити встановлену на конкурентному ринку ціну рівноваги.

Суспільні блага характеризуються відсутністю таких властивостей, як виключення та суперництво, типових для приватних благ. Якщо суспільні блага вже існують, то при їх наданні не виникає жодних проблем. Якщо ж йдеться про новостворені суспільні блага, то встановлення нульової ціни на

них є проблематичним, оскільки підприємство, яке виробляє суспільне благо, несе певні витрати.

Особливою формою суспільних благ виступають змішані блага, які мають характеристики як чистих суспільних благ, так і товарів, призначених для індивідуального споживання. Прикладом цього типу благ є кабельне телебачення.

Товари, що характеризуються застосовністю до них принципу виключення і відсутністю суперництва, іноді називають платними суспільними благами. Їх приклади: послуги залізниці, водні канали, трубопроводи, пошта, зв'язок тощо. Але треба враховувати той факт, що деякі з них можуть стати природними монополістами.

З метою запобігання порушень у функціонування ринку уряд залишає за собою право регулювати дії природних монополій, а інколи держава сама стає виробником подібних благ.

Особливою формою суспільних благ виступають загальнодоступні блага, на які не поширюється принцип виключення, проте існує суперництво при їх використанні. Тому держава повинна регулювати споживання таких благ, оскільки на їх надання не вистачає обмежених ресурсів. В Україні це насамперед стосується видатків на вищу освіту. Реформа вищої освіти в Україні (як і всі реформи в нашій країні) йде в напрямі реалізації ідей крайнього лібералізму (виживає сильніший), коли периферійні ВНЗ перетворюються на постачальників працівників для обслуговування потреб креативного класу (в США близько 30 % відсотків населення, а в Україні – значно менше), який концентрується у великих містах. А це породжує відцентрові тенденції у промислових та менш розвинутих регіонах країни. Для вирішення цієї проблеми було б доцільним розвивати регіональні ВНЗ і регіональні наукові центри, а не віддавати майже все державне замовлення на підготовку студентів ВНЗ Києва, інших великих міст.

Широке надання суспільних благ призвело до появи певних теорій щодо відмови функціонування ринку як пояснення державного втручання в економіку, що, на наш погляд, є перебільшенням. Державне регулювання не повинно відміняти ринкові механізми, а доповнювати їх, мінімізуючи так звані провали ринку. При цьому важливо враховувати вимоги представників нормативного підходу до державного регулювання, згідно якого уряд зобов'язаний інформувати платників податків про збитки, які можуть виникнути внаслідок різкого порушення умов функціонування ринкової економіки. Поки цього не завжди вдається досягнути в Україні, що спонукає бізнес виводити свої прибутки в офшори.

2.3. Офшори як засіб мінімізації податків.

Особливістю офшорної юрисдикції є поширення пільгового режиму виключно на нерезидентні компанії, які не здійснюють діяльність на території юрисдикції і, що найважливіше, на забезпечення ефективного режиму фінансової діяльності.

Основними перевагами для власників при використанні офшорних компаній є:

- досягнення анонімності, конфіденційності;
- низькі податки або їх відсутність;
- прибуток/капітал у твердій валюті в надійних банках і стабільній країні;
- банківські рахунки в будь-якій валюті;
- можливість вільного використання валюти;
- ефективна і недорога банківська система;
- відсутність контролю валютного обміну;
- можливість законного володіння нерухомістю за кордоном.

Представництво офшорної компанії в офшорній зоні іменується секретарським бюро. Досить часто встановлюється вимога щодо працевлаштування в них місцевих жителів для вирішення проблеми зайнятості. Митні платежі не накладаються на імпортовані для потреб компанії автомобілі, обладнання та матеріали. У офшорній зоні може бути зареєстровано до декількох десятків тисяч незалежних фірм. Як правило, це компанії середнього і великого бізнесу. Для суб'єктів малого підприємництва проведення реєстрації та утримання офшорної компанії є досить дорогим, тому їм вигідніше займатися діяльністю на території своєї країни.

Офшорні зони завжди цікавили підприємців як спосіб приховування капіталу, а потім вже як спосіб оптимізації оподаткування. Сьогодні понад 25% світового капіталу і майже 60% фінансових потоків у світі проходить через офшорні зони. Разом з тим завдяки їм кожного року «відмивається» до 600 млрд. дол. США незаконних грошей і з кожним роком ця сума збільшується на декілька мільярдів. За даними зарубіжних ЗМІ, найбільша світова компанія (за капіталізацією) Apple вивела в офшори в 2012 р. 94 млрд. дол. США, не сплативши внаслідок цього 11 млрд. дол. США податків. Це дозволило знизити податкове навантаження на доходи фірми до 2 %. Тому у багатьох країнах світу проти цієї фірми розпочалися податкові розслідування, що призвело до значного падіння капіталізації компанії.

Внаслідок оптимізації оподаткування з використанням занижених цін суми недоотриманих розвиненими державами податкових платежів тільки впродовж 2005 – 2007 років обчислюються сотнями мільярдів доларів. Метод маніпулювання цінами між пов'язаними компаніями є одним з найпопулярніших способів оптимізації оподаткування в світі. Його відрізняє абсолютна законність для платника податків. Для обмеження подібних операцій законодавством і правовими доктринами багатьох країн передбачена можливість податкової перекваліфікації операцій платника податків, виходячи з їх суті, а не правової форми, що важливо врахувати в Україні при удосконаленні Податкового кодексу. Разом з тим, треба пам'ятати, що поки в світі відсутня ефективна модель протидії оптимізації оподаткування шляхом маніпулювання трансфертними цінами.

Офшор – найефективніший на сьогодні метод податкового планування. Цей метод будується на законодавчій базі багатьох країн і є дуже важливою і невід’ємною частиною світової фінансової системи, оскільки дедалі більше компаній і приватних осіб вибирають безподаткову альтернативу. Цінність офшору полягає в абсолютно законному переміщенні капіталу в політично і фінансово стабільні та безпечні країни. Зрозуміло, в нашій країні знайдеться чимало людей, котрих обурить така постановка питання. І серед них не тільки чиновники податкового відомства. Думка, що використання офшору нечесне й аморальне, а сплата податків у країні, в якій ведеш бізнес, є священним обов’язком кожного громадянина, доволі поширена. Але тут-таки виникає питання відносин бізнесу і держави. А ці відносини завжди двосторонні. Адже держава мусить не лише збирати податки, а й піклуватися про бізнес, надавати йому підтримку, створювати сприятливі умови. А якщо держава хоче тільки отримувати податки, постійно придумуючи, що б ще оподаткувати, і нічого не дає натомість, то й у бізнесменів ставлення до сплати податків відповідне.

В цілому, в світі нараховується більше 300 зон, які мають пільгове оподаткування. Зони, які надають можливість реєстрації нерезидентами компаній з пільговим оподаткуванням, можна класифікувати за різними ознаками. Так, компанія, що не сплачує податки в країні реєстрації, вважається офшорною компанією, а та компанія, що сплачує податки за пільговими ставками, називається напівофшорною. Відповідно, країни, що звільняють нерезидентів від сплати податків, називають типовими офшорами, а країни, що надають нерезидентам пільги з окремих податків та зборів, вважаються нетиповими офшорами. До останніх відносять й такі розвинуті країни, як Австрія, Швейцарія, країни Бенілюксу. Так, при поверненні в **Австрію** з офшорних центрів діє закон про привілеї, що стосуються як реемігрантів, так і осіб, які протягом десяти останніх років не мали свого житла в Австрії та мають намір його тут придбати. Такі пільги надаються Міністерством фінансів на три роки з можливістю їх продовжити до 10 – ти років. Вони стосуються насамперед прибуткового та майнового податків на іноземні доходи, причому податки, при наданні пільг на такі доходи, становлять 50 %. В 2016 р. в Австрії розгорівся великий скандал щодо використання одного з її банків для виведення з України коштів на суму 400 млрд. гривень.

У Бельгії не обкладаються ПДВ банківські, страхові, фінансові послуги, що стимулює розвиток фінансового сектора в країні. В країні існує сприятливий інвестиційний клімат, вона уклала широку мережу договорів про уникнення подвійного оподаткування (більше, ніж з 80-ма країнами), її банківська система є дуже надійною. Податкова ситема країни сприятлива для проживання заможних людей із-за кордону, оскільки в Бельгії немає податку на власність, податку на чистий капітал, податку на приріст капіталу, що розподіляється по акціям. Топ-менеджери та директори компаній, які мають вид на проживання у Бельгії, вважаються іноземцями і податками обкладаються тільки ті їх доходи, які отримані в Бельгії. В країні не існує

податку на багатство, тому зелена приміська зона Антверпена заселена багатими жителями Нідерландів. До Бельгії переселився й відомий у всьому світі французький актор Жерар Депардье, оскільки в Франції в 2012 р. було заплановане введення 75 % - го податку на наддоходи. В 2013 р. цей актор отримав громадянство Росії, відмовившись від громадянства Франції.

У Нідерландах, якщо дивіденди отримує резидент ЄС, ставка податку з них знижується з 25 % до 15 %, а у деяких випадках – до 0 %. Крім того, в країні створені максимально сприятливі умови щодо функціонування холдингових компаній та інших фінансових структур.

У Люксембурзі звільнені від ПДВ банківські, страхові та фінансові послуги, що перетворило країну в один з банківських центрів світу, послугами якої користуються й українські компанії.

Саме великий український бізнес найефективніше уникає податкового тягаря, використовуючи зазвичай із цією метою відпрацьовані схеми з використанням офшорних зон. Утім, відкриття офшорних компаній на сьогодні вже не є занадто дорогим і екзотичним способом ухиляння від податків і для середнього та малого вітчизняного бізнесу. Українські підприємці перебувають серед лідерів за кількістю створених офшорних компаній. Найімовірніше, невдовзі українці можуть стати свідками масового відкриття офшорних компаній і малими підприємцями, зокрема роздрібними торговцями. Тому нашій державі вкрай необхідно швидко реформувати податкову систему та лібералізувати економіку.

В 2010 р. лівова частка інвестицій до реального сектора України надходила з офшорів, причому переважно в межах угод «злиття – поглинання». Фактично, як зазначають експерти, в 2010 – му році, як й у попередніх роках, мало місце перекладення коштів із фондів одних фінансово - промислових груп до інших. Відповідно, вкрай рідко в результаті таких угод оновлюються основні фонди підприємств, поліпшується інфраструктура. Навіть якщо йдеться про реальні капіталовкладення, цей процес, як вважають експерти, не є однозначно позитивним для економіки – середній гонорар компаній, що переводять в Україну кошти з офшорних зон, становить 5 % від суми трансакції. Таким чином втрачаються кошти, які б працювали на українську економіку за сприятливих інвестиційних умов та низьких політичних ризиків.

Для мінімізації податків та захисту свого капіталу офшори використовують бізнесмени практично в усіх різновидах діяльності і в усіх країнах світу. Сформувався й доволі широкий спектр офшорних послуг, які задовольняють різноманітні потреби будь-якого бізнесу. Існує безліч офшорних юрисдикцій та чимала кількість офшорних схем. При цьому вже досить давно не використовують найпростіші схеми з використанням одного офшору. Сучасні офшорні схеми такі складні й водночас налагоджені, що в податкових органів практично немає можливості обвинуватити бізнесменів, які їх використовують у незаконних чи сумнівних діях.

Методи і технології офшорного бізнесу стають дедалі різноманітнішими. У схемах тепер задіяні не тільки підприємства

корпоративного типу, а й інші організаційно-правові форми бізнесу. Так, у багатьох офшорних юрисдикціях (а також в США) для створення структур офшорного типу було адаптовано форму підприємницького партнерства. В офшорному бізнесі дедалі частіше трапляються компанії з обмеженою відповідальністю, компанії, обмежені за гарантією, а також деякі комбіновані форми.

При цьому у схемах нині використовуються компанії, зареєстровані не тільки в традиційно офшорних країнах, таких як Британські Віргінські Острови, Беліз або Панама, а й у Канаді, Кіпрі й навіть Швейцарії – країнах, де можлива реєстрація резидентних і нерезидентних компаній із офшорними характеристиками.

Зміст офшорного бізнесу для вітчизняних бізнесменів полягає в тому, що за кордоном з'являється новий «самостійний» суб'єкт господарських відносин, який повністю перебуває під контролем українського підприємця. Найчастіше офшорна компанія подається як незалежний закордонний партнер української компанії. На цьому побудовано найпоширеніші способи податкового планування з використанням таких фірм. Попри гадану простоту, всі деталі таких схем потребують опрацювання, адже правила податкового й валютного контролю постійно змінюються.

Є широкий спектр офшорних операцій, які обслуговують найрізноманітніші потреби фізичних і юридичних осіб. До їх числа входить використання для розрахунків корпоративних дебетових і кредитних карток, відкритих на ім'я офшорної компанії. Через офшорні фірми можна отримати доступ до кредитних ресурсів іноземних банків, до міжнародного ринку депозитів і послуг з управління капіталом та інвестиціями. У власника офшорної фірми з'являється широкий вибір фінансових посередників і схем роботи.

Інакше кажучи, задумуються про використання переваг офшорів практично всі іноземні та вітчизняні бізнесмени. Наявність спеціалізованих компаній, які надають досить кваліфіковану допомогу з відкриття офшорних компаній і налагодження відповідного бізнесу, значно полегшує для підприємця процес ухвалення такого рішення. Проте, перш ніж скористатися послугами вже доволі численних фірм, які реєструють або продають офшори, бажано розібратися у специфіці та особливостях офшорного бізнесу.

Разом з тим, багато експертів виступають проти використання офшорів та офшорних компаній, оскільки вони сприяють ухиленню від оподаткування, зокрема й в Україні.

Прикладом може бути так звана нетипова експортна операція. Вона полягає в тому, що у підприємства, яке успішно веде бізнес в Україні (наприклад, мережа продовольчих магазинів), виникають податкові зобов'язання щодо ПДВ (наприклад, в розмірі 1 млн. грн.), який за підсумками звітного періоду слід сплатити до бюджету, але дане підприємство цього робити не хоче. Тоді на допомогу йому приходять люди, які спеціалізуються на наданні послуг з незаконної мінімізації податків. Вони знаходять реальний контракт і реального покупця – нерезидента, який хоче,

наприклад, отримати з України партію волоських горіхів. Їх купують у фермерських господарствах або (за готівку) у населення. При цьому підприємство, що займається заготівлею, не отримує від продавців жодних документів податкового обліку. Щоб легалізувати товар, заготівельники користуються послугами сезонних фіктивних підприємств. Далі торговельній мережі пропонується стати експортером, придбавши в нібито реального легального постачальника, а насправді в «транзитного» підприємства, партію горіхів вартістю 5 млн. гривень за 6 млн. , а різниця в 1 млн. – це ПДВ. Таким чином, податковий кредит у вартості покупки горіхів становить 1 млн. гривень.

Товар йде на експорт (за реквізитами, які заделегідь повідомив заготівельник горіхів), а приймаюча сторона – нерезидент є особою, що пов'язана з організаторами цієї незаконної операції. Горіхи постачаються за будь – яку ціну. А щоб операція виглядала прибутковою, ціна продажу може становити 5,01 млн. грн. плюс нульовий ПДВ. У результаті держава втрачає, а ділки отримують 1 млн. грн., бо торговельна мережа сплачує цими грошима ПДВ з основної діяльності, але не платить за описану експортну операцію. Стандартна ставка доходу «схемника» складає від 25 до 50 %. В цілому, нетиповий експорт 2010 р. завдав збитків українській державі на 4 млрд. грн. Подібне продовжувалося і в 2011-2015 рр. і тільки в 2016 р. держава взялася за так звану «горіхову мафію».

2.4. Визначення офшорів та їх привабливість для бізнесу

Найчастіше термін «офшор» («офшорна зона») тепер означає країну, законодавство якої дозволяє або взагалі не сплачувати податки, або сплачувати їх за зниженою ставкою. Найчастіше офшорами є країни, що розвиваються. Влада такої країни бере певну плату за реєстрацію офшору і так поповнює місцевий національний бюджет. З одного боку, – офшори не впливають на внутрішню економіку цих країн, бо не ведуть бізнес на їхній території, а, з іншого боку, – вони є постійним джерелом доходу, оскільки сплачують, як мінімум, встановлені мита. У бюджетах деяких країн це джерело доходу навіть становить основу економіки і є фундаментом національного добробуту.

Історія офшорного бізнесу бере початок з другої половини ХІХ століття, коли в штаті Делавер (США) була створена пільгова податкова зона. Потім подібна зона була створена в Нью – Йорку.

Перші офшорні зони в сучасному розумінні слова з'явилися в Швейцарії, де був прийнятий закон про конфіденційність інформації про стан банківських рахунків клієнта.

У 70-ті роки ХХ століття виникло близько 70-ти офшорних центрів, в тому числі в Південній Америці – 19, в Європі – 17, в Азії – 12, в Океанії – 7, у Північній Америці – 7, в Африці – 4.

Значний розвиток офшорних центрів припав й на роки розпаду соціалістичної системи та Радянського Союзу і на 90 – ті роки ХХ століття, коли отримали незалежність ряд країн Азії, Африки, Латинської Америки та

Океанії. Це є, як правило, невеликі й бідні країни, яким офшорний статус допомагає просто виживати.

Офшорна зона від англ. *off shore* - «поза берегом» — один із видів вільних економічних зон. Їх відносять до вільних економічних зон, особливістю яких є створення для підприємців сприятливого валютно-фінансового та фіскального режимів, високий рівень та законодавчі гарантії банківської та комерційної секретності, лояльність державного регулювання. Багато офшорних центрів розташовані на островах у різних частинах світу.

Синоніми офшорної зони — офшорний центр, безподаткова зона, податковий притулок, податкова гавань. Інколи вживають термін «оншор», який означає – «на березі», тобто офшор, який розташований на тому чи іншому континенті.

Термін «офшорна зона» загалом має на увазі будь-яку країну або залежну територію з низькою або нульовою податковою ставкою на всі або окремі категорії доходів, певний рівень банківської або комерційної секретності, мінімальну або повну відсутність резервних вимог центрального банку або обмежень до операцій у конвертованій валюті.

Офшор являє собою метод податкового планування, при якому в законодавстві країн встановлюється повне або часткове звільнення від оподаткування для підприємств, що належать іноземним особам. Держава або його частина, де діє таке становище для компаній-нерезидентів, називають офшорною зоною.

Офшорні зони характеризуються спрощеним і прискореним процесом реєстрації іноземних осіб, в ході якого сплачується символічна сума збору в бюджет країни. Нерезидентам встановлюються знижені ставки по сплаті податку з прибутку та прибуткового податку з фізичних осіб. Офшорні компанії звільняються від державного валютного контролю, тому можуть бути впевнені в конфіденційності своєї діяльності, що реалізується веденням закритих реєстрів акціонерів і директорів і відсутністю необхідності у здачі фінансової звітності. Для того щоб захистити національний бізнес на офшорні компанії накладається заборона на ведення підприємницької діяльності в межах офшорної зони. Дохід офшорної зони представлений зборами за реєстрацію та перереєстрацію, податковими надходженнями, витратами на утримання представництв офшорних компаній. Останні складаються з оплати оренди приміщення, зв'язку, електроенергії, харчування та проживання, транспорту, дозвілля, заробітної плати та низки соціальних компенсацій і виплат.

Крім того, більшість офшорних зон має відносно прості вимоги з ліцензування і регулювання діяльності фінансових компаній і інших фірм.

На сьогодні в світі виділяють п'ять основних зон дислокації офшорних центрів: 1. Африканська (Сейшельські острови, Ліберія, Маврикій). 2. Азіатсько – Тихоокеанська (Вануату, Острови Кука, Лабуан, Науру, Самоа, Тонга і т. п.). 3. Карибська (Ангілья, Антигуа і Барбуда, Аруба, Багамські острови, Барбадос, Бермудські острови, Віргінські острови, Домініка, Кайманові острови, Гренада, Сент – Кітс і Невіс та інші). 4. Європейська

(Андорра, Гібралтар, Ліхтенштейн, Монако, острів Мен, Нормандські острови та інші). 5. Близький Схід (Бахрейн, Дубай, Ліван та інші).

В 2009 р. всі офшорні юрисдикції світу виробили ВВП на суму 600 млрд. дол. США (за паритетом купівельної спроможності), в тому числі в сфері послуг – на 385 млрд. дол. США. Їх сумарний експорт склав 201 млрд. дол. США, а імпорт – 194 млрд дол США.

Привабливість офшорних зон для українських бізнесменів пояснюється такими обставинами:

- нестабільністю фінансово-кредитної та політичної систем України;
- високим ступенем ризику при вкладенні капіталу в нашу країну;
- великим податковим тиском в Україні.

Фінансові юрисдикції є більш захищеними, оскільки працюють, як правило, у стабільному фінансовому полі, що робить їх гарантами захисту інтересів клієнтів, тому що в іншому випадку вони постраждають у першу чергу від форс-мажорних обставин.

Всі існуючі офшорні зони можна умовно розділити на три групи: класичний офшор, коли компанії звільняються від усіх податків і звітностей; зони з низьким оподаткуванням; інші офшори, в яких компанії отримують певні переваги в плані ведення бізнесу та оподаткування.

Основними ознаками у визначенні офшорних зон є:

Оподаткування.

Багато офшорних юрисдикцій стягують певні податки, проте всі вони не стягують податок на прибуток взагалі, або стягують його тільки з певних категорій доходу, або стягують податок нижчий, ніж у тій країні, де платники є податковими резидентами. Відсутність податку на прибуток, як правило, є частиною політики залучення іноземного капіталу. У ряді випадків податок на прибуток не вводиться внаслідок бідності значної частини населення. Багато податкових притулків у басейні Карибського моря є невеликими, малорозвиненими країнами з бідним населенням. В цих умовах країна може мати значно більший прибуток при низькому рівні податків і зборів. Важливою особливістю більшості офшорних територій є надання пільгового податкового режиму і виконання вимоги проведення ділових операцій за межами країни, де офіційно зареєстрована офшорна компанія.

Фінансова секретність.

Певний рівень секретності також є характерним для офшорних юрисдикцій, як і для інших країн. Проте більшість країн не захищає цю інформацію від розслідування правоохоронними органами іноземної держави, особливо коли розслідування здійснюється відповідно до міжнародного договору. Особливістю офшорних юрисдикцій є наявність надмірно жорстких правил захисту банківської і комерційної таємниці. Вони відмовляють у порушенні своїх бар'єрів секретності навіть тоді, коли є серйозне порушення законів іншої країни. З цієї точки зору розрізняють дві категорії офшорних юрисдикцій: країни, які відмовляють у послабленні своєї

секретності, не зважаючи на використання режиму секретності в злочинних цілях; країни, які дозволяють законні розслідування в належних випадках.

Валютний контроль.

Офшорні юрисдикції мають, як правило, систему подвійного валютного контролю. В її основу поставлена відмінність між резидентами і нерезидентами, а також між національною і іноземною валютами. Загальне правило: резиденти піддаються валютному контролю, а нерезиденти валютному контролю не піддаються. Проте нерезиденти піддаються звичайному контролю відносно місцевої валюти. З компанією, створеною в офшорній юрисдикції, що належить нерезидентам і здійснює свою діяльність зовні юрисдикції, поводяться як з нерезидентом з погляду валютного контролю. Відповідно іноземна особа може сформувати компанію в країні податкового притулку для здійснення бізнесу в інших юрисдикціях. В цьому випадку компанія не піддаватиметься валютному контролю в податковому притулку, оскільки вона не здійснює операції у валюті інших юрисдикцій і не займається бізнесом у даній офшорній юрисдикції.

Комунікації.

Більшість офшорних юрисдикцій мають надійні засоби зв'язку — добрі телефонні, кабельні та телексі послуги зв'язку для з'єднання їх з іншими країнами. Багато хто має також регулярний повітряний зв'язок. Наприклад, є щоденні безпосадочні авіарейси між Каймановими Островами та Майамі та пряма лінія між Х'юстоном і Гранд Кайманом. Використання англійської мови як основної в карибських юрисдикціях і їх близькість до території США також сприяє їх особливій привабливості для жителів США і Канади.

Легкість доступу до зарубіжної банківської системи.

Використання офшорних юридичних осіб дає можливість розміщувати капітал у твердій валюті в надійних банках стабільної країни. Великі секретарські компанії з визнаною міжнародною репутацією мають усталені зв'язки і можливість відкривати для своїх клієнтів рахунки в першокласних зарубіжних банках. Офшорній фірмі може бути відкритий валютний банківський рахунок у зарубіжному банку. Такий рахунок може використовуватися для безготівкових розрахунків, здійснення інших операцій (перекази, акредитиви, банківські гарантії) або для акумуляції неформальних фондів коштів як "скарбничка" грошей.

Офіційно в Україні сьогодні визнано 36 офшорних зон. При цьому 90 % різних потоків капіталу так чи інакше проходить через Республіку Кіпр, що до цього переліку не входить. За підрахунками експертів, з огляду на прямі інвестиції з України в офшорні зони і придбання товарів через них в 2011 через такі центри пройшло 44 млрд. дол.. США.

В Україні при покупці товарів у компаній, які знаходяться в офшорних юрисдикціях, до валових витрат відноситься тільки 85% вартості куплених товарів чи послуг, що збільшує суму податку на прибуток.

Всі операції з резидентами офшорних юрисдикцій стають об'єктом підвищеної уваги з сторони уряду, а перелік офшорних юрисдикцій затверджується Кабінетом Міністрів України.

Згідно розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.02.2012 р. № 143-р в нашій країні офшорними зонами вважаються наступні:

Британські залежні території

Острів Гернси

Острів Джерсі

Острів Мен

Острів Олдерні_

Близький схід

Бахрейн

Центральна Америка

Беліз

Європа

Андорра

Гібралтар

Монако

Карибський регіон

Ангілья

Антигуа і Барбуда

Аруба

Багамські Острови

Барбадос

Бермудські Острови

Британські Віргінські Острови

Віргінські Острови (США)

Гренада

Кайманові Острови

Монтсератт

Нідерландські Антильські Острови

Пуерто-Ріко

Сент-Вінсент і Гренадіни

Сент-Кітс і Невіс

Сент-Люсія

Співдружність Домініки

Теркс і Кайкос

Африка

Ліберія

Сейшельські і Острови

Тихоокеанський регіон

Вануату

Маршальські Острови

Науру

Ніуе

Острови Кука

Самоа

Південна Азія

Мальдівська Республіка

Цікаво, що в останній редакції списку офшорів 2012 року в нього не була включена Панама. Ця офшорна держава визнана такою у всьому світі, але не вважається офшором в Україні. Працюючи з панамською компанією на витрати можна віднести всі 100%, тому Панаму вигідно використовувати українським бізнесменам при побудові схем імпорту та експорту. Для вирішення цієї та інших подібних проблем, було б доцільним використати досвід Росії, яка значно розширила перелік офшорів.

Українським підприємцям не слід забувати й про міжнародні списки офшорів, що складаються Міжнародною міжурядовою групою з розробки фінансових заходів по боротьбі з відмиванням грошей (ФАТФ), а також Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), щоб не попасти під санкції цих організацій.

На думку ФАТФ, недостатні зусилля по боротьбі з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму приймають наступні країни: Ангола, Болівія, Ефіопія, Кенія, М'янма, Непал, Нігерія, Шрі – Ланка, Сирія, Тринідад і Тобаго, Турція. Активну противагу зусиллям світової спільноти здійснює Іран, який виділено в особливу групу.

Всього ж ФАТФ виділяє чотири категорії країн:

1. Країни, що повністю відповідають вимогам ФАТФ.
2. Країни, в яких є недоліки законодавчого плану: Антигуа і Барбуда, Азербайджан, Болівія, Греція, Індонезія, Йемен, Кенія, Марокко, М'янма, Непал, Нігерія, Україна, Парагвай, Катар, Шрі – Ланка, Судан, Сирія, Тринідад і Тобаго, Таїланд, Туреччина.
3. Країни, що мають стратегічні недоліки національної системи боротьби з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму: Ангола, КНДР, Сан – Томе і Принсіпі, Пакистан, Туркменістан, Еквадор, Ефіопія.
4. Країни, що знаходяться під особливим режимом санкцій: Іран.

У список ОЕСР традиційно входять юрисдикції, які не прийняли вимоги, що передбачають розкриття за запитом інформації з будь – яких податкових питань незалежно від національного законодавства про захист приватної інформації і збереження банківської таємниці.

До групи країн, які недостатньо запровадили стандарти ОЕСР, відносять такі офшори: Ангілья, Андорра, Антигуа і Барбуда, Аруба, Багами, Бахрейн, Беліз, Бермуди, Британські Віргінські острови, Вануату, Гібралтар, Гренада, Домініка, Теркс і Кайкос, Кайманові острови, Острови Кука, Ліберія, Ліхтенштейн, Монако, Монтсеррат, Маршаллові острови, Науру, Нідерландські Антильські острови, Ніуе, Панама, Самоа, Сан – Марино, Сент – Вінсент і Гренадіни, Сент – Кітс і Невіс, Сент – Люсія. Також до цієї групи відносяться такі фінансові центри, як: Австрія, Бельгія, Бруней, Гватемала, Люксембург, Сінгапур, Чилі, Швейцарія.

До юрисдикцій, що не прийняли стандарти ОЕСР, відносять: Коста - Ріку, Лабуан (Малайзія), Уругвай, Філіппіни. Відповідно, ці країни будуть підпадати під санкції ОЕСР.

На наш погляд, сьогодні доцільно говорити й про існування так званих «чорних» офшорів, до яких доцільно віднести країни з низьким та помірним оподаткуванням, але в яких відсутня чи є дуже слабкою централізована влада (яка ж до того є надто корумпованою): республіки Північного Кавказу в Росії та Косове в Європі; Афганістан та Пакистан в Азії; Сомалі, Нігерія та Лівія в Африці, Папуа – Нова Гвінея в Океанії тощо. Фінансові системи цих країн активно використовуються світовою мафією та корумпованими політиками для відмивання брудних грошей.

2.5. Визначення та види офшорних компаній.

Офшорний бізнес – це підприємницька діяльність, що здійснюється в рамках, як правило, міжнародної групи компаній, частина підрозділів якої розміщена у країнах, котрі надають податкові, валютні та інші пільги за інших умов. Ці країни отримали ще одну неофіційну назву „податкові притулки” (tax havens).

Основною характерною ознакою офшора є наявність спеціального корпоративного законодавства, згідно якого реєструються офшорні компанії. Це, передусім, Закон про компанії у тій чи іншій формі: Business Companies Act, International Business Companies Act, Companies Ordinance. Цим корпоративним законодавством передбачена можливість зареєструвати компанію у формі International Business Company (IBC) чи Exempted Company, чи Offshore Company, яка звільняється від оподаткування в обмін на заборону ведення діяльності в країні реєстрації.

Деякі офшорні юрисдикції під тиском світової спільноти поступилися вимогам ОЄСР та ФАТФ і ввели зобов'язання щорічної подачі бухгалтерської та фінансової звітності для офшорних компаній.

Офшорна компанія характеризується особливим організаційно-юридичним статусом підприємства, який забезпечує їй максимальне зниження податкових втрат (найчастіше – до нуля). Проте з юридичного погляду офшорна компанія принципово нічим не відрізняється від інших компаній та підприємств у цій країні. Вона є повноправним суб'єктом господарських правовідносин і може здійснювати угоди нарівні з іншими юридичними особами.

Можна виділити п'ять основних характеристик офшорних компаній:

- Офшорні компанії є нерезидентними по відношенню до країни, де вони зареєстровані, що означає, що її центр «контролю і управління» знаходиться за кордоном. Комерційні операції офшорних компаній проводяться за межами юрисдикції, де вона зареєстрована.
- Офшорні компанії, як правило, звільнені від основної суми податків, або ця сума порівняно невелика, або вони виплачують невеликий щорічний реєстраційний збір.
- Спрощено процедуру реєстрації управління компанією. Допускається використання номінальних власників і директорів. Вимоги до загальних зборів та проведення рад директорів носять формальний характер.
- Для офшору в країні інкорпорації полегшений, або відсутній валютний контроль, вимоги щодо фінансової звітності зведені до мінімуму.

Аудиторські перевірки за деякими винятками взагалі не потрібні.

- Володіння офшорними компаніями здійснюються на анонімній основі, дотримуються гарантії конфіденційності. Конфіденційний характер володіння офшором гарантований загальноприйнятими правовими нормами та законодавством юрисдикції, в якій зареєстрована офшорна компанія. Разом з тим, на поточний момент зареєструвати офшорну компанію з будь-якої юрисдикції, не розкриваючи інформації про бенефіціара, не реально. Адже, документи бенефіціара (в тому числі закордонний паспорт і звичайний паспорт) для реєстрації компанії все одно будуть потрібні, якщо навіть він використовує повний номінальний сервіс (тобто директорами та акціонерами його компанії будуть доступні наймані особи). Номінальним керівникам необхідно знати кінцевого бенефіціара для власної безпеки, щоб не брати на себе чужі «гріхи».

Офшорні компанії – зручні інструменти в міжнародній торгівлі та для безпечного розміщення своїх коштів у надійних міжнародних банках. Конфіденційність такої компанії достатньо висока. Оскільки в законодавствах низки країн зміни відбуваються досить часто, класифікація офшорів значною мірою умовна, проте для загального розуміння природи офшорних компаній ми наведемо деякі із їх варіантів.

Офшорна компанія може мати два статуси: статус нерезидентної офшорної компанії та статус звільненої від податків резидентної компанії. Статус нерезидентної офшорної компанії передбачає, що компанія реєструється в цій юрисдикції; ніякі операції усередині цієї країни не веде й управляється з – за кордону іноземними директорами. Фактично такий статус дає змогу мати компанію, що існує тільки на папері, але за її допомогою можна проводити на цілком легальних підставах фінансові операції в межах внутрішньофірмової структури транснаціональної корпорації (ТНК). Прикладом нерезидентної офшорної компанії є швейцарські доміцилярні компанії. Нерезидентна офшорна компанія сплачує основні податки в країнах – джерелах утворення своїх доходів за принципом територіальності своєї юрисдикції, а в країні реєстрації сплачуються тільки реєстраційні мита й щорічні фіксовані податки. У такий спосіб у юрисдикції, у якій зареєстрована фірма, можна акумулювати неоподатковувані за принципом резиденства доходи ТНК.

Статус звільненої від податків резидентної компанії надається офшорній компанії у тому випадку, якщо вона належить нерезидентам, але управляється місцевими директорами, має на території юрисдикції свій офіс та веде офшорні операції. Резидентній компанії податкові звільнення від прибуткових податків надаються тільки на офшорні операції. Така компанія, як правило, також сплачує щорічні податки за заниженою ставкою. При цьому вона має право на здійснення частини своїх операцій у країні інкорпорації, наприклад, може інвестувати доходи, отримані в інших країнах. У випадку одержання прибутку від джерел в країні реєстрації стосовно такої компанії застосовуються внутрішні, не пільгові ставки прибуткового податку.

Основні дії з реєстрації підприємства, організації його взаємодії з адміністрацією офшорної зони здійснюються за допомогою секретарської компанії – сервісного центру, що спеціалізується на наданні послуг з реєстрації та організації роботи офшорних компаній. Секретарські компанії згідно з дорученням, яке їм видає реальний власник компанії, не тільки забезпечують дотримання всіх юридичних формальностей, а й знаходять осіб, які стають номінальними власниками компанії та її номінальними директорами. Крім того, секретарські компанії надають послуги адвоката, обробляють кореспонденцію, що надходить на адресу офшорної фірми тощо.

До номінальних власників офшорних компаній відносяться особи, які вважаються власниками таких компаній згідно з реєстраційними документами, але фактично (через укладення додаткових угод із реальними власниками компанії) одержувачами доходу не є. Подібні угоди укладаються між реальними власниками та номінальними директорами.

В цілому, інститути секретарських компаній та номінальних власників і директорів дозволяють досягти реальним власникам кількох цілей: по – перше, зберегти конфіденційність свого права власності; по – друге, отримувати економічні вигоди від роботи офшорної компанії.

Класичні офшорні компанії

Головна вимога юрисдикції, де дозволено реєстрацію таких компаній, - це ведення діяльності за межами країни реєстрації. На відміну від місцевих підприємців, офшорна компанія у країні реєстрації повністю звільнена від сплати податків або сплачує низькі фіксовані податки. Власником такої компанії є президент; при цьому бухгалтерська звітність не надається, і компанія найчастіше сплачує лише фіксоване щорічне мито.

Як правило, класичні офшорні компанії реєструються в невеличких державах, на островах із невисоким рівнем розвитку власної економіки, але з досить високою політичною стабільністю (на Багамських Островах, Британських Віргінських Островах, Вануату, Сейшельських Островах, у Белізі, Панамі, Домініці, Сент-Вінсенті і Гренадинах). Зазвичай у таких країнах не ведеться реєстр акціонерів і директорів, конфіденційність володіння такими компаніями дуже висока. Тому їх найчастіше використовують як сейф для фінансових трансакцій. В цьому плані показовою є справа щодо «БТА Банку», який використав як офшор Панаму. Доки справа власника київського бізнес-центру «Євразія» ТОВ «ГМСІ», чекала свого розгляду у касаційній інстанції, корпоративні права на компанію встигли переоформити на акціонерну компанію «Авін Маркетинг С.А.», що розміщена в Панамі. Так було зазначено в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб-підприємців станом на 18.04.2011 р. А дії були такими. 20.12.2010 р. Господарський суд м. Києва виніс рішення, яким частково задовольнив вимоги АТ «БТА Банк» (тут і далі – казахського, якщо не вказано інше). У результаті було звернено стягнення на корпоративні права за договором застави №07/354/z від 08.06.2007 р., який припинив свою дію ще 2007 року.

Проте час спрацював на «БТА Банк», адже його представники з юридичної компанії «Ілляшев і партнери» вже встигли стягнути й «сховати» майно «ГМСІ». По-перше, «Ілляшев і партнери» від імені казахського банку провели так звану міжособову операцію, коли банк, який заволодів власністю на корпоративні права «ГМСІ» за оскарженим рішенням господарського суду м. Києва, звертався з позовом до «ГМСІ» (тобто до самого себе) і визнав у судовому порядку заборгованість «ГМСІ» перед банком на півтора мільярда грн., знову таки – за договором застави, який припинено наприкінці 2007 року. Очевидно, це було зроблено для того, щоб стати найбільшим кредитором «ГМСІ» і додатково обтяжити майно – нерухомість вартістю 80 млн. дол.

По-друге, казахський банк (наразі державний) переписав право власності на 100% частки в ТОВ «ГМСІ» на панамському офшорну компанію. Але ж панамські компанії, на відміну від, приміром, кіпрських офшорів (які виконують вимоги щодо обов'язкового проведення аудиту і ведення бухгалтерії), є найбільш непрозорими офшорами у світі. Передача частки відбулася безоплатно. В договорі зазначено, що впродовж року банку має бути сплачено 6 млн. дол. (при ціні активу понад 80 млн.). З таким самим успіхом можна було написати «100 мільйонів». Швидше за все, платити їх ніхто не збирається. Дуже схоже на класичну схему з прихованням майна від суду, адже рішення на користь банку нерезидента за зазначених обставин має бути скасоване, про що «схемотехнікам» добре відомо. Виходить, що у державного казахського банку не знайшлося дві-три прозорі державні компанії (крім панамських), яким можна було б передати майно. Цікаво, що керівництво казахського банку звинувачує своїх колишніх керівників у непрозорому веденні бізнесу через кіпрські, європейські, британські компанії. Проте з панамськими це навіть порівняти не можна. Тому й приваблюють одних бізнесменів – панамські паспорти, інших – підприємства.

Компанії, зареєстровані в низькоподаткових юрисдикціях

У цих країнах зазвичай надаються істотні податкові пільги для певних типів компаній. Нижчий рівень конфіденційності і фінансові втрати компенсуються вищим престижем у світі. Ці держави, а отже й компанії, зареєстровані в цих країнах, мають доволі високий авторитет у міжнародній спільноті, не розглядаються як офшори і, за дотримання певних умов, можуть сплачувати податки у зниженому розмірі. Проходження щорічного аудиту і решта бухгалтерської звітності – обов'язкові. До країн та юрисдикцій із помірним оподаткуванням можна зарахувати насамперед Гонконг, Гібралтар, Люксембург, острів Мен, Мальту, Кіпр, Ірландію та ін..

До територій, які активно розвиваються в останні десятиліття, відноситься острів Мен. За конституцією він є самоврядною територією у Сполученому Королівстві. З середини 70 – х років ХХ ст. острів було оголошено офшорним центром. Поступово острів Мен перетворився на один з найважливіших фінансових центрів Європи. Фінансовий сектор забезпечує 25% національного доходу острова. На острові відсутній валютний

контроль, клієнтам забезпечується секретність ведення операцій. На острові відсутні податки на переказ капіталу, на додатковий дохід, на реєстрацію, на майно, на прибуток від реалізації, на спадщину та дарування.

Острів Мальта розташований в центральній частині Середземного моря, на перетині морських шляхів, між головними портами регіону. Таке вигідне географічне положення перетворило його на центр міжнародної торгівлі. До того ж, на Мальті успішно розвивається легка і харчова промисловість, судноремонтна індустрія, виробництво електроніки і медичного устаткування.

Заснування на Мальті іноземних компаній не пов'язане з якими-небудь труднощами. При створенні мальтійської компанії спеціальний дозвіл необхідно одержувати тільки банкам, страховим компаніям і корпоративним фондам.

Офшорні іноземні організації на Мальті підрозділяють на міжнародні торгові (Trading - ІТС) і міжнародні холдингові (International Holding Companies - ІНС) компанії.

При оподаткуванні корпорацій, інкорпорованих на Мальті, застосовується принцип резидентства. Інші компанії сплачують тут податки за принципом територіальності.

Мальта уклала угоди про звільнення подвійного оподаткування з такими країнами, як: Австралія, Австрія, Бельгія, Болгарія, Велика Британія, Угорщина, Німеччина, Данія, Індія, Італія, Канада, Кіпр, Китай, Корея, Лівія, Люксембург, Малайзія, Нідерланди, Норвегія, Пакистан, Польща, Румунія, Фінляндія, Чехія, Швеція, Південна Африка.

«Оншорні компанії».

До цього типу можна зарахувати компанії, зареєстровані в державах зі звичайним (або навіть високим) оподаткуванням, які широко застосовуються в агентських схемах, у побудові холдингових структур, а також для використання договорів про уникнення подвійного оподаткування. Зазвичай у таких країнах щорічно треба проходити аудит і здавати звіти. Проте певні організаційно-правові форми дозволяють їм спокійно існувати, платячи тільки фіксовані збори.

Наприклад, законодавство багатьох країн Європи містить норми, що дозволяють проводити ділові операції офшорного типу. При цьому деякі з них дозволяють відступити від «класичних» офшорних принципів. Зокрема, у низці юрисдикцій звільненням від податків компаніям дозволяється мати офіс, який реально функціонує. Наприклад, у такій респектабельній країні як Швейцарія певному типу фірм у деяких кантонах дозволяється проводити офшорні операції, навіть якщо вони мають там офіс і персонал (податкові втрати при цьому не усуваються повністю, але багатократно знижуються). Цим, наприклад, у свій час скористалася російсько-українська фірма «Росукренерго», яка була посередником з постачання газу з Росії та ряду інших країн до України. Вона зареєструвалася в кантоні Цуг, який відомий дуже пільговими умовами для міжнародних компаній.

Оншорні компанії годяться як для ведення солідного бізнесу, так і для простого зберігання грошей. Із боку урядів цих держав контроль жорсткіший, ніж у попередніх випадках, ведеться реєстр директорів та акціонерів, але й престиж компаній набагато вищий. До таких країн належать: Великобританія, Нова Зеландія, Швейцарія, Данія, Ліхтенштейн, Люксембург й ін..

Швейцарія – провідна країна світу в банківській сфері, де діє помірно оподаткування. Найпопулярнішою в країні є така фірма як корпорація. Мінімальний розмір її акціонерного капіталу становить 100 тис. швейцарських франків. До федеральних податків відносяться 0,825 % - вий податок на сукупний капітал фірми та прибутковий податок (3,6 – 9,8 % від величини прибутку).

Швейцарія користується популярністю серед корпорацій через дві пільги, які надаються на рівні кантонів. Перша пільга дозволяє практично звільняти від податку фінансовий прибуток від іноземних позичальників, наприклад, відсотки з позик, що й приваблює до окремих кантонів холдингові компанії. Друга пільга дозволяє значно знизити ставку корпоративного податку для трейдерів, які одержують більше 80 % доходів з – за кордону.

Для відкриття і реєстрації компанії у Швейцарії спеціальні дозволи необхідні лише при заснуванні банків, трастових і страхових компаній. Термін заснування компаній становить 4 – 6 тижнів.

Фінансове законодавство Швейцарії набагато ліберальніше від законодавства країн Європейського Союзу, що заохочує багатьох заможних людей із країн ЄС та всього світу зберігати свої кошти у цій державі.

За швейцарським законодавством злочином «відмивання грошей» визнано: намагання перешкодити виявленню джерела чи місця укриття активів, запобігти конфіскації активів, які пов'язані зі злочином; приймання, депонування або допомогу в розміщенні чи переведенні активів без належної перевірки особи їх власника. Однак за швейцарськими законами не є злочином ухиляння від сплати податків в інших країнах, тому іноземній поліції заборонений доступ до конфіденційної інформації швейцарських банків.

Разом з тим, вона поступово перетворюється на країну, яка починає боротися з фінансовою злочинністю. Так, у свій час були викриті незаконні перекази до Швейцарії грошей колишнім прем'єр – міністром України П. Лазаренком.

У березні 2009 р. швейцарський уряд оголосив про прийняття стандартів ОЕСР з обліку інформації при боротьбі з податковими правопорушеннями в банківській сфері, як у разі податкового шахрайства, так і разі ухиляння від сплати податків.

На початку 2013 р. офіс генерального прокурора Швейцарії повідомив, що в рамках кримінального розслідування про «відмивання» коштів у кількох швейцарських банках було заморожено рахунки. Розслідування ведеться за запитом фонду Hermitage Capital і пов'язане із загадковою смертю

у московській в'язниці російського юриста Сергія Магнітського в 2009 р., який викрив ці схеми. Кому належать рахунки – не уточнюється, але вся західна преса говорить про те, що вони належать представникам керівництва Росії.

За даними швейцарської преси, незадовго до початку 2013 р. федеральна прокуратура зажадала від кількох фінансових установ країни виписки з рахунків, а також заблокувала низку рахунків, зокрема в банку Credit Suisse. Як стверджують представники фонду Hermitage Capital, через цей банк відмивалися кошти, отримані в результаті незаконних дій співробітниками російської податкової служби.

Значне місце в офшорному бізнесі займає Ліхтенштейн, населення якого складає 32 тис. осіб. Разом з тим в країні зареєстровано понад 40 тис. іноземних фірм, які забезпечують понад 30% доходів бюджету країни.

Таємниця банківських вкладів у Ліхтенштейні охороняється дуже суворо. Закон про екстрадицію на осіб, підозрюваних у здійсненні податкових злочинів, не поширюється. У 2008 р. у центрі скандалу опинився один із найбільших банків Ліхтенштейну – банк LGT. У ньому приховували гроші від податкових органів своїх країн (здебільшого через низку посередників) приблизно 1,5 тис. німців, французів, американців та ін. Після розкриття цієї афери на Ліхтенштейн почався чинитися значний міжнародний тиск. У березні 2009 р. ця країна погодилася на часткове послаблення банківської таємниці (якщо інформацію про вклади іноземців будуть вимагати контролюючі органи відповідної країни при підозрі у вчиненні цими громадянами фінансових злочинів). Державна фінансова розвідка Ліхтенштейну сьогодні співпрацює й з відповідними структурами України, щодо повернення вкрадених в нашій країні грошей. Наразі в Ліхтенштейні заблоковано підозрілі рахунки українських чиновників на суму 25 млн. дол. США. Але попереду ще багато роботи, оскільки Україна повинна довести, що ці активи здобуті злочинним шляхом. Проблемою є те, що законодавством Ліхтенштейну не визначений час блокування подібних рахунків, це вирішує суд країни. Але в Ліхтенштейні є прецеденти, коли Державна фінансова розвідка країни тримала 10 років замороженими підозрілі рахунки. Йдеться про справу колишнього військового правителя Нігерії Сані Абачі. І зрештою влада Ліхтенштейну повернула Нігерії 168 млн. євро, які Абача зі своїми сподвижниками розмістив на рахунках банків Ліхтенштейну.

У Люксембурзі банківський сектор є однією з найважливіших галузей господарства. Банки Люксембургу використовують гнучкі правила для вкладників. Наприклад, десять вкладників можуть об'єднатися в так званий «Спеціальний фонд», роблячи вклад у розмірі 125 тис. євро, оскільки вкладники значних коштів отримують податкові пільги.

У Люксембурзі закон про охорону банківської таємниці був прийнятий у 1981 р. відповідно до нього банки розголошують інформацію про клієнтів лише у разі відкриття на них кримінальної справи і наявності згоди міністра фінансів.

Разом з тим, банківський сектор Люксембургу має недоліки, пов'язані з непрозорістю банків, які нерезиденти з інших країн використовують для отримання незаконних доходів. Посередницькі банки, які розміщені в Люксембурзі та здійснюють міжнародні взаємозаліки з промислових платежів та контрактів, створили систему особистих рахунків «Клерстрім». Відомі політики й державні чиновники з різних країн можуть мати у ній непрозорі рахунки і отримувати на них комісійні від великих міжнародних компаній як подяку за лобіювання їх інтересів. Тому керівні органи ЄС ставлять перед урядом Люксембургу питання про посилення контролю за діяльністю банків країни. Рецесія в ЄС негативно позначилася на фінансовій системі Люксембургу, оскільки тільки в 2012 р. було закрито більше 120 банківських установ.

На сьогодні проміжне становище у цій класифікації посідає Кіпр – найпопулярніший інструмент податкового планування українських бізнесменів, не дивлячись на фінансову кризу в країні початку 2013 р. Після вступу 2004 року Кіпру в Європейський Союз у цій країні запровадили нове податкове законодавство, скасувавши всі розходження між звичайними резидентними та офшорними компаніями. Проте, незважаючи на зміни у правилах оподаткування Кіпру, рівень податкового навантаження там, як і раніше, залишається доволі низьким. Наприклад, ставка податку з прибутку становить лише 10%. Головне, що доходи від дивідендів і роялті не оподатковуються взагалі. Це відкриває перед зарубіжними компаніями безпрецедентні можливості не сплачувати прямі податки.

У Новій Зеландії використовується схема іноземного трасту, який має статус активного/торгового трасту. Як довірчий власник використовується новозеландська приватна компанія РТС (Private Trustee Company). Для виконання функцій довірчого власника компанія не зобов'язана отримувати спеціальну ліцензію. По всіх зовнішніх ознаках така компанія виглядає як звичайна компанія, що веде діяльність самостійно. Проте її внутрішня документація ведеться таким чином, що її діяльність полягає лише в управлінні власністю іноземного трасту. Дохід, який вона отримує, фактично належить трасту. За свої послуги компанія повинна отримувати від трасту винагороду, інакше всі доходи трасту вважатимуться її доходами і обкладатимуться звичайними новозеландськими податками.

Робота даної схеми спирається не на маловідомі, не відмічені законодавцем упущення в податковому законодавстві. Безподатковий статус структури заснований на свідомому визнанні державою економічної природи довірчих стосунків власності. Законодавство визнає, що довірчий власник всього лише агент-посередник, виконуючий волю засновника. Тому, якщо засновник, бенефіціари і джерела доходу не знаходяться на території Нової Зеландії, обкладати податком такий траст немає підстав.

Особлива привабливість новозеландських компаній полягає в тому, що Нова Зеландія не попала і навряд чи попаде у всілякі "чорні" списки FATF. В той же час, Нова Зеландія не підписує настільки популярні останнім часом двосторонні і багатобічні угоди про обмін інформацією.

2. 6. Найпопулярніші типові та нетипові офшори.

Великобританія – LLP. Респектабельна юрисдикція. Звітність обов'язкова, але податків можна уникнути. В Україні не вважається офшором. Вартість реєстрації та першого року утримання компанії – 2860 USD. Щорічне її утримання в наступні роки – 1900 USD.

Гібралтар. Висока репутація. Зручна для реєстрації страхових компаній та електронної торгівлі. В Україні вважається офшором. Вартість реєстрації та першого року утримання компанії – 2950 USD. Щорічне її утримання в наступні роки – 2500 USD.

Гонконг. Чудова юрисдикція для імпорту та експорту, особливо з країнами Азії. В Україні не вважається офшором. Вартість реєстрації та першого року утримання офшорної компанії – 3770 USD. Щорічне її утримання в наступні роки – 2900 USD.

Данія. Дорога респектабельна юрисдикція. Підходить для торгівлі та холдингів. В Україні не вважається офшором.

Дубай. Юрисдикція середньої цінової категорії. Зручна для торгівлі та інвестицій. В Україні не вважається офшором.

Кіпр. Низькоподаткова юрисдикція (10% від прибутку). Зручна для інвестицій та фінансування. В Україні не вважається офшором. Вартість реєстрації та першого року утримання – 2180 Euro. Щорічне утримання в наступні роки – 1500 Euro.

Ліхтенштейн – AG. Дорога респектабельна юрисдикція. Компанії типу AG можна використовувати для торгівлі та інвестицій. В Україні не вважається офшором.

Ліхтенштейн – Ansalt. Дорога респектабельна юрисдикція. Компанії типу Ansalt можна використовувати для інвестицій і захисту активів. В Україні не вважається офшором.

Ліхтенштейн – Stiftung. Дорога респектабельна юрисдикція. Компанії такого типу можна використовувати для інвестицій і захисту активів. В Україні не вважається офшором.

Маврикій – GBC II. Юрисдикція середньої цінової категорії. Маловідомий офшор, що не входить у Список КМУ. Зручна для імпорту та експорту. GBC II – безподаткова нерезидентна компанія. Вартість її реєстрації та першого року утримання – 3800 USD, а щорічне утримання в наступні роки – 2300 USD.

Маврикій – GBC I. Юрисдикція середньої цінової категорії. Маловідомий офшор, що не входить у Список КМУ. Зручна для імпорту та експорту. GBC I – низько податкова (до 3% від прибутку) резидентна компанія. Вартість її реєстрації та першого року утримання – 5400 USD. Щорічне утримання в наступні роки – 4500 USD.

Сингапур. Респектабельна юрисдикція середньої цінової категорії. Зручна для торгівлі та інвестицій. В Україні не вважається офшором. Вартість реєстрації та першого року утримання компанії – 6080 USD. Щорічне її утримання в наступні роки – 4200 USD.

Панама. Стабільна юрисдикція в Латинській Америці. Недорогі офшорні компанії. Зручна для експорту, імпорту і захисту активів. В Україні не вважається офшором. Вартість реєстрації та першого року утримання фірми – 2400 USD. Її щорічне утримання в наступні роки – 1800 USD.

Ось як рекламує панамські офшори фірма Coldwell: можливість здійснювати операції без сплати податків, повна анонімність, офшорний банківській мультивалютний рахунок, віртуальний офіс, найвищий рівень захисту від встановлення особи – власника компанії, відсутність проблем у статутному капіталі компанії, жодних вимог з рекомендації благонадійності засновника, ніякої бухгалтерської чи податкової звітності тощо.

Панама також відома як країна «зручного прапора», оскільки через її територію проходить Панамський канал, а вільна економічна зона Колон пропонує вільний рух товарів та повне звільнення від податків на імпорт та експорт. Фірми, які розташовані в цій зоні, звільняються від імпортного мита, а також від гарантій, ліцензування та інших вимог та обмежень на імпорт.

Законодавство Панами відрізняється суворими заходами стосовно охорони таємниці банківських вкладів. Її розголошення карається позбавленням волі до 6 років, штрафами до 1 тисячі доларів США або тим чи іншим разом. Крім випадків, передбачених Кримінальним кодексом цієї країни, навіть муніципальним чиновникам закритий доступ до інформації про вкладників банків. Заборонено видавати аналогічну інформацію урядовим службовцям та іноземним податковим відомствам. Разом з тим, в 2016 р. розгорівся світовий фінансовий скандал щодо так званих «панамських паперів», які показали величезний розмах приховування коштів від оподаткування багатьма політиками та бізнесменами (зокрема й українськими), через використання панамських компаній.

Крім Панами основними центрами міжнародного офшорного бізнесу в регіоні Латино – Карибської Америки є Багамські, Бермудські, Кайманові, Британські Віргінські острови та ряд інших країн і залежних територій.

Багамські Острови. Прості в обслуговуванні компанії. Фіксована плата в бюджет. Немає звітності. Зручні для експорту і захисту активів. В Україні вважається офшором. Вартість реєстрації та першого року утримання офшорної компанії – 3200 USD, а її щорічне утримання в наступні роки – 2500 USD.

Податкові пільги та гарантії таємниці вкладів зробили Багами великим фінансовим центром світу. На Багамських островах діють відділення понад 400 банків (фізично присутні 190) та інших фінансово – кредитних закладів із США, Канади, Великої Британії тощо із загальним обігом біля 100 млрд. дол. США на рік. У країні також зареєстровано близько 40 тис. офшорних фінансових, інвестиційних, страхових та суднобудівних компаній при населенні в 302 тисячі осіб. На Багамських островах відсутній податок на прибуток, а такі податки, як прибутковий з громадян, на спадщину, на додану вартість, на нерухомість мають мінімальні ставки. На Багамських островах ліцензувати необхідно тільки страхову та банківську справу.

Активи банків, розташованих на Багамах, в 2000 р. склали 272 млрд. дол., а в першому півріччі 2007 р. вони досягли 351 млрд. дол. Кількість інвестиційних фондів на Багамських островах на 01.01. 2006 р. складала 750, а їх активи – 90 млрд. дол. США. Страхові компанії на Багамах можуть мати незначні мінімальні обсяги капіталу, для них майже відсутні будь – які податки, окрім щорічного державного збору в розмірі 2500 дол. США на рік.

Під багамським прапором внаслідок зручностей в реєстрації та податкових пільг курсує 1200 суден (з 55 країн) загальним тоннажем 31,3 млн. бр. – реєстр. тонн.

Британські Віргінські Острови. Респектабельна юрисдикція. Фіксована плата в бюджет. Немає звітності. Вигідна для експорту і захисту активів. В Україні вважається офшором. Вартість реєстрації та першого року утримання офшорної компанії – 2650 USD, а її щорічне утримання в наступні роки – 1900 USD.

На 01.01. 2006 р. на Британських Віргінських островах нараховувалося 2886 офшорних інвестиційних фондів з активами в розмірі 100 млрд. дол. США.

Основну частину ВВП цієї залежної від Великої Британії юрисдикції забезпечують фінансові послуги. В 2009 р. ВВП цієї юрисдикції склало (за ПКС) 320 млн. дол. США, а частка сфери послуг у ВВП – 92%.

Бермудські острови. Популярна офшорна зона, а також база для створення офшорних інвестиційних фондів та страхових компаній. Останні на Бермудах не платять будь – яких податків, окрім щорічного державного збору в сумі 2500 дол. США. В Україні вважається офшором.

На 01.01. 2006 р. на Бермудах діяло 1186 офшорних інвестиційних фондів з капіталом в 187,5 млрд. дол. США. З березня 2007 р. регулювання діяльності інвестиційних фондів на Бермудських островах здійснюється відповідно до закону про інвестиційні фонди 2006 р.

Бермудські острови є третім за розмірами страховим центром в світі (після Лондона та Нью – Йорка), на території яких діє близько 1000 страхових компаній.

На Бермудських островах діє фондова біржа, яка є популярним майданчиком для розміщення акцій офшорних фондів.

Кайманові острови. Це – офшор, на якому відсутній податок на прибуток. Особливою популярністю Кайманові острови користуються у страхових компаній. Ці компанії можуть мати незначні обсяги капіталу, не сплачувати жодних податків, окрім державного щорічного збору в розмірі 8400 дол. на рік.

На Кайманових островах функціонує близько 540 банків та різних фондів. Там же відкриті 70 представництв десятка найбільших у світі банків. На кінець першого півріччя 2007 р. величина банківських активів на Кайманових островах складала 1816 млрд. дол. США.

На 01.01. 2006 р. на зазначених островах було зареєстровано 7106 інвестиційних фондів з активами в 200 млрд. дол. США.

Кайманові острови є головним центром серед офшорних юрисдикцій щодо випуску міжнародних боргових цінних паперів.

Невіс. Це – офшор в Латинській Америці. Прості в обслуговуванні компанії. Фіксована плата в бюджет. Немає звітності. Зручні для експорту і захисту активів. В Україні вважається офшором. Вартість реєстрації та першого року утримання фірми – 2800 USD. Її щорічне утримання в наступні роки – 2300 USD.

Сейшельські Острови. Недорогі й прості в обслуговуванні компанії. Фіксована плата в бюджет. Немає звітності. Зручні для експорту і захисту активів. В Україні вважається офшором. Вартість реєстрації та першого року утримання компанії – 2400 USD. Щорічне її утримання в наступні роки – 1650 USD. Сейшели підписали договори про уникнення подвійного оподаткування з такими країнами: Китай, ПАР, Індонезія, Оман, Ботсвана, Маврикій, Таїланд, Малайзія та рядом інших країн.

В 2006 р. на Сейшелах був прийнятий новий закон про боротьбу з відмиванням «брудних» грошей. Згідно цього закону в країні створено Фінансове розвідувальне управління в рамках структури Національного банку.

Значне зростання кількості міжнародних підприємницьких компаній на Сейшелах забезпечує країні достатній ВВП. В 2009 р. ВВП країни (за ПКС) склав 626 млн. дол. США.

Нові офшорні центри

Беліз. Прості в обслуговуванні компанії. Фіксована плата в бюджет. Немає звітності. Зручні для експорту і захисту активів. В Україні вважається офшором. Вартість реєстрації та першого року утримання компанії – 2400 USD. Щорічне її утримання в наступні роки – 1700 USD.

У Белізі з 1986 р. діє програма, згідно якої претендент на отримання громадянства повинен внести у Фонд економічного розвитку країни 60 тис. дол. США. Це дало певні позитивні результати. Якщо в 1980 – 1985 рр. приріст ВВП на душу населення був від'ємним (- 2 %), то в 1986 – 2000 рр. даний показник зростав на 7 % щорічно.

Вануату. Найбільший океанійський офшор Вануату (столиця – Порт – Віль) має власну валюту (вату), орієнтовану на курс австралійського долара. Значні доходи Вануату отримує від офшорної діяльності. У країні немає контролю за переміщенням капіталів, відсутні прибутковий податок, податки на переказування капіталів, податок на дохід, а також ряд інших податкових платежів. Крім того, Вануату є країною зручного прапора.

Чорногорія. Її вважають перспективною офшорною зоною. Влада Чорногорії пропонує бізнесменам отримати громадянство країни в обмін на інвестиції. Відповідно до розробленої владою цієї країни програми економічного громадянства, іноземці, які інвестували від 500 тисяч євро в розвиток місцевого бізнесу, мають право подати заяву про надання їм громадянства Чорногорії. При цьому наголошується, що учасниками нової урядової програми можуть стати тільки особи з незаплямованою репутацією і твердими намірами розвивати бізнес у Чорногорії. Але не завжди так

відбувається, про що свідчить приклад з наданням громадянства одному з синів Насера Кельменді, який (за даними Інтерполу) контролює наркобізнес на Балканах. Іншою тенденцією офшорного бізнесу в цій країні є використання “складних” схем з участю як офшорних, так і не офшорних компаній. Наприклад, російська фірма може мати договір із компанією з цілком респектабельної країни, але насправді остання – лише проміжна ланка, а кінцевим одержувачем коштів є офшорна фірма. Так, в кінці 2012 р. в Камбоджі було заарештовано відомого російського бізнесмена С. Полонського, який підозрюється у «відмиванні» грошей за допомогою подібних схем, в тому числі й в Чорногорії.

Латвія. В 2012 р. Латвія прийняла ряд змін до законодавства, які фактично перетворюють країну в нетиповий фінансовий офшор, проти чого виступає Євросоюз. Згідно з латвійським Законом про імміграцію, іноземний інвестор може отримати посвідку на проживання в країні, якщо виконає одну з наступних умов: розмістить в латвійському банку субординований депозит чи придбає відповідні облігації на суму від 300 тис. євро; придбає в Латвії нерухомість на суму від 143 тис. євро в Ризі, Юрмалі та великих містах або від 72 тис. євро в провінції; при відкритті бізнесу в Латвії.

Посвідка на проживання в Латвії оформляється одночасно для інвестора та членів його родини. Оскільки Латвія входить до Шенгенської зони, наявність посвідки на проживання в цій країні дає можливість її власнику вільно і без віз переміщатися практично по всій Європі без необхідності мешкання в самій Латвії.

За словами експертів, на середину 2012 р. посвідку на проживання в Латвії отримало понад дві тисячі громадян Росії та інших країн СНД. Найпопулярнішими шляхами до цього були розміщення субординованого кредиту та купівля нерухомості. В кінці червня 2012 р. латвійський банк Rietumi запропонував новий варіант субординованих облігацій. Вони випускаються у двох варіантах – у доларах США та євро терміном на 7 років з можливістю дострокового погашення через 5 років за ініціативою банку. Фіксовані відсотки за купоном виплачуються раз на півроку з розрахунку 7 % річних, що є значно вищими, ніж на європейському ринку корпоративних облігацій, де ставки у багатьох випадках не перевищують 3 – 4 % річних. Номінально вартість однієї облігації становить 50 тис. євро або 75 тис. дол. Якщо субординовані облігації купують з метою отримання посвідки на проживання, то сума вкладень для одного інвестора має становити від 300 тис.євро чи 400 тис. дол. за номіналом. В свою чергу, банк буде надавати клієнтам повну підтримку на всіх етапах процесу здобуття європейської посвідки на проживання.

В 2016 р. Латвія посилила фінансові вимоги до тих, хто хоче придбати довідку на проживання в країні за інвестиції, бо в попередні роки подібні посвідки отримало ряд підозрілих осіб.

Угорщина. Ця країна, за прикладом ряду європейських країн, в 2012 р. почала надавати не тільки посвідку на проживання іноземцям, а й громадянство, при умові інвестування в економіку країни не менше 250 тис.

євро. Це сприятиме поступовому перетворенню Угорщини у нетиповий офшор в середині ЄС, що не вітається цією організацією. Угорщина пішла на такий крок, щоб стимулювати іноземців до купівлі своїх державних цінних паперів, що в певній мірі сприятиме вирішенню проблеми держборгу країни.

На думку відомого політолога, проф. Д. Видріна, якщо Україна застосує досвід Угорщини щодо продажу громадянства в обмін на інвестиції, то вона від цього тільки виграє. Україні є чим заохотити іноземців. Помірний клімат, гарні ландшафти та природа, освічене населення, багато історичних та культурних пам'яток архітектури, а також близькість української культури до європейської – важливі аргументи для отримання громадянства України для іноземців. На жаль, військові дії на Сході України в 2014-2016 рр. не дають нашій країні використати подібний механізм залучення інвестицій.

2.7. Проблемність створення офшорних зон в Україні.

Зростання обсягів світових потоків руху капіталу, посилення податкового пресу в деяких країнах, разом із надмірною регламентацією підприємництва створює передумови для розширення сфери офшорного бізнесу. Про зростання інтересу підприємців усього світу до офшорів свідчить, наприклад, те, що майже половина світового руху капіталів у прямій та позиковій формі на початку ХХІ ст. проходила через офшорні компанії. Широке застосування в бізнесі офшорів урешті-решт призводить країни з різним рівнем соціально-економічного розвитку до необхідності формування чіткої позиції щодо цього явища. Рішення можуть бути різними: від обмеження практики зарубіжних офшорів до заборони національним підприємцям користуватися офшорними схемами, або до створення офшорного центру на власній території, щоб зменшити тіньову економіку.

З 1994 до 1996 р. Україна також розглядалася в якості офшорної зони. В Законі України «Про оподаткування прибутку підприємств» перераховувалися ознаки суб'єктів підприємницької діяльності, прибуток яких не підлягав оподаткуванню. Відповідно, компанії податки не платили, якщо:

- засновниками компаній були нерезиденти України;
- дохід компанії не мав джерела походження на території нашої країни;
- всі розрахунки компанії здійснювалися через місцеві банки;
- виконавчі органи та адміністративний штат компанії складався з громадян України;

- компанія на території України не виконувала представницьких функцій для своїх засновників;

- щорічна аудиторська перевірка виконувалася підприємством України, яке мало відповідну ліцензію.

В 1997 р. було прийнято новий закон, який ліквідував вказані пільги, але не зміг зменшити рівень тінізації нашої економіки. За урядовими даними рівень тіньової економіки в Україні сьогодні складає біля 45%, хоча більшість експертів говорять про 50 – 60%.

Визначений урядом рівень тіньової економіки в Україні не кореспондується з міжнародними експертними оцінками. Наприклад, за

даними Ф. Шнайдера, обсяг тіньової економіки в Україні (розрахований за методом аналізу попиту на гроші та альтернативним методом моделювання) постійно збільшується: 52,2% ВВП у 1999-2000рр., 54,7% у 2002-2003 рр. В 2015 р., за даними незалежних експертів, її рівень зріс до 60 % від ВВП, хоча за офіційними даними її рівень складає 45 % від ВВП. Тим не менше, слід враховувати висновок проф. А. С. Гальчинського про те, що при перевищенні частки тіньової економіки в Україні в 30 % від ВВП, вся економіка країни починає розвиватися за законами тіньової економіки. Ми, виходячи з аналізу досвіду розвитку Української держави в 1990-2016 рр., можемо стверджувати, що за законами тіньової економіки в нашій країні в значній мірі розвивається й політична система, а політики використовують суспільні фінанси для особистого збагачення. Про це, зокрема свідчать дані, оприлюднені в так званих «Панамських паперах», а також інформація про «Чорну» касу Партії регіонів. Причинами цього, крім всього іншого, є надзвичайна корумпованість судової та прокурорської систем України, рівень довіри до яких в останні роки впав до дуже низької позначки.

Таким чином, розглядаючи питання про умови зменшення обсягів тіньової економіки, слід враховувати рівень розвитку країни. Якщо у Західних країнах тіньова економіка – це певна кримінальна діяльність і незначна частина невидимої економічної діяльності, то в країнах із перехідною економікою, зокрема в Україні, це частка легальної економіки, без якої вона не може нормально функціонувати. Так, у розвинутих країнах світу умовами для збільшення масштабів тіньової економіки є високий рівень безробіття, зміни у тривалості робочого тижня (його скорочення), а також зниження вікової межі виходу на пенсію тощо. Ці проблеми створюють підстави для збільшення підпільного виробництва з метою отримання фірмами надприбутків та ухилення від податків.

За обсягами тіньової економіки Україну експерти порівнюють з деякими країнами Латинської Америки. Незважаючи на істотні відмінності умов України від особливостей функціонування економік багатьох країн, що розвиваються, заслуговує на увагу дослідження перуанського економіста Ф. де Сото. Він вважає, що в країнах, що розвиваються, або в країнах із перехідною економікою умовами збільшення масштабів тіньового сектора економіки, зокрема, є: 1) неспроможність держави задовольнити основні потреби зuboжілих мас населення; 2) свого роду правовий та економічний апартеїд проти населення, яке у свою чергу змушене порушувати закони; 3) високий рівень добробуту і доходів працівників, втягнутих у тіньову діяльність.

Отже, незаконна діяльність процвітає, якщо правові обмеження перевищують певний соціально прийнятий рівень, а також коли витрати на дотримання чинних законів щодо господарської діяльності вищі від її доходів. Таким чином, у країнах, що розвиваються, та країнах із перехідною економікою “неформальна” економіка стає, швидше, засобом виживання людини, ніж збільшення прибутків фірми. Все це має місце через недосконалість правової системи цих країн.

Сьогодні “втеча капіталу” з України оцінюється в мільярди доларів США. Тому питання, пов’язані з тіньовою економікою, “втечею капіталу” та способами боротьби з ними, мають бути пріоритетними напрямками державної політики в області суспільних фінансів.

При визначенні можливості та доцільності будь-якого господарського нововведення, в тому числі – створення офшорного центру в Україні, одним з ключових є питання ринкової кон’юнктури та споживачів. У даному випадку, перш ніж приймати рішення про формування офшорної юрисдикції в Україні, експерти пропонують знайти відповідь на питання про майбутніх користувачів – країни та види бізнесу, які будуть зацікавлені в існуванні українського офшору.

Для вирішення цього питання необхідно, на думку фахівців, по-перше, проаналізувати внутрішню ситуацію в Україні з позицій її привабливості для згаданих користувачів; по-друге, оцінити міжнародне середовище, в якому такий офшор буде розвиватися.

У контексті вивчення економічної ситуації в Україні необхідно дослідити рівень стабільності, прозорості ринку та стимулів (антистимулів) розвитку підприємництва, зовнішньо торгівельних операцій України, в т.ч. пов’язаних із торгівлею товарами та переміщенням капіталів.

Наразі необхідно говорити про наявність тенденцій в формуванні та спрямуванні зовнішньоекономічних зв’язків. Можна з певною вірогідністю говорити про те, що мова йде в цьому випадку про діяльність вітчизняних підприємців із використанням офшорних схем із метою уникнення контролю за власністю та зменшення розмірів оподаткування.

Що стосується зовнішньої торгівлі, то, аналізуючи взаємовідносини з офшорними центрами, також можна виявити певні закономірності. Згідно з офіційним переліком офшорних центрів, останні не займають значного місця у зовнішньоторговельних операціях, а їх частка не перевищує 3%.

Існує цілий ряд причин, які призводять до відпливу капіталу з України. Найважливіші з них мають економічний характер. Це – нестабільне і навіть обтяжливе податкове законодавство, примусовий продаж валютних надходжень при існуванні реальної загрози девальвації гривні, можливість досудового списання коштів із рахунків підприємств тощо. Інша, не менш важлива причина, пов’язана з політико-правовою нестабільністю, недовірою підприємців та громадян до судової системи і апеляційних процедур.

Саме з метою уникнення економічних та політичних ризиків капіталу у значних обсягах виводяться з легального виробничого і торгівельного обороту України за кордон. Загальновідомі методи, які при цьому використовуються, їх можна умовно розділити на дві групи. До першої групи відносяться так звані прямі методи, коли капітал вивозиться у явному вигляді. Це: неповернення валютної виручки від експорту товару, не ввезення імпортного товару після здійснення попередньої оплати, втрата капіталу у зв’язку з удаваним неефективним використанням майнових цінностей за межами країни та ін.. Друга група включає непрямі методи відпливу капіталу, які більш складні, а тому й більш небезпечні, оскільки при

застосуванні їх досягається не лише ефект переміщення капіталу, а й виведення його з-під оподаткування. У цьому випадку реально здобути в Україні кошти легально працюють після оподаткування на бюджети інших країн. Але найчастіше застосовується механізм передачі доходу в країни з більш низьким рівнем оподаткування шляхом виставлення рахунків за фіктивні операції, роялті, використання трансфертного ціноутворення і тому подібне

Сказане вище про стан зовнішньоекономічних зв'язків України і масштаби тіньової економіки дає експертам підстави робити наступні висновки:

по-перше, значний розмір тіньової економіки всередині країни, значні масштаби відтоку національних капіталів за кордон, суттєвий податковий прес та значне тяжіння національних підприємців до використання зарубіжних офшорів унаслідок зарегламентованості бізнесу всередині держави все це в сукупності створює непривабливий міжнародний імідж національної економіки, з якою не будуть зацікавлені працювати іноземні партнери – в тому числі – через місцевий офшорний центр;

по-друге, враховуючи досвід, набутий Росією, формування офшору в Україні може призвести до широкого включення національних підприємців до офшорного бізнесу всередині України, реєстрації в офшорі великих корпорацій та платників податків, які прагнуть уникати оподаткування. Внаслідок цього ідея офшорного центру буде дискредитована, а бюджетна ефективність може виявитися мінімальною або навіть негативною.

Рейтингові показники України за критеріями привабливості інвестиційного клімату, підприємницьких ризиків, податкового пресу, правової стабільності тощо порівняно з іншими державами континенту і світу є стабільно низькими, що також не сприяє активізації припливу капіталу. Так, за результатами дослідження 155 країн світу, проведеного виданням Wall Street Journal разом із фондом Heritage Foundation (США) на предмет з'ясування індекса свободи економіки, Україна займає 133 місце, маючи 3.85 балів, тоді як першим у списку є Гонконг із балом 1.3.

Що стосується факторів та передумов, які визначають можливість формування офшорного центру, то, як видається фахівцям, не можна однозначно свідчити про їх достатність. Так, географічний фактор, який оцінюється з позицій розташування, часових поясів, тяжіння до світових центрів бізнесової активності, - цілком позитивний і формально має сприяти офшорному бізнесу в Україні.

Комунікаційні можливості держави, а саме рівень розвитку систем транспорту та зв'язку, - достатні для становлення офшору в нашій країні.

Щодо рівня відкритості економіки України зовнішньому світові, то ця умова виконується нашою країною повною мірою. Це забезпечує скасування державної монополії на зовнішню торгівлю, поступова дерегламентація зовнішньоекономічних операцій суб'єктів підприємництва, активне сприяння держави інтеграції економіки України в європейське та світове господарство, залучення іноземних інвестицій у підприємницькій та позиковій формі,

розбудова взаємовідносин зі світовими та регіональними фінансовими організаціями тощо.

Слід зазначити, що недостатньо сприятливим для створення офшора в Україні є суб'єктивний фактор політичної та економічної стабільності, про що йшлося вище.

Таким чином, сучасний характер розвитку національної економіки, нестабільність економіко-правового режиму, невисокі рейтингові показники держави щодо оцінки підприємницького клімату, рівнів ризиків та безпеки бізнесу, відсутність стабільного відпрацьованого спеціального законодавства, невизначеність ймовірних користувачів і т.п., - не дає експертам позитивно оцінювати перспективи формування на території України (в окремих географічних точках або державі в цілому) офшорної зони будь-якого спрямування.

Поряд із цим, слід зауважити, що певні передумови для існування офшору в державі існують. Тому прийняття рішення про доцільність створення офшорної зони в Україні потребує відпрацювання насамперед політико-правових аспектів офшорного бізнесу, включаючи політику поступового обмеження сфери офшорного бізнесу, яка проводиться європейськими державами, а також створення спеціальних механізмів, які б не допускали зловживань національних підприємців у користуванні офшорним статусом.

Таким чином, можемо говорити, що наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. офшорний бізнес переживав “бум”, який проявлявся як у великому зростанні кількості зареєстрованих офшорних компаній, так і у формуванні значної кількості офшорних центрів.

З'ясування перспектив формування офшорної зони в Україні вимагає, по-перше, детального відпрацювання нормативно-правової бази, яка б відповідала усталеним світовим стандартам офшорного бізнесу, а по-друге, вивчення позитивних та негативних факторів, що визначають економічну ефективність подібного проекту та передумов формування офшорних зон.

Протягом останніх років держава вживала заходи для обмеження використання офшорних схем для нелегального вивозу капіталу. Зокрема, Центральному банку Кіпру пропонувалося консультуватися з НБ України при вирішенні питань щодо надання українським фірмам ліцензії або дозволу відкрити рахунок. Подібна вимога була знехтувана ЦБ Кіпру. З погляду кіпрських банкірів, така практика, якби вона була введена, серйозно підірвала б конкурентоспроможність Кіпру в залученні фінансового бізнесу.

З кінця 90-х років ХХ ст. НБ України посилив контроль за діяльністю офшорних структур поза територією України. Основна мета цих дій – обмежити можливості нелегального вивозу капіталу з України. Офшорні схеми відіграють у цьому процесі важливу, якщо не визначальну роль. Відповідно до вказівки НБ України від 14 березня 1999р. №450-У, встановлено список ознак, згідно з якими валютна операція повинна належати до розряду підозрілих. До них належать, зокрема, відсотки за кредитним договором у розмірі більш як 20% річних; повернення авансу

нерезидентом; переказ грошей на адресу нерезидента, що не є стороною за договором та ін.; експорт або платежі по імпорту на користь нерезидентів, зареєстрованих в одній із офшорних зон, згідно з доданим до вказівки “чорним списком” держав і територій, де розташовані офшорні зони. Інформація про подібні операції повинна передаватися в НБУ. Вказівка передбачає низку карних заходів стосовно банків, що не виконують свої обов’язки з питань інформування НБУ про сумнівні операції своїх клієнтів (обмеження на валютні операції банку, а при неодноразових порушеннях – відкликання ліцензії). Санкції проти клієнтів, що мають відносини з офшорними компаніями, не передбачені. Інформація, що надається банками, може бути використана правоохоронними органами. Подібний підхід до регулювання офшорних операцій відрізняється від прийнятого в інших країнах. Так, в Європі участь офшорних центрів у трансакціях на ринку капіталу стала загальноприйнятим способом ведення справ. А країни, що мають законодавство з валютного контролю і стурбовані впливом капіталу, накладають обмеження на трансакції з усіма нерезидентами, а не з резидентами з конкретних країн. У результаті перелічених дій з боку держави в Україні різко впав попит на реєстрацію компаній в офшорних зонах, включених у “чорний список”. Проте добитися радикальної зміни ситуації в цій сфері за допомогою вказаних обмежень буде досить складно. Практика показала, що починають активно використовуватися ряд маловідомих офшорних зон, що не потрапили в список НБ України.

Кожна країна світу зацікавлена в створенні вільних економічних і офшорних зон, які забезпечують їй стабілізацію і гармонійний розвиток економіки. Проте існування тіньового сектора в економіці гальмує економічний розвиток країни, залучаючи офшорний бізнес до свого середовища. Ось чому сьогодні необхідна ефективна програма з контролю і боротьби насамперед із проникненням тіньової економіки в діяльність офшорних зон і розробка найбільш оптимальної стратегії економічного розвитку.

Питання для самоконтролю

1. Що таке суспільні блага?
2. Чому в ринковій економіці необхідне державне регулювання?
3. В чому полягає зміст офшорної діяльності? Які види офшорних компаній ви знаєте?
4. Які ви знаєте офшори в Європі? Чи відноситься до нетипових офшорів Кіпр?
5. Які ви знаєте офшори в Америці?
6. Чи відноситься до типових офшорів Панама?
7. Які з латиноамериканських офшорів використовуються найбільше українським бізнесом?
8. Які ви знаєте офшори в Азії та в Африці?
9. Які ви знаєте офшори в Океанії?
10. Назвіть аргументи «за» і «проти» щодо створення офшорного центру в Україні.

Тести

1. Яка з названих країн лідирує серед усіх країн, що вкладають гроші в економіку України?

- а) Австрія;
- б) Кіпр;
- в) Мальта.

2. Який офшор в Європі активно розвивається за рахунок надання громадянства тим особам, які вкладуть у його розвиток більше 500 тис. євро?

- а) Кіпр;
- б) Ліхтенштейн;
- в) Чорногорія.

3. Громадянство якої країни з названих можна отримати, якщо іноземець вкладе в економіку цієї країни 500 тис євро і більше?

- а) Болгарія;
- б) Чорногорія;
- в) Румунія.

4. Посвідку на проживання в якій країні з названих можна отримати, якщо іноземець вкладе економіку цієї країни 250 тис євро?

- а) Латвія;
- б) Литва;
- в) Естонія.

5. Вставте пропущену цифру. Посвідку на проживання в Латвії іноземний інвестор може отримати, якщо (крім інших умов) розмістить в латвійському банку суму субординованого депозиту на суму від ___ тис. євро.

- а) 100;
- б) 200;
- в) 300.

6. При визначенні податкового обов'язку країни виходять з принципів джерела, стабільності розмірів податків, резидентства:

- а) так;
- б) ні.

7. У податкових договорах для вирішення проблеми подвійного оподаткування дається розмежування податкової юрисдикції у відношення суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, позначається коло юридичних і фізичних осіб, які підпадають під дію даного договору, визначається спосіб урегулювання подвійного оподаткування, який гарантує зниження податкових витрат для цих осіб:

- а) так;
- б) ні.

8. Договори про уникнення подвійного оподаткування, що укладаються між країнами, ґрунтуються на моделях податкових договорів, розроблених ООН, ЄЕК, Радою Європи, ОЕСР:

- а) так;
- б) ні.

Тема 3. Держава, перерозподіл та справедливість. Оптимальний бюджет

3.1. Постулати перерозподілу в ринковій економіці

Згідно з теорією А. Вагнера, в ХХ ст. обсяг державних видатків буде зростати у всіх країнах без винятку, що було обумовлено насамперед науково-технічним прогресом, який вимагав все більше підготовленої робочої сили. А це вимагало збільшення державних видатків на освіту, на охорону здоров'я, на інфраструктуру тощо. Статистичні дані підтверджують цю теорію. Зокрема, на початку ХХ ст. державні видатки у Великій Британії становили близько 15 %, а у США – менше 10 % ВВП. До початку 1960 р. вони сягнули відповідно 35 і 30 % ВВП. Зараз в країнах з ліберальною економікою вони складають 35-40 %, а в країнах з соціальною економікою 50% і більше. Разом з тим, рівень соціального захисту в країнах з соціальною економікою значно вищий, ніж в країнах з ліберальною економікою. В той же час в останніх нижчий рівень оподаткування та вищий рівень економічної ефективності. Тому пошук оптимального механізму перерозподілу ВВП йде до сьогодні, щоб дотриматися й високої ефективності та одночасно забезпечити соціальну справедливість.

Питання справедливості щодо розподілу ресурсів займало й займає умовчених вже багато століть. Назвемо деякі з особливостей таких теорій.

1. Відповідно до критеріїв, заснованих на гіпотезі прав власності, запропонованих Т. Гоббсом і Дж. Локком, на базі природних прав, кожна людина повинна мати невід'ємні права на плоди своєї праці. Ця аргументація зводиться до обґрунтування ринкового розподілу.

2. У відповідності з критеріями, заснованими на гіпотезі корисності, слід досягати максимізації сукупної вигоди громадян.

3. К. Маркс висунув ідею обмеженої рівності, згідно з якою кожна людина має одержувати блага і послуги у відповідності з рівнем своїх потреб, що на практиці виявилось утопією у всіх країнах з соціалістичною економікою. Абсолютна більшість з них змушена була відмовитися від марксистських ідей в розподілі та перейти до ринкових умов господарювання й розподілу, хоча це призвело до зростання нерівності в доходах.

4. Необхідність обмеженого вирівнювання доходів обстоює Дж. Роулз. Відповідно до його критерію нерівність справедлива й допустима лише в тому випадку, коли внаслідок вирівнювання доходів поліпшується становище найбільш вразливих верств суспільства. У певній мірі ці ідеї отримали

реалізацію в країнах з соціал-демократичною моделлю управління, насамперед в Скандинавських країнах.

5. Гіпотеза Дж. Бренана та Дж. Бюкенена щодо дотримання правил розподілу, висунутих суспільством, яких треба дотримуватися на умовах консенсусу.

6. Деякі економісти намагаються з'ясувати, за яких обставин здійснюється так званий оптимальний перерозподіл за Парето із добродійних міркувань. Для цього функція корисності заможних громадян має включати добробут бідних, тобто має проявлятися взаємозалежність корисності.

На наш погляд, найбільш ефективними правилами перерозподілу в сьогоденні умовах є врахування мотиву страхування та мотиву самозахисту.

Мотив страхування полягає в тому, що громадяни згодні сплачувати державі прибутковий податок та соціальні збори, щоб отримати від неї необхідну допомогу у вигляді різних бюджетних трансфертів у складних життєвих ситуаціях.

Мотив самозахисту слід розуміти як готовність населення сплачувати державі певні податки під кутом гарантії від соціальних потрясінь і кримінальних правопорушень.

Ці мотиви необхідно враховувати всім країнам сьогодні, оскільки світ, згідно висновків Т. Пікетті, повертається до ситуації, коли нерівність в суспільстві постійно збільшується, що може призвести до важких соціальних та політичних наслідків [17, с. 3]. Але, на відміну К. Маркса, Т. Пікетті не говорить про крах капіталізму, а пропонує ті заходи, які можуть призупинити негативні тенденції в його розвитку. Вони насамперед стосуються удосконалення прибуткового оподаткування доходів громадян. Згідно висновків Т. Пікетті, прогресивний податок на доходи фізичних осіб є ключовим елементом соціальної держави: він відіграв головну роль в її розвитку і в трансформації структури нерівності в ХХ ст. та є основним інструментом, який допоможе забезпечити стабільність соціальної держави в ХХІ ст. [17, с. 499]. Важливо цей висновок враховувати при реформуванні податкової політики в Україні в 2016-2017 рр., оскільки диференціація в доходах в нашій країні знаходиться на рівні латиноамериканських країн. В цих країнах проблеми соціальної нерівності досить часто вирішуються приходом до влади популістів, які з часом розвалюють економіку країни, що, в свою чергу, призводить до військових переворотів. Подібне, зокрема, було характерне для Чилі, коли соціаліст С. Альєнде розвалив економіку країни, що й обумовило прихід до влади генерала А. Піночета. Подібне проявилось у Венесуелі, де У. Чавес та його наступник довели країну до економічного краху. У Болівії понад 60 % населення виступає проти переобрання на четвертий термін Е. Моралеса, який проводить популістську соціальну політику. В Бразилії оголошено імпічмент президенту країни Д. Русефф, представника лівих сил, яка обвинувачується у неефективній економічній політиці. Зокрема, її обвинувачують у використанні коштів державних банків для зменшення дефіциту бюджету у 2004 р. Це робилося задля перемоги на

тодішніх виборах представника лівих сил, який проводив популістську економічну політику.

Процес зростання нерівності характерний і для США. На початку 2016 р. засновник теорії «креативного класу» Річард Флорида в статті «В новій економічній географії Америки більше тих, хто програв, ніж тих, хто виграв» в журналі «Атлантик» написав: «В останні два десятиріччя Америка поділилася на дві різні нації, по мірі того, як більш освічені і заможні мігрували у відносно невелику кількість найбільш успішних міст та районів». І ця ситуація приносить вигоду тільки цим освіченим та заможним. «Працівники сфери знань» насолоджуються високими доходами, комфортним міським середовищем, низьким рівнем злочинності у своїх «креативних кластерах», а всі інші з цього середовища витісняються і ніяких економічних переваг не мають. Тобто, соціальні ліфти тут не працюють. «Америка спостерігає драматичний упадок економічної мобільності, - узагальнює Р. Флорида. Основною загрозою для моделі розвитку Америки є не інші країни, а внутрішні суперечності. В той час, як формуються і зростають кластери високоосвічених та талановитих професіоналів, вони ж витісняють середній клас, призводять до жорсткої градації людей і територій». Тому можна погодитися з висновками відомої російської журналістки М. Восканян про те, що наслідки реалізації в життя теорії «креативних кластерів» приховує неоліберальні принципи тотальної нерівності, не дивлячись на зовнішній демократизм.

Зростання нерівності характерне й для розвинутих країн Європи. Так, досить складною проблемою для сучасної Італії є негативні наслідки вступу країни до зони євро, оскільки в країні зразу після цього прискорився спад економіки, зросла кількість бідних при одночасному зростанні багатства заможних верств населення. А це, як прогнозують експерти, може призвести до приходу до влади популістів, які пропонують італійцям не тільки вихід із зони євро, а й з Євросоюзу взагалі. Подібні настрої були характерні й для більшої частини населення Великої Британії, яка 23 червня 2016 р. проголосувала за вихід з ЄС. Криза з мігрантами в країнах ЄС в 2016 р. ще більше загострила вказану проблему. Тому під питанням є подальше розширення ЄС та можливий вступ до нього України після 2025 р. А вихід Великої Британії з ЄС, на думку багатьох зарубіжних та вітчизняних аналітиків, призведе до скорочення допомоги цієї організації нашій країні та зняття санкцій з Російської Федерації в кінці 2016 р. Останнє суттєво ускладнить функціонування фінансової системи України, яка фактично залишиться сам на сам у конфлікті з Росією на Донбасі, не кажучи вже про проблему повернення Криму.

3.2. Перерозподіл на основі рішення більшості.

Найкращим варіантом перерозподілу є дотримання консенсусу при прямій демократії: всі члени суспільства погоджуються із запропонованим варіантом розподілу. Але поки такого варіанту розподілу не вдалося досягнути, тому використовується прийняття рішень на основі голосування більшості (представницька демократія). Тобто, якщо за якийсь варіант

розподілу проголосувало більше половини виборців, той варіант й приймається парламентом. Але таке положення існує в теорії, а на практиці досить часто подібного не досягається, оскільки у парламентаріїв можуть бути й свої, відмінні від народних, інтереси. Крім того, на них може здійснюватися політичний та економічний тиск. Тому важливо забезпечити парламентарів, а також державних службовців, належною заробітною платою, щоб мінімізувати їх корупційні дії. Дещо в цьому плані робиться й в Україні: з 1.05. 2016 р. вводяться нові умови оплати праці державних службовців, а в квітні 2016 р. було майже втричі підвищено зарплату державних службовців.

В цілому, треба розуміти, що при прямій демократії більшості не властиві чіткі та стабільні вирішення розподільчих проблем. Більше того, допустимим є нескінченно велике число варіантів демократичного розподілу суспільного продукту. Кожне з цих рішень в однаковій мірі є справедливим, оскільки ґрунтується на заздальгідь узгоджених правилах.

Реально в умовах представницької демократії розподіл відбувається стохастично, оскільки не всі групи можуть об'єднатися в розподільчі коаліції і не завжди, не втрачаючи довіри, можуть змінювати своїх партнерів по коаліції.

На конституційному рівні має бути чітко визначено, в чому полягає перерозподіл. Якщо ця норма відсутня, то парламентарі об'єктивно не зможуть зробити таку конкретизацію, оскільки при прийнятті рішень, які стосуються розподілу суспільного продукту, не може сформуватися стабільна більшість. Кожна коаліція більшості, а отже й результати голосування будуть випадковими. Ця дилема особливо проявляється тоді, коли в конституції закріплена тільки генеральна клаузула про політику перерозподілу. Наприклад, закріплений в Основному Законі ФРН принцип соціальної держави навряд чи гарантує, як вважає Ш. Бланкарт, справедливість. Справа полягає в тому, що кожна більшість, яка сама для себе визначає соціальну справедливість та намагається її досягти за допомогою заходів перерозподілу, сприяє тому, щоб інші коаліції змінювали це поняття згідно з своїми інтересами.

Прикладом демократії у розподілі бюджетних коштів є Швеція. Чим визначається унікальність влаштування державної влади в Швеції? Сутність шведської моделі державного устрою – ідея децентралізованих відносин владних органів різних рівнів, виведена на рівень державної ідеології. Регіони мають бути самостійними – саме таке становище всіх без винятку адміністративних одиниць в Швеції пов'язують із збереженням демократичного устрою суспільства. Рівень відповідальності самоврядних одиниць тут насправді відповідає рівню повноважень, забезпечених коштами.

У країні два рівні місцевих органів влади: країна складається з 24 ленів (губерній) і 284 комун (низових адміністративно-територіальних одиниць). В кожному лєні є місцевий регіональний виборчий орган – Ландстинг, до компетенції якого входить оподаткування місцевими податками, організація

охорони здоров'я, деякі види освіти та інші питання. Ландстинг розробляє проект і приймає бюджет лену. В кожній комуні також працює виборчий орган місцевого самоуправління – рада комуни, яка відає питаннями місцевого оподаткування і організовує всебічне обслуговування населення (школи, дошкільні заклади, комунальні послуги, шляхове і житлове будівництво, культурне обслуговування, організація відпочинку, піклування про пенсіонерів).

В лені Готланд відсутня проміжна ланка – ландстинг, його функції виконує місцева комуна, друге за величиною місто – Гетеборг, і наступне за ним – Мальме також не входять в будь-який ландстинг – практично безмежне право самовизначення – аби якісно виконувались повноваження.

Мабуть, така виняткова децентралізація і зумовила соціальну спрямованість самої держави: комуни займаються вирішенням практично всіх повсякденних питань громади на власній території. На низовому рівні за ними закріплені соціальні функції місцевого значення: надання комунальних послуг, дошкільні заклади, шкільна освіта, соціальна допомога пенсіонерам, людям похилого віку, інвалідам. Крім того, комуни вирішують екологічні питання, земельні та інші питання.

У шведському законодавстві закріплене повноваження місцевого самоврядування на отримання прибуткового податку з громадян до місцевого бюджету, водночас комунам надано право самостійно встановлювати ставку податку на прибуток громадян. Отже, існує фундамент їхньої самостійності, і основний інструмент демократії на місцях. Якщо врахувати, що членство в комуні для мешканців регіонів обов'язкове, то вони просто надають кошти на забезпечення власних соціальних потреб і громадяни ж вимагають належного виконання обов'язків місцевими органами самоврядування. Так само до всіх місцевих бюджетів надходить оплата за комунальні послуги. Ті місцеві бюджети, які не в змозі профінансувати свої витрати, отримують фінансову допомогу.

Нова система фінансового вирівнювання у Швеції введена з 1996 р. Система побудована таким чином, що вирівнювання здійснюється винятково за рахунок фінансових ресурсів самих комун, тобто Офшор – найефективніший на сьогодні метод податкового планування. Цей метод будується на законодавчій базі багатьох країн і є дуже важливою і невід'ємною частиною світової фінансової системи, оскільки дедалі більше компаній і приватних осіб вибирають безподаткову альтернативу. Цінність офшору полягає в абсолютно законному переміщенні капіталу в політично і фінансово стабільні та безпечні країни. Зрозуміло, в нашій країні знайдеться чимало людей, котрих обурить така постановка питання. І серед них не тільки чиновники податкового відомства. Думка, що використання офшору нечесне й аморальне, а сплата податків у країні, в якій ведеш бізнес, є священним обов'язком кожного громадянина, доволі поширена. Але тут-таки виникає питання відносин бізнесу і держави. А ці відносини завжди двосторонні. Адже держава мусить не лише збирати податки, а й піклуватися про бізнес, надавати йому підтримку, створювати сприятливі умови. А якщо держава

хоче тільки отримувати податки, постійно придумуючи, що б ще оподаткувати, і нічого не дає натомість, то й у бізнесменів ставлення до сплати податків відповідне.

До цього фінансове вирівнювання здійснювалося за рахунок субсидій з бюджету центрального уряду. З 1996 р. державні субсидії використовуються для загальної фінансової підтримки місцевого самоврядування, а також для регулювання відносин комун і ленів.

Фінансове вирівнювання здійснюється в два етапи. Спочатку вирівнюються доходи. Середньо комунальна податкоспроможність по Швеції визначена в обсязі 100 тис. шведських крон. Це середній дохід на одну людину по країні, який підлягає комунальному оподаткуванню. Комуни, що мають середній прибуток на одного жителя менше 100 тис. крон, одержують субсидію. Ті комуни, дохід яких становить більше 100 тис. крон на одну людину, платять внески у фонд субсидій.

Розміри субсидій і внесків розраховуються як різниця між середньо комунальною податкоспроможністю по Швеції і власною податкоспроможністю кожної комуни, помноженою на чисельність жителів комуни, а також на попередньо встановлену податкову ставку. Так, у 1998 р. ця ставка становила 95 % від середньої комунальної податкової ставки, яка встановилась в 1995 р.

На іншому етапі вирівнюються витрати на більшість видів послуг, що надаються комунами. Визначено сфери діяльності, які враховуються при вирівнюванні витрат, а також фактори, що впливають на рівень цих витрат (табл. 3.1.). Зазначені в таблиці фактори лежать в основі розрахунків відповідних доплат чи відрахувань, які здійснюються на основі індексів.

Таблиця 3.1

Сфери діяльності, які враховуються при вирівнюванні витрат і фактори, що впливають на рівень витрат у Швеції

Сфера діяльності	Фактор
Комуни	
Дитячі дошкільні установи	Вікова структура, рівень зайнятості батьків, податкоспроможність і густота населення
Установи по догляду за людьми похилого віку	Вікова структура, співвідношення чоловіків і жінок, професійна структура, рівень загального проживання, малозаселені райони
Дев'ятирічна школа	Вікова структура, малозаселені райони, рідна мова

Гімназія	Вікова структура, форми проживання (пансіон), вибір програми навчання
Турбота про родину і особистість	Матері-одиначки з дітьми віком до 15 років, переїзди, іноземні громадяни (за винятком вихідців із країн Північної Європи), громадяни Фінляндії, густота забудови
Водопостачання і система каналізації	Низька густота забудови, геологічні особливості
Вулиці і дороги	Ступінь зносу, обумовлений інтенсивністю дорожнього руху і кліматичних особливостей
Забезпечення зайнятості і розвиток господарства	Безробіття
Витрати на будівництво, утримання і опалення	Індекс, що розраховується на основі фактичних змін витрат
Додаткові витрати малозаселених районів: адміністративно-рятувальна служба і т.п.	Чисельність населення, кількість жителів на км ² , ступінь наявності районів щільного заселення
Зменшення чисельності населення	Скорочення чисельності населення протягом останніх 10 років
Дефіцит населення	Чисельність населення в радіусі 30 чи 90 км.
Додаткові виплати в зв'язку з несприятливими кліматичними умовами	Очікувані додаткові витрати
Лени	
Охорона здоров'я включно з профілактикою	Вікова структура населення, середня тривалість життя, самотнє проживання, малозаселені райони
Вищі навчальні заклади	Кількість зарахованих студентів
Додаткові виплати в зв'язку з несприятливими кліматичними умовами	Очікувані додаткові витрати
Комуни і лени	
Суспільний транспорт	Густота одного чи кількох центрів,

Про особливості формування і використання фінансів комун у Фінляндії можна довідатися на прикладі комуни Вйора, розташованій у шведсько мовному регіоні Фінляндії, в якій значні кошти виділяються на благоустрій, освіту тощо.

Вибори до комуни Вйори відбуваються кожні чотири роки. Депутатів обирають в кількості 21 особи. У виконавчому комітеті на безоплатній основі працює 9 депутатів. Сесії проводяться раз на три тижні. Робота під час сесійних засідань оплачується – 40 євро за день. Керує виконавчим комітетом директор.

На цю відповідальну посаду його обирають депутати. Директору підпорядковані сім департаментів комуни: будівельно-технічний, аграрний, соціальний, екологічний, освітній та інші. До речі, сам директор не є депутатом і може, за ефективної роботи, очолювати комуноу хоч і до пенсії. Загалом на штатній основі в органі місцевого самоврядування працює 30 чоловік. Утім, великий обсяг роботи у соціально - культурній, спортивній галузях виконується вйорівцями на громадських засадах.

Доглянуті шляхи, акуратно підстрижені зелені газони, густі кущі рожевих троянд уздовж тротуарів, яскраві квіти у горщиках біля кожного ошатного будинку та офісу – це Вйора, маленьке містечко, що просторо розкинулося на скелястому підгірку східного узбережжя Ботнічної затоки Балтійського моря.

За українською міркою, населений пункт, де мешкає близько трьох з половиною тисяч жителів, – село. У Фінляндії з населенням трохи більше п'яти мільйонів, мальовнича і тиха Вйора – одне з тисяч містечок, де мешканцям живеться спокійно і комфортно.

Річний бюджет комуни – 16 мільйонів євро. Половину з цієї суми комуна заробляє сама, решту перераховує Гельсінкі. Однак бюджетний кодекс виписано так, що й цих коштів достатньо, щоб утримувати у порядку 6 початкових, одну вищу школи, гімназію, бібліотеку, 4 дитсадки – у Вйорі мешкає понад 900 дітей. Вистачає й на дороги, вуличне освітлення, наведення чистоти, на озеленення. І, звичайно, на підопічних комуни – людей похилого віку, котрі мешкають і в себе вдома, і в пансіонаті. Держава робить все і для того, щоб народжувалося більше дітей.

3.3. Проблема прийняття оптимального бюджету

Кількість державних благ, яких потребує те чи інше суспільство, залежить від використовуваних у даному суспільстві правил голосування та прийняття рішень. В цьому плані заслуговує на увагу досвід Швеції щодо відкритості голосування за бюджети різного рівня.

Розглядаючи фінансову систему Швеції, необхідно відзначити, що вона має свої особливості, пов'язані з демократичним устроєм країни. Перше, чим дивує шведська державна система: близькістю влади до народу і відсутністю корупції. В залі засідань стокгольмської мерії відведені окремі місця для „вільних слухачів”. Кожен бажаючий може прийти на обговорення, наприклад, питань про витрати коштів міського бюджету на прибирання

сміття. Так само кожен може зайти в парламент, написати лист королю чи прем'єр-міністру і отримати від них відповідь.

Привілеї представників шведської влади обмежуються безкоштовним проїздом в міському транспорті (за виключенням приватних поїздок), та наданням невеликого житла в центрі Стокгольму. Все це дуже відрізняється в кращу сторону від привілеїв представників української влади, передусім тих, хто вийшов на пенсію.

Дещо по-іншому, ніж сучасна фінансова наука, підходить до розв'язання даної проблеми економіка добробуту Парето. Згідно з цим підходом оптимальну пропозицію суспільних благ можна вивести, використовуючи дані про наявні в суспільстві преференції. Але практика показала, що одночасно задовольняти зростаючі потреби всіх членів суспільства не можливо, оскільки в одних треба забрати частину доходів, щоб задовольнити потреби інших.

Одночасно з оптимальною пропозицією товарів для індивідуального споживання, теоретично можна визначити оптимальну пропозицію державних благ. Одним із перших даною проблемою зацікавився П. Самуельсон, який розробив криву байдужості. Відповідно до так званої умови П. Самуельсона, оптимум досягається в тому випадку, коли сума граничних норм субституцій відповідає граничній нормі трансформації.

Використовуючи правила однастайності при ухваленні рішень, внаслідок ускладнень, спричинених переговорним процесом, дуже важко досягти граничного рівня добробуту. Тому вирішення проблеми визначення оптимуму, що ухвалюються з використанням правила однастайності, як правило, не збігаються з тими, які приймаються з використанням правила більшості. Це призводить до прийняття неоптимального бюджету.

Подібні проблеми характерні й для сучасної України. Зокрема, після 2010 р. до Бюджетного Кодексу нашої країни було внесено близько 65 поправок, що призвело до дезорганізації бюджетної системи [18, с. 6].

Для оптимізації бюджету держави важливо удосконалити як його доходну частину, так і видатки бюджету. Важливим напрямом реформування податкової системи України стало зменшення ЄСВ з 41 % до 22 % в 2016 р. Разом з тим, цей захід спричинив суттєву нестачу коштів в Пенсійному фонді країни, яка буде покриватися за рахунок Державного бюджету України. Тому важливо зменшити неефективні державні та місцеві витрати. За оцінками експертів Центру економічної стратегії, зниження частки видатків держави у ВВП з 51 % до 35-37 % здатне прискорити економічне зростання в Україні на 1-2 % ВВП в рік.

Дуже складною проблемою для керівництва України є оптимізація витрат на соціальну підтримку населення, яка складає значну частину видатків бюджетів всіх рівнів. Насамперед це стосується субсидій на комунальні послуги, які обтяжують бюджетну систему країни. Тому позитивно можна оцінити експеримент в м. Калуші, в якому отримувачі субсидій будуть отримувати спеціальну платіжну картку, на яку держава буде нараховувати субсидію, а її власник самостійно буде сплачувати

комунальні платежі. Перевагою даного механізму над існуючим сьогодні є те, що одержувач субсидії буде зацікавленим в економії енергоресурсів, оскільки вся економія буде залишатися йому. За деякими оцінками, розповсюдження подібного механізму використання «живих» грошей на субсидії може дати суттєву економію споживання енергоресурсів в масштабі країни. Існуюча ж сьогодні система виплати цих субсидій в безготівковій сфері на рахунки приватних комунальних структур є, як відмічають всі експерти, вкрай неефективною та корумпованою.

В 2014-2016 рр. Українська держава понесла значні видатки на підтримку банківської системи країни. На середину 2016 р. заборгованість банків перед НБУ склала понад 60 млрд. гривень. Однією із причин подібного явища стало те, що багато банків, які збанкрутували, видавали ризиковані кредити своїм співвласникам (пов'язаним особам), які й не збиралися повертати ці кредити, а компенсувати вкладникам кошти банків-банкрутів прийшлося державі. Тому в березні 2015 р. було ухвалено поправки до Закону «Про банки і банківську діяльність», які визначили поняття пов'язаних осіб та забороняли фінансовим установам укладати угоди з такими контрагентами на неринкових умовах. Далі почалася робота з імплементації вказаних та інших регулятивних норм, яку планувалося закінчити до кінця липня 2016 р., але поки цього не вдалося зробити (за оцінками експертів її планують завершити тільки в кінці 2016 р.). На середину 2016 р. першу десятку банків протестовано, плани приведення в норму показників операцій з пов'язаними особами сформовано. Діагностику другої десятки українських банків також завершено, а фінансові установи формують плани та узгоджують їх з НБУ. Максимальний термін приведення діяльності всіх банківських установ України до встановлених нормативів – 2019 рік. Це повинно очистити банківську систему нашої країни від неефективних банків та оздоровити фінансову систему країни в цілому. Крім того, це дозволить припинити практику обдурювання іноземних інвесторів, що було характерно для України близько 10 років тому. Відповідно, українські банки з чистими балансами в перспективі зможуть залучити іноземні інвестиції, без яких нашій країні не вийти з кризи. Поки ж іноземні інвестори вкладають кошти в ті галузі нашої країни, які забезпечують швидкий прибуток і не вимагають серйозних витрат. Так, за оцінками експертів, транснаціональні компанії в Україні зосередили більшість своїх підприємств в сфері торгівлі та ремонту, в переробній промисловості, в операціях з нерухомістю, в будівництві. В той же час іноземні компанії поки не прагнуть вкладати свої кошти у високотехнологічні види діяльності в Україні, хоча для цього наша країна має достатньо підготовлені кадри.

Питання для самоконтролю

- 1.Що означає перерозподіл ВВП на основі консенсусу?
- 2.Що означає перерозподіл ВВП на основі страхування?
- 3.Що означає перерозподіл ВВП на основі самозахисту?
- 4.В чому полягають проблеми досягнення справедливості в перерозподілі ВВП в Україні в сучасних умовах?

5. Чи ви згодні з твердженням, що відповідно до критеріїв, заснованих на гіпотезі прав власності, запропонованих Т. Гоббсом і Дж. Локком, на базі природних прав, кожна людина повинна мати невід'ємні права на плоди своєї праці?

6. Чому в окремих латиноамериканських країнах проблеми соціальної нерівності досить часто вирішуються приходом до влади популістів, які з часом розвалюють економіку країни, що, в свою чергу, призводить до військових переворотів?

7. Чи є найкращим варіантом перерозподілу ВВП дотримання консенсусу при прямій демократії?

8. При прямій демократії більшості властиві чи не властиві чіткі та стабільні рішення розподільчих проблем?

9. Чи можна досягти граничного рівня добробуту, використовуючи правила одностайності при ухваленні рішень?

10. Чи можна прийняти оптимальний бюджет в Україні в сучасних умовах?

Тести

1. Вставте пропущені слова. Найкращим варіантом перерозподілу є дотримання консенсусу при _____: всі члени суспільства погоджуються із запропонованим варіантом розподілу.

- а) представницькій демократії;
- б) прямій демократії;
- в) комуністичній системі.

2. Вставте пропущені слова. _____ полягає в тому, що громадяни згодні сплачувати державі прибутковий податок та соціальні збори, щоб отримати від неї необхідну допомогу у вигляді різних бюджетних трансфертів у складних життєвих ситуаціях.

- а) мотив самозахисту;
- б) мотив страхування;
- в) екзогенна справедливість.

3. Вставте пропущені слова. _____ слід розуміти як готовність населення сплачувати державі певні податки під кутом гарантії від соціальних потрясінь і кримінальних правопорушень.

- а) мотив страхування;
- б) мотив самозахисту;
- в) ендогенна справедливість.

4. Вставте пропущені слова. Кількість державних благ, яких потребує те чи інше суспільство, залежить від використовуваних у даному суспільстві _____.

- а) репресивних заходів;
- б) правил голосування;
- в) заходів стимулювання.

5. Фіскальна функція податкової системи забезпечує державі:

- а) гарантоване і стабільне надходження доходів у бюджет;
- б) підтримку соціальної рівноваги.

- в) можливість впливу на соціально-економічний розвиток суспільства;
6. Відмінності в рівні оподаткування різних країн пов'язані з:
- а) традиціями оподаткування;
 - б) моделлю ринкової економіки;
 - в) еволюцією структури податкової системи.
7. Податкова система – це сукупність:
- а) податків, зборів і платежів;
 - б) принципів і методів встановлення, зміни чи скасування податків;
 - в) дій, що забезпечують сплату, контроль і відповідальність за порушення податкового законодавства;

Тема 4. Порядок прийняття державних рішень у сфері бюджету

4.1. Визначення бюджетної політики

Центральне місце у фінансовій науці посідає вивчення процесу прийняття бюджетних рішень. Відповідно до вчень традиційної фінансової науки це так чи інакше пов'язане з такими народногосподарськими цілями, як економічне зростання, цінова стабільність, повна зайнятість тощо. У випадку орієнтації уряду на активізацію політики економічного зростання він буде всебічно сприяти процесам надання суспільних благ, здійсненню видатків на сферу освіти, на фундаментальні дослідження тощо. Для забезпечення цінової стабільності та повної зайнятості уряд проводитиме активну кон'юнктуру політику зі збільшенням видатків та зниженням податків під час рецесії і політику підвищення податків та скорочення видатків під час економічного зростання. Водночас традиційна фінансова наука залишає невирішеним питання про походження зазначених народногосподарських цілей.

При визначенні напрямів удосконалення сучасної бюджетної політики в Україні необхідно враховувати напрацювання Е. Дітона, якому Нобелівський комітет в 2015 р. надав Нобелівську премію за ряд відкриттів, зокрема й щодо його рівнянь попиту на окремі товари. Важливість цих рівнянь зумовлена практичними потребами державного регулювання. Зокрема, уряди розвинутих країн, перш ніж підвищувати чи знижувати податки на доходи окремих груп споживачів або ж змінювати ставку ПДВ на окремі види товарів, проводять оцінки впливу таких змін на споживання та добробут окремих соціально-демографічних груп. Цього поки не вистачає в Україні при реформуванні податкової системи, яка носить фіскальний характер. Це проявилось, зокрема, в оподаткуванні високих пенсій, у введенні ПДВ в розмірі 7 % на ліки тощо, від чого постраждали насамперед пенсіонери та малозабезпечені верстви населення.

Важливо також взяти до уваги й висновок Е. Дітона щодо розміру доходу, який робить людину щасливою. Так, за результати його дослідження, середньостатистичній американській родині з чотирьох осіб в 2008-2009 рр. для відчуття щастя було потрібно близько 75 тис. дол.. Відповідно, родини з меншими доходами будуть задоволені зростанням своїх доходів до вказаного рівня, а для родин з вищими доходами підвищення їх доходів не дає відчуття щастя. Тому в багатьох розвинутих країнах для забезпечених сімей сьогодні дуже важливим стимулом стає вільний від роботи час, особливо – час на родину та дітей, час для саморозвитку. До всього цього ми б ще добавили й необхідність для працюючих членів заможних родин мати улюблену роботу. Інакше відчуття щастя буде неповним. Остання тенденція характерна для багатьох заможних сімей в Україні (і не тільки), члени яких змушені працювати на високооплачуваних роботах, які їм не по душі.

Мета, наслідки і принципи формування державних доходів.

Метою формування державних доходів є перерозподіл ресурсів з приватного використання у державне використання для виконання державою своїх функцій.

Наслідками такого перерозподілу є:

1. Досягнення політичної рівноваги. Тобто, досягнення громадянської згоди на виплату податків в обмін на послуги держави.

Якщо вказаний обмін є еквівалентним, то у суспільстві буде існувати політична рівновага щодо використання державних фінансів.

2. Досягнення ринкової рівноваги. Це означає, що фінансові ресурси, вилучені державою за допомогою податків, використовуються державою з тією же ефективністю, з якою вони могли б бути використані у приватному секторі.

3. Ефективність перерозподілу доходів. Тобто, зменшення доходів, одержаних у приватному секторі та використання цих доходів у державному секторі таким чином, щоб ці державні доходи обумовили мінімальний вплив на зростання цін в приватному секторі, і не призвели до зменшення виробництва у цьому секторі.

Зрозуміло, що до цього не уникнути, але мінімізувати втрати приватного сектора необхідно.

З метою усунення помилкової оцінки фінансово-політичної реальності сучасна фінансова наука намагається спочатку вивчити, як виникає бюджет. Насамперед вона старається реалістично оцінити можливості та межі державної кон'юнктурної політики. Остання проводиться тільки в умовах представницької демократії. Водночас за представницької демократії державна кон'юнктурна політика реалізується дещо інше, ніж це передбачає традиційна фінансова наука, оскільки політики не завжди зацікавлені в проведенні антициклічної бюджетної політики. Останнє стосується й бюджетної політики в Україні, яка характеризується розбалансованістю державних фінансів. Так, величина державного боргу України на кінець 2015 р. майже досягла 80 % від ВВП, а сам ВВП драматично знижувався в 2014-2015 рр. В 2016 р. наша країна втратила доступ до ринкових інструментів

запозичень й може отримувати зовнішнє фінансування лише від міжнародних організацій, передусім від МВФ. А для цього треба виконувати вимоги Меморандуму з цією організацією, підписані Україною.

Проблемою бюджетної політики в нашій країні в останні роки є те, податковий тягар покладено в основному на пересічних громадян. Так, в 2015 р. ними було сплачено: податків і зборів з імпортованих товарів – 203 млрд. грн., ПДВ та акцизів з виробленої в Україні продукції - 78,5 млрд. грн., ПДФО – 45,1 млрд. грн. Ще 53,6 млрд. грн. ПДФО та 7,7 млрд. грн. акцизів було зібрано до місцевих бюджетів. В той же час податок на прибуток підприємств склав всього 34,8 7,7 млрд. грн. Деякі експерти взагалі пропонують скасувати податок на прибуток підприємств, переклавши податковий тягар на непрямі податки. На наш погляд, це робити передчасно, оскільки працююче населення сплачує й так високі податки. Зокрема, сукупне податкове навантаження на заробітну плату українця становило в 2016 р. 41,5 %, в тому числі ПДФО – 18, військовий збір – 1,5 %, ЄСВ – 22 %. Крім того, населення сплачує ПДВ, базова ставка якого становить 20 %, а також акцизний податок на відповідні товари.

Українська система оподаткування побудована в такий спосіб, щоб населення не знало скільки коштів воно сплачує до бюджету і було менше вимогливим до влади. Половина опитаних упевнені, що платять державі менше 30 % від зароблених коштів. При цьому близько 70 % респондентів вважають несправедливим розмір діючих податків. Тому підвищення фіскальної грамотності не тільки посилить відповідальність населення як платників податків, а й дозволить владі розраховувати на розуміння платників населення при оптимізації державних видатків. Проблема полягає в тому, що в Україні існує близько 180 видів соціальних виплат, приблизно 40 % населення отримують кошти з державного бюджету, але про походження цих коштів вони не мають належної інформації.

На думку відомих українських експертів, Я. Жаліла та А. Максюті [19], необхідно провести наступні парадигмальні зміни у бюджетній політиці України. 1. Фіскальну лібералізацію на першому етапі реформ потрібно зосередити переважно на спрощенні податкового адміністрування та зниженні на цій основі «корупційного податку». 2. Реалізація інвестиційного потенціалу державних фінансів має орієнтуватися на створення сприятливих умов для партнерського фінансування програм модернізації, концентрації основної частки бюджетного інвестування на розбудові економічного середовища, сприятливого для підприємництва. 3. Припинити пасивне стискання видатків на соціогуманітарну сферу. Посилити їх концентрацію на програмах, які сприятимуть розвитку та розкриттю людського капіталу нації як ключової конкурентної переваги сучасної глобалізованої економіки. 4. Досягти залучення в економічний оборот потенційних ресурсів регіонів на основі та посилення зв'язку фінансових ресурсів, доступних громадам, з результативністю місцевих економік. 5. Протидіяти намірам країни-агресора виснажити українську економіку високими оборонними видатками. Останні потрібно перетворювати на стимулятор розвитку національної економіки

завдяки поширенню ринкових засад на розподіл лівової частки оборонних закупівель у межах внутрішнього ринку. 6. Непродуктивним є тренд до блокування або надмірного ускладнення потоків бюджетних видатків під приводом запобігання їх розкраданню та підживлення корупції. Відновити безперервність видаткового процесу дозволить різке зменшення корупційної місткості бюджетної сфери на основі спрощення адміністративних процедур і впровадження новітніх технологій організації та контролю. 7. Довіру суспільства до політики держави, зокрема у бюджетній сфері, потрібно відновлювати через забезпечення повної відкритості формування та витрачання бюджетних коштів. Цьому слугуватимуть процедури інституціоналізації громадського контролю за діяльністю відомств і бюджетних установ – у вигляді діяльності громадських та наглядових рад, систематичного публічного звітування тощо. 8. В добу глобалізації значно ефективніше асоціювати вирішення системних проблем національного рівня з міжнародною проблематикою та інтеграцією України до глобальної системи людського розвитку, цілі якого визначено на рівні ООН як Цілі розвитку тисячоліття. Приєднання до глобальних цілей розвитку відкриває простір для міжнародного діалогу України, спрощує одержання правової та фінансової підтримки.

4.2. Бюджет за прямої демократії та в умовах представницької демократії

Оскільки у великих групах досягнення консенсусу шляхом переговорів є проблематичним, тому в них не використовується принцип одностайності, який застосовується у малих групах. У великих групах за прямої демократії колективні рішення щодо бюджету приймаються з правилами простої більшості. А це передбачає наявність наступних основних рамок умов.

1. Індивіди, які мають право голосу, є одночасно і споживачами суспільних благ, і платниками податків.
2. Кошторис витрат на фінансування суспільних благ складається в цілому.
3. Виконання бюджету за доходами регламентоване.
4. Акцептованим проект буде вважатися в тому випадку, коли його схвалить проста більшість.

При прямій демократії може проявитися так званий парадокс К. Ерроу. Він полягає в тому, що спільнота, яка складається з трьох аналізованих індивідів, при використанні під час голосування правила більшості не в змозі прийняти ефективне рішення.

Представницька демократія має дворівневу структуру. Виборці більше не беруть особистої участі в голосуванні щодо бюджету. За них це роблять обрані виборцями депутати. Зв'язок між виборцями та депутатами забезпечують політичні діячі. Відповідно, виборці своїми голосами підтримують ту передвиборну програму політичної партії чи політичного діяча, яка буде обіцяти їм найбільшу вигоду. Тому політичні діячі, які хочуть прийти до влади, мусять враховувати побажання виборців.

Італійський фінансист - теоретик Маффео Пантелеоні (1857—1924) визначав прийняття рішень стосовно бюджету на парламентському рівні як

процес, під час якого депутати, оцінивши суб'єктивні корисності всіх можливих варіантів бюджетних асигнувань, мають схвалити або відхилити їх.

В умовах демократії у процедурах прийняття рішень здебільшого беруть участь матеріально зацікавлені й політично орієнтовані непрофесіонали — виборці та парламентарі, які передусім керуються індивідуальними уявленнями, пристрастями, інтересами. Науковій і адміністративно-професійній еліті інколи залишається лише оцінити прийняті рішення з погляду певних науково-теоретичних принципів та прагматичної доцільності.

Так, з часів Адама Сміта (1723—1790) економічна наука оперує ідеалом мінімальної держави, в якій досягається бюджетна рівновага за максимально обмеженої величини бюджету. Колись прагнення до бюджетної економії було реакцією на марнотратство феодальної епохи. Проте буржуазним демократіям так і не вдалося повністю відмовитись ні від бюджетних дефіцитів, ні від державного боргу, не в останню чергу через демократично-представницький характер політичного ладу.

Отже, бюджет перебуває у сфері тих суспільних реалій, які досить помітно залежать від суб'єктивного психологізму, особистісної поведінки людей як громадян-виборців, споживачів і осіб, які приймають відповідні фінансові рішення. Саме це мав на увазі британський філософ Карл Поппер (1902-1994) коли зауважив, що одного формального права участі в прийнятті рішень (а цей процес і є однією з форм демократії в дії) достатньо, щоб поставивши економічну владу під контроль влади політичної, унеможливити твердження марксизму щодо домінування багатства над демократією. В цьому плані заслуговують на увагу приклади відсторонення політиків від влади, які порушували норми суспільної моралі та бюджетні правила в демократичних країнах.

Швеція

2006 року міністр закордонних справ Швеції Лайла Фрейвальдс подала у відставку через скандал довкола публікації карикатур на пророка Мухаммеда в Інтернеті. Їй закидали, що вона діяла не конституційно, закривши на це очі. А ще міністра критикували за те, що МЗС Швеції бракувало професіоналізму, коли в грудні 2004 року Південно-Східною Азією прокотилося цунамі, внаслідок чого загинули близько 500 шведів. Їх не евакуювали вчасно.

Велика Британія

2004 року британський міністр внутрішніх справ Девід Бланкітт подав у відставку. Як з'ясувалося, він скористався службовим становищем, щоб прискорити видачу візи гувернантці своєї экс-подруги. У пресу потрапила переписка з чиновниками імміграційної служби. Крамольною визнали таку фразу: «Я не прошу ніяких переваг, просто зробіть це трохи швидше».

Японія

Нещодавно міністр закордонних справ Японії Сейдзі Маехара пішов із посади на хвилі фінансового скандалу довкола фінансування його Демократичної партії. Він частково погодився зі звинуваченням в отриманні політичних пожертв на суму \$600 від громадянки Південної Кореї, яка тривалий час живе в Японії. Законодавство Країни Вранішнього Сонця забороняє приймати такі внески від іноземних фізичних та юридичних осіб. За інформацією місцевих ЗМІ, загалом за останні роки Сейдзі Маехара отримав від тієї-таки пані аж \$2,4 тис. (!) для своєї партії.

Німеччина

Нинішньому міністрові фінансів Німеччини Вольфгангу Шойбле пророкували й канцлерську посаду, і президентську. Але так і не склалося. Не останньою чергою через скандальні плями в біографії. 1998 року він очолив Християнсько-демократичний союз Німеччини. Ще 1991-го стояв на чолі коаліції своєї партії з Християнським соціальним союзом Баварії. Але 1999-го за ініціативою політичних конкурентів почалося розслідування фінансування ХДС під час федеральних виборів 1998 року. З'ясувалося, що партія має цілу мережу таємних рахунків, на які свого часу переводили мільйони німецьких марок. На ці гроші не було жодної звітності. 2000 року Вольфганг Шойбле пішов зі своїх посад. Але до великої політики невдовзі повернувся: очолював у 2005-2009 роках Міністерство внутрішніх справ. Скандал із фінансуванням ХДС зачепив і Гельмута Коля, хоч на той момент він уже й не був федеральним канцлером. Той заявив, що дав обіцянку донорам партії не розголошувати їхніх імен. Однак це суперечило ним самим підписаному Закону «Про політичні партії».

Фінляндія

Міністра закордонних справ Фінляндії Ілька Канерва відправили у відставку 2008 року після того, як уся країна дізналася, що у вільний від дипломатичної служби час він шле сотні sms стриптизерці. Впродовж місяця таких нарахували 200. Політик заявив, що ці повідомлення мали діловий характер. Громадська реакція була непримиренною.

Швеція

2010 року шведський міністр у справах ринку праці Свен Отто Літторін залишив свою посаду, як він пояснив, «через родинні обставини». Політик розлучався з дружиною. Вечірня газета заявила, що Літторін вирішив покинути уряд після того, як журналіст поставив йому запитання: «Чи правда, що ви купили сексуальні послуги 2006 року?» Згодом політик частково зізнався в гріхові. «Так, я вів у Інтернеті розмови про секс із незнайомими жінками, але ніколи не купував послуг повій».

Болгарія

2010 року болгарський міністр без портфеля, відповідальний за зв'язки з громадянами Болгарії та діаспорою за кордоном Божидар Димитров пішов у відставку. Розслідування довело, що він співпрацював зі спецслужбами Народної Республіки Болгарія. Прем'єр Бойко Борисов наголошував на тому, що в його уряді не буде жодної людини з колишніх колаборантів комуністичних спецслужб.

Практика демократичних країн показує, що в них суворо дотримуються прозорого використання бюджетних коштів. Про це свідчать вищенаведені приклади. Крім того, ефективність використання бюджетних коштів є достатньо високою, коли ними розпоряджаються на місцях, про що свідчить досвід США.

Для США взагалі характерно уміння розв'язувати більшість проблем на місцевому рівні. Федеральний центр повністю довірив штатам упорядкування життя на місцях (вища освіта, професійна освіта, інфраструктура штатів тощо), а ті, у свою чергу, надали чималу свободу містам і містечкам. Вони спрямовують свої кошти на економічний та культурний розвиток регіону, боротьбу з безробіттям та жебрацтвом, будівництво об'єктів інфраструктури, транспорт, освіту, утилізацію сміття, екологію, охорону здоров'я та безпеку тощо. До компетенції органів самоврядування належить і організація виборів. Важливо, щоб ці кошти витрачалися ефективно. Про організацію управління фінансами міста можна довідатися на прикладі міста Альтамонте Спринг (штат Флорида).

Система управління у містах США не має єдиного стандарту, кожне місто визначає свою форму правління. Це пояснюється тим, що міста відрізняються за кількістю населення. Зокрема, Нью-Йорк має шість районів, які незалежно формують свої органи виконавчої влади. Втім більшість міст має схожу на Альтамонте Спринг структуру правління. Тут обирають мера міста і комісарів (від п'яти до семи осіб), які мають бути жителями міста.

Мер наймає менеджера міста – професіонала, який забезпечує функціонування міста, маючи у підпорядкуванні всі міські служби. Мер працює весь день і головує в раді міста. Комісари роблять призначення у різні агентства, комітети і правління міста, до складу яких може увійти будь-який мешканець. Для цього бажаючі подають резюме, і комісари потім визначають, чи може людина, наприклад, очолити бюро з планування.

Зарплата мера Альтамонте Спринг і комісарів становить відповідно 8500 і 6500 доларів на рік плюс витрати на відрядження. Комісари приходять в раду міста на 30-хвилинні наради два рази на місяць. А загалом вони більше працюють безпосередньо з виборцями, є членами багатьох громадських організацій. Але для них головне завдання припадає на кінець липня кожного року, коли починається укладення бюджету міста, щоб ухвалити бюджет до 1 жовтня, коли, як відомо, у США починається фінансовий рік.

Бюджет Альтамонте Спринг з різними додатковими надходженнями становить приблизно 100 млн. доларів. Він має бути бездефіцитним, оскільки законодавство США забороняє містам мати дефіцит бюджету.

Комісари спочатку визначають потреби міста. Оцінюються надходження податку з продажу товарів. До речі, місцева влада часто надає в оренду парк на проведення шлюбу чи якогось публічного заходу. І кошти йдуть до бюджету. Також до надходжень можна зарахувати плату компаній – спонсорів бейсбольних матчів за дозвіл розмістити рекламний щит (однак це не стосується федеральних доріг, де діє юрисдикція держави). Потім

здійснюється оцінка приватної і корпоративної власності. І після цього влада міста надсилає мешканцям повідомлення, в якому вказується величина податків, включаючи податок на приватну власність (на нерухомість).

Слід зазначити, що податок на приватну власність повністю призначено для використання місцевим органам влади. Його величина коливається і становить від 5 до 15,5 долара на 1000 доларів вартості будинку. Перед підготовкою бюджету спеціальна організація оцінює, скільки власності у місті, й потім визначає величину податку. Характерно, що переоцінка чи збільшення вартості не може перевищувати три відсотки на рік. Громадяни мають право оскаржувати оцінку вартості приватної власності.

Доходи міста можуть збільшуватися, якщо місцеве населення вважатиме за необхідне збільшити податок, щоб реалізувати конкретний проект.

Якщо у міста немає грошей, скажімо, для проекту з будівництва школи, то міська влада може вийти з ініціативою взяти гроші в банку, а населення на референдумі погоджується збільшити податок, щоб виплатити цю суму за 20 років.

Місцева влада може отримувати гроші з федерального бюджету, наприклад, на реалізацію федерального закону щодо облаштування тротуарів.

Крім цього, місцеві органи влади можуть розраховувати на повернення федеральною владою частини податку на бензин. Для деяких штатів сума відшкодування може сягати 50 відсотків.

Також слід звернути увагу на те, що в США однаково ставляться до своїх та іноземних громадян чи компаній, які бажають реалізувати інвестиційний проект. І все вирішується на місцевому рівні. Саме місцева громада, у даному випадку – рада міста, дає згоду на реалізацію інвестиційного проекту, купівлю інвестором фабрики чи заводу. Але це не означає, що влада закриває очі на все, аби отримати інвестора. Пропозиції інвестора уважно вивчаються, робляться зустрічні пропозиції й потім вже ухвалюється рішення.

Особливістю США є те, що концентрація фінансових ресурсів на інновації здійснюється на рівні регіональних венчурних фондів, які створюються на рівні окремих штатів і міст, які виділяють у них фінансові кошти із свого бюджету. Так регіональна влада і органи місцевого самоврядування залучають малі наукові фірми з великим потенціалом. При цьому перші напряду здійснюють венчурне фінансування малого інноваційного бізнесу, другі – надають субсидії і гранти організаторам “інкубаторських програм”.

Слід зазначити: останнім часом у Сполучених Штатах розгоряються певні суперечки між прихильниками місцевого самоврядування та захисниками централізованої влади. Містам дуже не подобається, коли федеральний центр або керівництво штату втручається в місцеві справи, нав'язуючи якісь обов'язкові програми. Так, наприклад, влада

американського штату Аляска у вересні 2008 р. завершила спорудження дороги з гравію вартістю 25 мільйонів доларів, яка “веде в нікуди”, що фінансувалася згідно федеральних програм. Передбачалося, що дорога приєднається до моста, який з’єднає місто Кетчікан і аеропорт, розташований на сусідньому острові. Однак міст не був збудований. Проект мосту на суму майже 400 мільйонів доларів став символом бездарного витрачання коштів із федерального бюджету США. Тодішній губернатор Аляски Сара Пейлін, яка раніше підтримувала спорудження мосту, закрила проект. На партійному з’їзді вона виступила проти подібного витрачання коштів, коли країна перебуває у складній економічній ситуації. Мер міста Боб Вейнстайн повідомив, що збудована дорога завдовжки п’ять кілометрів тепер ідеально підходить для проведення гонок і полювання, оскільки без мосту іншого призначення їй не знайти. Влада Аляски обдумує дешевший проект мосту, а люди долають півкілометровий водний канал, аби потрапити до аеропорту на острові Гравіна й назад, на поромах і водному таксі.

З іншого боку, нині все більше проблем в США уже не можна розв’язати лише силами одного регіону. Наприклад, ефективна поліція та безпека – це прерогатива місцевої влади. Але боротьба з наркотиками, шляхи їх постачання та розповсюдження – ця проблема вже має розв’язуватися не тільки на державному, а й на міжнародному рівні. Або торгівля по Інтернету. У США вона дедалі поширюється. Але ж тоді місцеві бюджети втрачають податок із продажу. Отже, це питання потрібно теж розглядати на федеральному рівні.

В Польщі, в результаті реформи адміністративно-територіального устрою в 1999 р., фінансові ресурси та відповідальність за стан соціально-економічного розвитку територій було зосереджено у територіальній громаді – гміні. Так, вже в 2011 р. доходи гмін у загальному обсязі місцевих бюджетів склали майже 75 %, тоді як доходи повітів (районів) та воєводств (областей) – 25 %. До подібного треба прагнути і в Україні, де ситуація в останні роки була протилежною.

В цілому, практика багатьох демократичних країн показує, що чим більше прав у використанні місцевих бюджетів мають територіальні громади, тим менше корупції в суспільстві. Тому укрупнення територіальних громад та розширення їх бюджетних прав в Україні є на часі.

Питання для самоконтролю

1. В чому полягає зміст політико-економічного трактування бюджету?
2. В чому полягає зміст партійної конкуренції при прийнятті бюджету?
3. В чому полягає парадокс Ерроу?
4. В чому полягає зміст представницької демократії?
5. Які необхідно провести парадигмальні зміни у бюджетній політиці України, щоб наша країна вийшла з кризи?
6. Що розуміється під ідеалом мінімальної держави?
7. Чому буржуазним демократіям так і не вдалося повністю відмовитись ні від бюджетних дефіцитів, ні від державного боргу?

8. Бюджет перебуває чи ні у сфері тих суспільних реалій, які досить помітно залежать від суб'єктивного психологізму, особистісної поведінки - людей як громадян-виборців, споживачів і осіб, які приймають відповідні фінансові рішення?

9. Чому пішов з посади міністр закордонних справ Японії Сейдзі Маехара?

10. Чому пішов з посади міністр фінансів Німеччини Вольфганг Шойбле, якому пророкували й канцлерську посаду, і президентську?

Тести

1. Вставте пропущені слова. Оскільки у великих групах досягнення консенсусу шляхом переговорів є проблематичним, тому в них не використовується _____ .

- а) принцип колективності;
- б) принцип одностайності

2. Вставте пропущені слова. Політичні діячі, які хочуть прийти до влади в демократичних країнах, мусять враховувати _____ .

- а) побажання керівника партії;
- б) побажання Президента країни;
- в) побажання виборців.

3. Вставте пропущені слова. _____ полягає в тому, що спільнота, яка складається з трьох аналізованих індивідів, при використанні під час голосування правила більшості не в змозі прийняти ефективне рішення.

- а) вчення Маркса;
- б) теорема Коуза;
- в) парадокс Ерроу.

4. Розбіжності у податках залежать від:

- а) характеру оподаткування доходів і витрат;
- б) виробничих відносин;
- в) ринку товарів і факторів виробництва.

5. Сучасні принципи оподаткування відбивають:

- а) темпи зростання прямих і непрямих податків;
- б) розподіл компетенції між органами влади на центральному і місцевому рівнях;
- в) економічний і політичний стан країни.

6. Вставте пропущене слово:

_____ - це усі податкові платежі за поточний фінансовий рік у відсотковому відношенні до ВВП.

- а) податковий тягар;
- б) податкові знижки.

7. Фіскальна функція податкової системи забезпечує державі:

- а) можливість впливу на соціально-економічний розвиток суспільства;

- б) гарантоване і стабільне надходження доходів у бюджет;
- в) підтримку соціальної рівноваги.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2.

ФІНАНСУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА СУСПІЛЬНІ ФІНАНСИ

Тема 5. Принципи оподаткування та податкові відносини у демократичних країнах

1.1. Визначення принципів оподаткування традиційною фінансовою наукою

Для удосконалення податкових систем необхідно визначити принципи оподаткування. Традиційна фінансова наука розглядає принципи оподаткування як критерії раціонального оподаткування, реалізація яких забезпечує досягнення певних екзогенних цілей.

Аналізу нормативних принципів оподаткування традиційна фінансова наука приділяла увагу з моменту свого народження. У цьому контексті насамперед слід назвати праці: У. Петті, А. Сміта, Д. Рікардо, Дж. С. Мілля, А. Вагнера та інших вчених.

Класичними є принципи оподаткування, сформовані А. Смітом (принципи етичного і організаційно-технічного характеру):

1. податки повинні бути зрозумілими і посильними для платника податків;
2. витрати на збір податків повинні бути мінімальними;
3. повинні бути визначенні чіткі терміни збору податків;
4. податки повинні бути справедливими.

Разом із тим, треба сказати, що ці принципи оподаткування ще в 10-му столітті застосовувала княжна Ольга в Київській Русі. Її чоловіка, князя Олега, жителі Коростеня знищили за те, що він порушив умову збору податків (прийшов другий раз за податками).

Княгиня Ольга за це спалила Коростень, але раз і назавжди встановила твердий графік збору податків та їх розміри.

Принципи оподаткування А. Сміта в наступні роки були доповнені принципами фіскальної достатності А. Вагнера. На його думку, враховуючи важливість державних фінансів і необхідність фінансового забезпечення їх виконання, фіскальні принципи достатності та еластичності треба поставити на перше місце. В той же час А. Сміт та його послідовники вважали найголовнішим принципом оподаткування принцип справедливості: хто більше заробляє, той і більше платить. Цей принцип і до сьогодні багато вчених вважають одним із головних.

Разом з тим, лауреат Нобелівської премії з економіки Джозеф Стігліц вважає, що основним принципом оподаткування є принцип економічної ефективності.

Важливо також знайти оптимальну модель розподілу податкових надходжень між регіонами країни, інакше можна отримати відцентрові настрої і тенденції. Подібне зараз характерне для Шотландії у Великій Британії, для Країни Басків та Каталонії в Іспанії, для Фландрії в Бельгії тощо.

Досвід Німеччини свідчить, що в основі міжбюджетних відносин лежить розподіл частини ПДВ між розвинутими та менш розвинутими регіонами, на що важливо звернути увагу і в Україні. Польський досвід говорить про те, що розподіл податкових надходжень між розвинутими та дотаційними регіонами базуються на врахуванні рівня доходів на душу населення в різних регіонах, що також важливо використати в Україні. Але при цьому треба враховувати рівень розвитку територіальних громад в часі.

Виходячи з досвіду Іспанії та Великої Британії в Україні було б доцільним надати більші права у формуванні та використанні своїх доходів більш розвинутим регіонам, в тому числі й в області збору і використання податків, щоб зменшити відцентрові тенденції у розвитку областей Сходу нашої країни.

Для удосконалення міжбюджетних відносин в Україні, на наш погляд, необхідно в основу розподілу ПДВ між центром і регіонами покласти чисельність населення кожного регіону. Відповідно, ПДВ повинно розподілятися між регіонами пропорційно частки кожного регіону в населенні України. Разом з тим, відшкодування ПДВ повинно здійснюватися з бюджету регіону.

5.2. Визначення принципів оподаткування сучасною фінансовою наукою.

В сучасній фінансовій науці виділяється 4 групи нормативних принципів оподаткування:

1. фіскальні
2. політико-економічні
3. соціально-етичні
4. організаційно-технічні

Фіскальні принципи оподаткування

Фіскальні принципи оподаткування включають в себе:
принцип фіскальної достатності;
принцип еластичності оподаткування.

Принцип фіскальної достатності полягає в наступному: якщо платники податків дали згоду на виробництво певних суспільних благ, то податкові платежі мають бути достатніми для виробництва цих благ.

Недоліком цього принципу є можливість зростання необґрунтованих державних видатків і, відповідно, податкового тягаря.

Крім того, з появою глобальних суспільних благ, виникає необхідність їх фінансування всіма країнами світу.

Принцип еластичності оподаткування

Еластичність податків – це їх здатність адекватно реагувати на зміну економічних фаз ділового циклу. Так, в умовах піднесення і зростання доходів автоматично зростають і податкові платежі. Натомість, в умовах, спаду, коли зменшуються доходи, зменшуються й податкові платежі.

Політико-економічні принципи оподаткування:

- 1) принцип економічної ефективності; 2) принцип нейтральності; 3) деформуючий принцип.

Основою цих принципів є принцип економічної ефективності податків. Відповідно до цього принципу податки не повинні перешкоджати ефективному розподілу ресурсів (або їх алокації згідно західної фінансової науки).

Цей принцип розглядається в двох аспектах:

1. з позиції впливу податків на алокацію ресурсів за межами сучасного сектору;
2. з позиції впливу податків на алокацію ресурсів в суспільному секторі.

Нейтральність податків

Нейтральність податків полягає в тому, що вони не впливають на рішення платників щодо вибору найбільш ефективних варіантів розподілу та використання ресурсів.

Проблемою є те, що таких податків на практиці використовується дуже мало (приклад – податки, які залежать від віку, статі платника податків тощо. До них належать і податок на необроблену землю).

Деформуючі податки

Це податки, які змушують платників податків вибирати ті алокаційні рішення, які відрізняються від рішень, прийнятих за відсутності податку. До них сьогодні відносяться практично всі види податків.

Соціально-етичні принципи в оподаткуванні

1. Принцип справедливості
2. Принцип рівності (горизонтальна і вертикальна)
3. Принцип платоспроможності
4. Принцип еквівалентності

1.1. Принцип справедливості означає залучення всіх платоспроможних осіб до сплати податків та рівності всіх громадян, як платників податків, перед законом. Диференціація податків повинна відповідати ustalеним у даному суспільстві уявленням про справедливість. Для більшості країн це реалізується в принципі: хто більше заробляє, той більше платить податків.

Ця закономірність характерна для суспільної свідомості і в Україні, адже у нас певний час існувала одна ставка прибуткового податку з доходів громадян (спочатку 13 %, потім – 15%), що порушувало суспільне сприйняття принципу справедливості.

Принципи формування державних доходів

1. Рівність в оподаткуванні. Виділяють два види рівності:

Горизонтальна рівність: платники з однаковими доходами чи рівнем споживання сплачують рівні податки.

Вертикальна рівність: платники з неоднаковим рівнем доходів платять різні податки у відповідності до критерію справедливості (більші доходи – більші податки, менші доходи – менші податки).

а) Критерій справедливості в різних суспільствах залежить від багатьох чинників, в першу чергу від матеріального стану в суспільстві. Чим суспільство заможніше, тим відносно невеликі податки на багатих, і навпаки.

Організаційно-технічні принципи оподаткування

Суть цих принципів полягає у мінімізації витрат на стягнення податків. Ці витрати називаються адміністративними і поділяються на прямі і непрямі.

Прямі адміністративні витрати на стягнення податків – це витрати на утримання органів, що здійснюють адміністрування податків тощо.

Непрямі адміністративні витрати – це витрати платників податків (витрати часу і коштів на ведення обліку та подання податкової звітності, сплату штрафів тощо).

Адміністративні витрати залежать від наступних чинників:

- 1) від видів податків, що входять до складу податкової системи;
- 2) від диференціації податкових ставок;
- 3) від наявності пільг та інших податкових преференцій;
- 4) від складності і непрозорості податкового законодавства;
- 5) від нестабільності податкового законодавства;
- 6) від диференційованого застосування податкового законодавства; до різних платників податків.

5.3. Взаємозв'язок оподаткування та ефективності

Аналіз впливу податків на ефективність включає такі складові:

1. Вплив податку на добробут (безпосередньо і опосередковано).

При цьому треба враховувати ефект доходу і ефект заміщення.

Ефект доходу полягає у зміні реального доходу платника податку внаслідок сплати податків.

Ефект заміщення – це підвищення цін на товари, які оподатковуються, порівняно з іншими товарами, які не оподатковуються. Відповідно, перші товари (чи види діяльності) заміщуються другими, які не оподатковуються.

2. Ефект доходу створює будь-який податок, а ефект заміщення – ні (цього не створюють нормальні податки – податки з урахуванням статті, віку...)

3. Використання в суспільстві деформуючих податків призводить до втрати ефективності (або – надлишкового податкового тягаря). Під втратою ефективності розуміється надлишкове зниження добробуту платника податку понад те, що викликано втратою доходу внаслідок сплати податку.

З кожним роком в Україні складніше вести бізнес. У новому рейтингу від агентства Heritage Foundation і газети Wall Street Journal Україна опустилась ще на два пункти порівняно з минулим роком і посіла 164 місце зі 179 країн світу, хоча ще шість років тому займала 88-е місце.

Українська податкова система і досі залишається однією з найбільш обтяжливих у світі. У новому рейтингу «Paying Taxes 2011», Україна посіла 181 місце серед 183 країн світу. В Україні існує 135 різних податків і зборів – це найвищий показник у світі.

Податковий кодекс країни 2010 р. – творіння виключно фіскалів, він навіть починався з того, що органам ДПА збільшують права, щоб зібрати максимальну кількість податків. При цьому не вирішувалися питання політико-соціального плану, не визначено, хто має платити більше податків і чому. А без прорахунків усього цього кодекс не буде ефективним. Зараз податківці часто просто душать реальний сектор, намагаючись зібрати максимум грошей із усіх можливих джерел, особливо в умовах кризи. Уряд, майже не створюючи підґрунтя для економічного зростання, прагне вирішити бюджетні проблеми адміністративним шляхом.

З 2014 р. йде поступове поліпшення змісту Податкового кодексу України, але це поки не влаштовує бізнес. Серед позитивів останнього є зменшення Єдиного соціального внеску (ЄСВ) з 41 до 22 % від фонду плати праці підприємств.

У планах уряду України на 2016 р. щодо податкового реформування намічено запровадження єдиного публічного реєстру заяв на відшкодування ПДВ, урегулювання існуючих неузгодженостей і прогалин у його адмініструванні, спрощення порядку складання декларації по ПДВ. З 2017 р. повністю скасовуються податкові пільги з ПДВ (так званий спеціальний режим ПДВ) для аграрних виробників, що є вимогою МВФ. Уряд пропонує аграріям альтернативну підтримку у вигляді дотацій, але її отримають середні та дрібні господарства.

5.4.Взаємозв'язок оподаткування і справедливості

При врахуванні принципу соціальної справедливості при побудові податкової системи необхідно з'ясувати, які податки: пропорційні і прогресивні чи регресивні – найкраще відповідають вимогам вертикальної рівності.

При цьому важливо врахувати принцип платоспроможності платника податку.

Дж.С. Мілль вважав, що необхідно виводити з-під оподаткування доходів платника ті доходи, які необхідні йому для придбання ним предметів першої необхідності (тобто, про неоподаткований мінімум доходів), і про пропорційне обладання решти доходів. Тобто, податки повинні вести до втрати однакової частки добробуту, тобто становити “однакову жертву” для кожного платника.

Разом з тим, аналіз такого підходу, дозволив багатьом вченим зробити наступний висновок: з вищих доходів повинні утримуватися більші суми податків.

Дослідження чинників, що впливають на рівень граничної згоди на оплату суспільних благ, дозволило визначити умови, за яких доцільно встановлювати той чи інший податковий режим:

- 1) якщо держава пропонує суспільні блага, еластичність попиту на які за доходом вище за цінову еластичність, то принципові еквівалентності відповідатиме прогресивний податок (більше дохід – більше ставка);
- 2) якщо рівень еластичності попиту на суспільні блага за доходом подібний до рівня його еластичності за податковою ціною, то принципу еквівалентності відповідатиме пропорційний податок (одна ставка для всіх доходів);
- 3) якщо держава надає блага, еластичність яких за доходами нижча від їх еластичності за податковою ціною (наприклад, блага низької якості), для їх фінансування можуть застосовуватися регресивні податки (чим більше дохід, тим менші податки).

В Україні, на жаль, не завжди дотримуються принципу справедливості. Так, на початку лютого 2011 року Верховна Рада позбавила повноважень дев'ятьох народних обранців, які впродовж року поєднували їх із роботою у виконавчих органах, що суперечить Конституції. Ці нардепи обходилися державі щонайменше у 2-3 млн. грн. Відомо, що 13 депутатів, більшість із яких представляли Партію регіонів, порушували Основний Закон, маючи водночас мандати й високі державні посади, майже рік. Сумісники прогулювали пленарні засідання, передавали постійно картки для голосування й, на думку багатьох колег, банально наживалися за рахунок бюджету. Зокрема, частина їх користувалася й депутатськими пільгами, і привілеями високих держслужбовців. Ідеться про транспорт, відпочинок у спецсанаторіях і штат особистих помічників. Можливо, деякі народні обранці примудрялися й зарплату отримувати відразу в двох місцях.

Є багато прикладів, коли керівництво державних структур витрачає значні кошти на придбання дорогих автомобілів, проведення різного роду святкувань тощо. Так, 7 вересня 2010 року, за інформацією українських ЗМІ, МВС закупило один легковий Subaru Outback, 10 автівок SsangYong Actyon та ще 10 машин Toyota Camry. Придбано їх було в ТОВ «Український автомобільний холдинг» на

суму 345 тис. грн. та в ІП «ТД «Автоцентр Харків» на 533250 грн. Ще раніше управління ДАІ в Київській області купило Cadillac Escalade майже за 1 млн грн. Крім того, держпідприємство «Інформаційний центр», належне до структури Міністерства юстиції, 3 серпня 2010 р. поповнило свій автопарк Mercedes за ціною 1,11 млн. грн. За різними оцінками, в 2010 р. автопарк найвищих держорганів коштував понад \$5 млрд.

10 вересня 2010-го в київському Палаці «Україна» відзначали День працівника нафтової, газової та нафтопереробної промисловості. Окрім офіційних осіб свято забезпечували: зірка російської естради Філіп Кіркоров, відомий оперний співак Володимир Гришко, знаменитість вітчизняної естради Таїсія Повалій, трупя Національного заслуженого академічного ансамблю танцю ім. Павла Вірського. Весь захід тривав чотири з половиною години й з урахуванням гонорарів митців мав обійтися як мінімум у \$200 тис. Невідомо, хто оплатив це святкування, й чи заплатили митці податки з гонорарів.

У березні 2010 року з нагоди 18-річчя створення СБУ в Палаці «Україна» також виступали відомі вітчизняні артисти: Таїсія Повалій, Тіна Кароль, Валерій Меладзе, «95 квартал». За підрахунками експертів, тільки на артистів пішло майже \$135 тис. Додавши витрати на приміщення й фуршет, можна підрахувати, що СБУ не пошкодувала близько \$180 тис.

Влітку 2010-го, на День медпрацівника (відзначають 17 червня), відчизняних лікарів вітали українські співаки Іво Бобул, Микола Мозговий, Віктор Павлік, Катя Бужинська, Наталя Валевська. Вели концерт поет, актор і телевізійник Петро Мага й актриса Ольга Сумська. За підрахунками експертів, свято медиків коштувало понад 1 млн. грн. (\$125 тис.). Враховуючи неналежний рівень фінансування медицини, подібні витрати бюджетних грошей є, як мінімум, дискусійними, чого не дозволяється в демократичних країнах.

Питання для самоконтролю

1. Які нормативні принципи оподаткування ви знаєте?
2. Які соціально-етичні принципи оподаткування ви знаєте?
3. В чому полягає взаємозв'язок оподаткування та ефективності?
4. В чому полягає взаємозв'язок оподаткування та справедливості?
5. Якщо держава пропонує суспільні блага, еластичність попиту на які за доходом вище за цінову еластичність, то принципові еквівалентності відповідатиме який податок?
6. Якщо рівень еластичності попиту на суспільні блага за доходом подібний до рівня його еластичності за податковою ціною, то принципу еквівалентності відповідатиме який податок?
7. Якщо держава надає блага, еластичність яких за доходами нижча від їх еластичності за податковою ціною (наприклад, блага низької якості), для їх фінансування можуть застосовуватися які податки?
8. Як ви оцінюєте зменшення в 2016 р. Єдиного соціального внеску (ЄСВ) з 41 до 22 % від фонду плати праці підприємств?
9. Чи необхідно виводити з-під оподаткування доходів платника ті доходи, які необхідні йому для придбання ним предметів першої необхідності (тобто, неоподаткований мінімум доходів)?

10. Чи завжди дотримуються принципу справедливості у витрачанні суспільних фінансів в Україні?

Тести

1. Вставте пропущені слова. В сучасній фінансовій науці виділяється 4 групи нормативних принципів оподаткування: 1) фіскальні; 2) політико-економічні; 3) соціально-етичні; 4) _____ .

- а) організаційно-технічні;
- б) політико-правові;
- в) економіко-правові.

2. Вставте пропущені слова. До соціально-етичних принципів в оподаткуванні відносяться: 1) принцип справедливості, 2) принцип рівності (горизонтальна і вертикальна), 3) принцип платоспроможності, 4) _____ .

- а) принцип еквівалентності;
- б) принцип достатності;
- в) принцип прогресивності.

3. Вставте пропущено слово. При врахуванні принципу соціальної справедливості при побудові податкової системи необхідно з'ясувати, які податки: пропорційні, прогресивні чи _____ – найкраще відповідають вимогам вертикальної рівності.

- а) лінійні;
- б) регресивні;
- в) фіксовані.

4. Сучасні принципи оподаткування відбивають:

- а) темпи зростання прямих і непрямих податків;
- б) розподіл компетенції між органами влади на центральному і місцевому рівнях;
- в) економічний і політичний стан країни.

5. Відмінності в рівні оподаткування різних країн пов'язані з:

- а) традиціями оподаткування;
- б) моделлю ринкової економіки;
- в) еволюцією структури податкової системи.

Тема 6. Порівняльний аналіз теорій оподаткування.

6.1. Три концептуальні моделі оподаткування, що характеризують поведінку уряду в умовах різних обмежень

А. Теорія Левіафан-оподаткування

Теорія Левіафан-оподаткування пов'язана з припущенням, що максимізуючи бюджет податковим методом, уряд не підлягає жодним обмеженням (окрім мінімальних рамок правової держави). Водночас для платників податків ця теорія передбачає систему жорстких обмежень. Такі

альтернативи, як приховування доходів, переміщення діяльності в тіньову економіку або за кордон, для них не існують.

У моделі Левіафан-держави, де влада зосереджена в руках політиків і бюрократії, податки розглядаються як доходи агентів держави; тобто вони є безповоротними для платників податків. Тому, в таких умовах, багато платників намагаються уникати сплати будь-яких податків. Подібна система побудована в ряді пострадянських країн, в т.ч. і в Україні. У цих країнах держава старається збільшити податки, щоб збільшити державні видатки, які не завжди ефективно використовуються. Звідси – розвиток тіньової економіки та масове виведення коштів в офшори.

Б. Теорія демократичного оподаткування

Відповідно до теорії демократичного оподаткування структура податків має бути закріплена в Конституції, а рівень оподаткування – визначатися виборцями в ході поточного політичного процесу. Виборці безпосередньо чи через референдум приймають рішення про найвагоміші державні видатки та податки. Тому уряд наділений незначним діапазоном свободи дій у сфері бюджету. До цієї моделі можна віднести ситуацію з суспільними фінансами в Швейцарії та, певною мірою, в США та Канаді.

Особливості системи оподаткування в Швейцарії.

У Швейцарії система оподаткування має найбільш раціональну форму, що враховує інтереси всіх прошарків суспільства. Рівень податків в Швейцарії визначають самі громадяни і платники податків шляхом прямої демократичної процедури, ухвалюючи рішення більшістю голосів. Подібну модель не можна прямо переносити на інші країни. Постійно виражається сумнів в тому, що такі складні питання, як питання оподаткування, можуть бути безпосередньо надані самим платникам податків. І справді, встановлення податкових ставок на всіх рівнях державної організації більшістю голосів припускає, що податкова шкала не повинна бути дуже прогресивною, оскільки інакше виявиться можливим демократичне пригноблення платників податків з вищими доходами, що завершується в кінці кінців їх вигнанням. Пряме голосування працює тільки тоді, коли і відповідальність є безпосередньою, такою, що стосується також всіх. Конкуруючі податкові системи і поділ прямих податків по трьох сферах: конфедерації, кантону і муніципальної одиниці породили в Швейцарії експериментальне поле, що сполучає відносно низькі податки з хорошою соціальною інфраструктурою. Конкуренція в податковій сфері має наступні наслідки. По-перше, в Швейцарії платники податків голосують ногами, тобто найбільш спроможні з них переміщуються по країні, по-друге, країна володіє привабливою силою для капіталу з інших держав, де податковий тягар дуже важкий. Остання обставина пояснює постійну і лише за видимістю принадну вимогу країн Євросоюзу, і перш за все Німеччини, про узгодження податкової політики, внаслідок чого всяка конкуренція в податковій сфері Європи була б підірвана і тим самим домінувала б руйнівна податкова політика.

Швейцарська податкова система відображає триступінчасту політичну систему конфедерації, яка включає 26 кантонів і близько 3 тисяч муніципальних

утворень. На всіх трьох рівнях збираються податки. Зрозуміло, податкові права цих рівнів регламентуються конституцією. Фіскальні повноваження розподілені таким чином, що конфедерація, кантони і муніципальні структури не заважають один одному і не перенавантажують платників податків зайвими зобов'язаннями. Спочатку конфедерація не мала можливості стягувати прямі податки. Зростання фінансових потреб унаслідок економічної кризи 1930-х років і Другої світової війни на конфедеральному рівні спричинили за собою введення прибуткового податку і податку на майно, а також податку на прибуток і капітал. Проте частка конфедерації в податкових зборах, як і раніше, найнижча порівняно з двома іншими рівнями (складає 7-8% загального об'єму податкових зборів).

Всього ж частка конфедерації в державних доходах складає близько 30%. Конфедерація має право на стягування лише тих податків, які зафіксовані в конституції. Загальне податкове право обмежує конфедерацію не багатьма видами зборів, так що кантонам залишається широке поле для формування податкової діяльності. 26 кантонів (суб'єктів конфедерації) є, згідно союзної конституції (з деякими обмовками), самостійними державами, що володіють податковими повноваженнями. Кантони у принципі вільні у виборі стягуваних податків, за винятком спеціальних випадків, передбачених союзною конституцією. Наприклад, багато кантонів останніми роками відмінили шляхом референдуму податок на спадок для прямих спадкоємців, ставши тим самим привабливішими як місце проживання для спроможних приватних осіб.

Муніципальні структури мають право стягувати податки лише в рамках, визначених для них кантонами. Проте вони одержують значну частку прибуткового податку і податку на майно. В даному випадку можна говорити про делеговані або похідні податкові повноваження. Втім, це нічого не змінює в тій обставині, що все ж таки це справжні податкові повноваження, що є складовою частиною швейцарської податкової системи разом з повноваженнями конфедерації і кантонів. Муніципальні органи володіють податковими повноваженнями тому, що їм, як автономним органам місцевого самоврядування, приділяється дуже важливе значення в суспільній структурі. Будучи співтовариствами спільно проживаючих громадян, муніципальні утворення, разом із завданнями, які вони вирішують, наділяються також значною мірою повноваженнями, що знаходяться в інших країнах у винятковому веденні держави, як, наприклад, початкова шкільна освіта, соціальне забезпечення і медичне обслуговування. Не дивлячись на те, що завдання розв'язуються під загальним спостереженням державних органів і за фінансовою підтримкою держави, покриття відповідних витрат в основному є справою муніципальних органів. Звідси необхідність підключити муніципальні утворення до пошуку фінансових джерел. Тому функціональна автономія муніципальних утворень і їх фіскальна самостійність нероздільні. Хоча швейцарський податковий федералізм і обмежений уніфікованим законом про прямі податки, проте ця уніфікація торкається основних принципів встановлення податків і їх стягування.

Стягувані в Швейцарії податки підрозділяються на прибутковий податок і податок на майно, з одного боку, і на споживчі, на власність і витратні податки. Конфедерація, кантони і муніципальні утворення стягують податки обох категорій. Структура податків, що діють на території Швейцарії, така:

1) Конфедеральні:

- прибутковий податок; податок на прибуток; розрахунковий податок; компенсація військової служби; держмити;

Споживчі:

- ПДВ; тютюнові акцизи; пивні акцизи; алкогольні акцизи; акцизи на нафтопродукти; - автомобільний податок; митні збори;

2) Кантональні:

- прибутковий податок; податок на майно; подушний; особистий податок; податок на домашнє господарство; податок на прибуток і капітал; податок на спадок і подарунки; податок на земельний дохід; податок на перехід земельної власності в інші руки; податок на нерухомість; податок на виграш в лотерею;

Споживчі:

- податок на мотоцикли; податок на собак; податок на розважальні заклади; держмити; податок на зовнішню рекламу; податок на водопровідні станції; інші;

3) Муніципальні:

- прибутковий податок; податок на майно; подушний; особистий податок; податок на домашнє господарство; податок на прибуток і капітал; податок на спадок і подарунки; податок на земельний дохід.

Нова ухвала, що стосується оподаткування іноземців, що працюють в Швейцарії, набула чинності з 1 січня 2007 року. Згідно цій ухвалі, виданій міністерством фінансів Швейцарії, іноземні менеджери і деякі фахівці, такі як ІТ-менеджери, можуть утримувати з суми податкових виплат всі не відшкодовувані витрати, понесені протягом їх перебування в Швейцарії. Такими можуть бути витрати на дорогу, оплату житла і витрати на переїзд, а також особливі витрати на навчання дітей в школі. Іноземні платники податків можуть зажадати збереження суми до 1500 швейцарських франків в місяць. 1 січня 2001 року також закінчився термін, за який швейцарські кантони, відповідно до закону про федеральне узгодження податків, повинні були збирати прибутковий податок і податок з чистого прибутку.

Особливості системи оподаткування в США.

Кодекс внутрішніх доходів США

Основою американського податкового законодавства є Кодекс внутрішніх доходів (Internal Revenue Code) 1954 р., який представляє собою описання всіх законів, прийнятих з моменту введення податку на дохід в 1913 р. Закони про зміни і доповнення до кодексу, які приймалися після 1954 року, оформляються як його окремі розділи.

Кодекс наділяє Казначейство США правом приймати регулюючі документи, які покликані посилити положення кодексу. Періодично Казначейство випускає рішення, які відображують зміни, введені регулюючими документами. Казначейство разом зі Службою внутрішніх доходів (СВД) США випускає правила, інструкції, пояснення та інші документи, які не є законами і мають назви постанов про доходи (Revenue Rulings). Постанови роз'яснюють статті кодексу, які регулюють документи і рішення Казначейства і інформують, як СВД буде діяти в тій чи іншій ситуації. При розгляді спірних питань по оподаткуванню, як правило, використовується система судових прецедентів. Приватні постанови, прийняті СВД у відповідь на запитання платників податків, а також меморандуми, які роз'яснюють окремі положення податкового законодавства, не можуть розглядатися в якості прецедентів.

Федеральні податки, їх види

Федеральні податки формують найбільшу частину всіх податкових надходжень в США. Значну роль у федеральній податковій системі відіграють доходні податки, рівень яких тісно пов'язаний з величиною національного доходу (НД). До Другої світової війни в доходах бюджету переважали надходження від податку на прибуток корпорацій, в післявоєнний період найбільш значним джерелом доходів став прибутковий податок з населення.

Прибутковий податок з населення. Справляється за прогресивною шкалою. Існує неоподатковуваний мінімум доходів (на початку 90-х років ХХ ст. – 2000 дол.) і три основні податкові ставки (15%, 28%, 33%). Податком може обкладатись або окрема людина, або сім'я (додаються всі доходи членів сім'ї за рік).

Нарахування податку здійснюється таким чином. Додаються всі доходи: заробітна плата, дохід від підприємницької діяльності, пенсії і допомоги, які виплачуються приватними пенсійними і страховими фондами, державні допомоги, дохід від цінних паперів і т.д. Дохід від продажу майна і цінних паперів обкладається або спеціальним податком, або у складі особистого доходу. Із сукупного валового доходу вираховуються витрати, пов'язані з його отриманням. До них відносяться витрати, пов'язані із підприємницькою діяльністю: витрати на купівлю і утримання капітальних активів – земельна ділянка, будівля, обладнання; поточні виробничі витрати. Дані витрати враховуються не тільки у підприємців, але й в людей “вільних професій”. Після вирахування витрат платник отримує чистий дохід. Потім із нього вираховуються індивідуальні податкові пільги. Загальною пільгою є

неоподатковуваний мінімум доходів. Чистий дохід зменшується також на внески в благодійні фонди, штатні податки, місцеві податки, відсотки з цінних паперів урядів штатів і місцевих органів управління, аліменти, витрати на медичне обслуговування (не більше 15% оподаткованої суми), відсотки по особистих боргах і іпотечному боргу. Таким чином створюється оподатковуваний дохід.

Відрахування на соціальне страхування – друга за величиною стаття доходів федерального бюджету, вони сплачуються роботодавцями і найманими працівниками. На відміну від європейських країн, де основну частину внесків здійснює роботодавець, в США вони діляться наполовину. Ставка змінюється щорічно при формуванні бюджету. На початку 90-х рр. ХХ ст. загальна ставка була 15,02% фонду заробітної плати, причому роботодавець і працівник вносили по 7,51%. Але обкладається не весь фонд заробітної плати, а лише перші 48,6 тис. дол. в рік в розрахунку на кожного зайнятого. Ставки цих внесків для осіб вільних професій вищі, ніж для найманих працівників.

Податок на доходи корпорацій. Його основна ставка дорівнює 34%. Але вноситься він частинами. Корпорація сплачує 15% за перші 50 тис. дол. оподаткованого доходу, 25% за наступні 25 тис. дол. і 34% на залишкову суму. Таке ступінчате оподаткування має важливе значення для середніх і малих підприємств. Цей податок має багато пільг. З чистого доходу вираховуються штатні і місцеві податки на доходи, 100% дивідендів від місцевих дочірніх компаній, 70-80% дивідендів місцевих корпорацій, відсотки по цінних паперах місцевої влади і штатів, благодійні внески. Використовуються податкові пільги в рамках прискореної амортизації, пільги на інвестиції, науково-дослідні і конструкторські роботи. Діють податкові знижки, що стимулюють використання альтернативних видів енергії (50% податковий кредит за використання сонячної енергії або енергії вітру). В особливих випадках корпорації сплачують податок на надприбутки. Наприклад, на початку 80-х рр. ХХ ст. був введений податок на нафту, який повинен був зменшити передбачуваний ріст прибутку нафтових компаній через відсутність контролю за внутрішніми цінами на нафту.

Господарське законодавство США виокремлює три основні форми організації економічної діяльності: індивідуальне підприємництво (proprietorship), партнерство (partnership) і корпорацію (corporation), кожна з яких, у свою чергу, має свої особливості, види і підвиди. Найбільш широко розповсюджені в даний час індивідуальні підприємства. Щорічно в США підприємцями заповнюється приблизно 25 млн. податкових декларацій, і переважна частина з них відноситься до індивідуального бізнесу. Партнерства ж мають найменшу питому вагу. Ця тенденція зберігається з року в рік при зростаючому значенні корпорацій в діловому житті суспільства. У зв'язку з податковою реформою 1986 р. переваги, які мали в Сполучених Штатах партнерства стосовно до корпорацій, значно знизились. Справа в тому, що корпорації, які мають статус малих (small corporation), були звільнені від податків на прибуток. Таким чином, податковий стан

партнерств і малих корпорацій практично зрівнялись. Податкова перевага партнерств, яка збереглася, полягає в тому, що кількість їх членів не обмежена. Мала корпорація не може мати більше 35 членів. Крім того, її акціонером не може бути іноземець, а учасником партнерства – може. Партнерство також потіснила і така порівняно нова форма бізнесу, як компанія з обмеженою відповідальністю (Limited Liability company).

Федеральні акцизи встановлені на окремі товари (алкогольні і тютюнові вироби) і послуги (на користування дорогами і на авіаперевезення). В роки криз були введені акцизи на товари масового споживання, довгострокового користування, на ювелірні вироби, хутро, телефонні послуги. Ставка акцизів виражається або в процентах до ціни, або в доларах до кількості чи об'єму товару.

Митні збори складають незначну частину доходів федерального бюджету. Ціль цих податків – торговий протекціонізм по відношенню до деяких товарів і країн. Ставки митних зборів встановлюються в центрах (доларах) за міру ваги або в % до вартості товару.

Податки на спадщину і дарування. Платники податку повинні заповнити спеціальну податкову декларацію, якщо сума отриманих за рік подарунків перевищує 10 000 доларів. Якщо сума спадщини перевищує 600 000 доларів, то платник податку повинен заповнити спеціальну податкову форму з податку на спадщину. Існує єдина шкала оподаткування для спадщини і дарувань. Мінімальна ставка – 18% на суми, що перевищують 10 000 доларів. Максимальна ставка дорівнює 50% на суми, що перевищують 2,5 млн. доларів. З оподаткованої суми спадщини вираховуються витрати на поховання, на управління майном, на погашення боргів, на пожертвування, сума штатного податку на спадщину.

Податки штатів і місцевих органів влади в США

Особливості податків штатів і місцевої влади наступні.

1. Органи влади штатів і місцевих адміністративних одиниць автономні у проведенні бюджетної політики, включаючи податкову політику (див. табл. 6.1.).
2. Мінімальне втручання федерального уряду у бюджетний процес:
 - а) у бюджетах штатів частка власних надходжень складає 80% доходів, а федеральних субсидій – тільки 20%.
3. Доходи місцевих органів на 40% формуються за рахунок відрахувань від доходів федерального бюджету чи штату.

Таблиця 6.1.

Структура податкових надходжень в штатах за видами податків

Види податків	Частка у %
Загальний податок з продажу	32
Прибутковий податок з населення	30
Акциз на паливо	6,3

Акциз на тютюн	2
Акциз на спиртні напої	1,6
Податок на власників транспортних засобів	3,5
Податок на прибуток корпорацій	7,9
Податок на майно	2
Податок на спадок і дарування	1

Податкові пільги в окремих штатах США

Для юридичних осіб передбачені наступні пільги.

1. Штати і місцеві органи влади можуть надавати зацікавленим фірмам і корпораціям деякі податкові пільги та скидки (по податку на прибуток, податку на майно, податку з продажу, прибутковому податку).
2. Все більше штатів надають податкове субсидування тим корпораціям, які бажають вкласти свій капітал на території даного штату (як правило, в нові галузі).
3. Корпорації, які зайняті в традиційних галузях, з часом звільняються від податкових скидок.

Для фізичних осіб існують такі пільги.

1. Суми місцевого прибуткового податку, які сплачені платником податків в бюджет штатів і місцеві органи влади, вираховуються при розрахунках його обов'язків по федеральному бюджету.
2. У деяких штатах при розрахунку бази оподаткування по місцевому прибутковому податку з величини оподаткованого доходу віднімається (повністю або частково) величина федерального прибуткового податку.
3. Проведення "податкової індексації" величини неоподаткованого мінімуму тощо.

В цілому у США нараховується 19 тисяч муніципалітетів, 17 тисяч міських самоуправлень, 15 тисяч шкільних округів. Органи влади місцевих адміністративних одиниць автономні в проведенні податково-бюджетної політики, мають певну свободу дій у виборі й використанні джерел фінансування. Проте існує залежність від зовнішніх джерел, яка різна у зв'язку з різноманітністю місцевих фіскальних структур, неоднаковим соціально-майновим рівнем. Наприклад, найбільш залежні від федеральної допомоги міста Анкоридж (Аляска) – на 71,3%, Вашингтон – на 40,8%, а найменше – Йонкерс (штат Нью-Йорк) – на 1,7%.

Нині спостерігається тенденція до зростання місцевих податкових надходжень, що пояснюється розширенням сфери діяльності місцевої влади, децентралізацією управління.

Найбільшим джерелом місцевих доходів є податок на майно, який у більшості місцевих адміністрацій становить близько 30%. Серед інших податкових надходжень можна виділити:

- 1) податок із продажу (близько 11% податкових доходів);
- 2) прибутковий податок, або муніципальний особистий прибутковий податок (у деяких містах – 40% податкових доходів);

3) акцизний збір та екологічні податки.

Майновий податок називають ще податком на нерухомість, адже до об'єктів оподаткування належить вартість нерухомого майна – землі (включаючи природні ресурси), житлових будинків, гаражів, господарських фермерських споруд, худоби, машин. Платниками майнового податку є фізичні та юридичні особи, які володіють певною власністю в межах його податкової юрисдикції. Звідси третя назва податку на майно – податок на власність. Від нього звільняються:

- нерухоме майно федерального уряду, урядів штатів та місцевих органів;

- власність неприбуткових організацій у сфері освіти, благодійних та релігійних закладів, якщо вони не використовуються для комерційних цілей, трудові спілки, фермерські об'єднання, об'єднання ветеранів.

У 4 штатах особисте майно звільнене від майнового податку, нематеріальні активи (акції, боргові зобов'язання, гроші) звільнені від податку в 36-ти штатах.

Базою для оподаткування є ринкова вартість майна, тобто ціна, за якою власність можна було б продати в даному році. Місцеві уряди (як правило, на рівні графства) ведуть облік даних на майно та його характеристики. Інформація про кожну одиницю нерухомості дістається шляхом видачі дозволу на нову власність та свідоцтва про перелік наявного майна. Графства періодично переоцінюють вартість майна та оновлюють базу даних. Методи оцінки майна встановлюються законодавством штатів, тому вони різні.

Майновий податок, що стягується місцевими органами влади США, належить до розкладкового типу. Податковий збір обчислюється відділами та агентствами місцевого самоврядування. Виборні місцеві органи затверджують його в процесі обговорення бюджету і виносять рішення щодо розміру збору від майнового податку на наступний рік. Фактичні ставки залежать від рівня оцінки майна і коливаються від 0,3% до 3,6%. Багато міст вираховують величину ставок, відштовхуючись від запрогнозованого рівня витрат.

При стягуванні місцевого майнового податку застосовуються також знижені ставки. Зокрема, власники майна, які не одержують певних послуг від місцевих органів управління, оподатковуються частково за зниженими ставками. Проте чим більше власності звільняється від податку, тим вища податкова ставка, тому застосування податкових пільг викликає суперечності серед платників податку.

У США багато адміністрацій місцевого рівня мають повноваження стягувати будь-який податок із продажу. Однак округам деяких штатів надається можливість отримувати доходи з допомогою місцевого податку із продажу. Такий податок додається до податку штату і становить близько 2 центів на долар. Штат визначає ставку і стягує всі податки зі своєю часткою, вираховує витрати на збір податків і повертає частину, яка залишається округу, де цей податок було стягнуто.

Округ самостійно вирішує, чи оподатковувати йому товари на своїй території податком із продажу, проте більшість штатів користується цим правом. Після того як штат зібрав податки з усіх територій, отримана сума розподіляється між округами чи відомствами всередині них за допомогою певної формули.

Успіх процесу справляння місцевого податку з продажу залежить від трьох факторів: реєстрації продавців, ефективності системи стягування податків, аудиту і того, як дотримується податкове законодавство.

Місцева адміністрація також стягує акцизи з окремих товарних груп, таких, як тютюнові вироби, пальне, спиртні напої, номери в готелях і мотелях, ресторани і страви і деякі комунальні послуги. Специфічні акцизи становлять 3% від податкових надходжень до місцевого бюджету. Окрім джерел доходів, акцизи виконують ще дві функції. Передусім це вплив на структуру споживання шляхом зменшення попиту на товари, використання яких може призводити до негативних побічних ефектів або визнане соціально небажаним. Таке використання акцизів має на меті підвищення економічної ефективності шляхом ліквідації побічних факторів.

У США місцеві органи влади, переважно муніципалітети великих міст, стягують особистий муніципальний прибутковий податок. Як джерело доходів місцевих урядів він використовується лише у 10-ти штатах, проте у таких містах як Філадельфія, Новий Орлеан, Лос-Анджелес, Сіетл, Нью-Йорк, цей податок становить понад 40% податкових надходжень. Податковою базою для більшості місцевих урядів є податок із заробленого доходу і податок з особистої власності, що разом із положенням про його обов'язковість прискорює процес оподаткування.

Податок із заробітної плати стягується безпосередньо роботодавцем. Працівнику немає потреби заповнювати податкову декларацію на зарплату. Оподаткування незаробленого доходу потребує заповнення оподаткувачем декларації та сплати ним прибуткового податку. Проте визначення незаробленого доходу означатиме, що при оподаткуванні заробленого доходу бідніших сімей за такою самою ставкою, що й заможніших, податок перетворюється у регресивний. Ставки місцевого прибуткового податку нижчі за федеральні та штатні й варіюють залежно від штату (середня величина – 1-2%).

Важливою сферою податкової політики місцевих органів у США є питання екологічного менеджменту, охорони навколишнього середовища. Екологічні податки – це група нових податків, запроваджених у 80-ті роки ХХ століття і спрямованих на захист навколишнього середовища від шкідливих викидів промислових підприємств. Із 1987 р. запроваджені додаткові акцизи на нафту (18,2 цента з бареля американської нафти і 11,7 цента – з імпортової) з метою мобілізації коштів для фінансування 5-річної програми спеціального фонду з очистки шкідливих відходів.

З метою мобілізації коштів на очищення ґрунтових вод від шкідливих забруднень, які надходять внаслідок зберігання нафти в підземних сховищах і загрожують чистоті питної води, запроваджено податок у 0,7 цента з галона

бензину, дизельного пального і спеціального моторного пального.

Фінансовий ефект екологічних податків невеликий, але він дуже важливий для суспільства, і спектр екологічних податків для захисту середовища проживання людини буде розширюватися.

Важливу роль у формуванні доходів місцевих бюджетів відіграють неподаткові доходи: доходи від власності, якою управляють місцеві органи влади, від здавання в оренду чи продажу землі, лісових масивів, від експлуатації водойм, комунальних підприємств, від надходжень штрафів, різноманітних зборів, надходжень за використання місцевого транспорту, доріг, води, електроенергії та ін. У загальній структурі надходжень місцевих бюджетів неподаткові доходи становлять 22% (див. табл. 6.2.)

Про досить високий рівень місцевого оподаткування у США свідчать такі дані: частка місцевих податків у бюджеті середньої американської сім'ї з 4 осіб (дохід 50 тис. дол. на рік) сягає 8,8% у середньому по країні, при цьому залежно від штату цей відсоток коливається від 4,6 до 12,7%.

Таблиця 6.2.

Основні доходи бюджетів місцевих органів влади, у %

Доходи і субсидії	100
Доходи з власних джерел	60
у тому числі:	
майновий податок	29
неподаткові доходи і збори	22
інші податки	9
субсидії штатів	33
субсидії федерального уряду	7

За період з 1980 до 1990 р. спостерігалася тенденція до зростання податкових надходжень у місцеві бюджети.

В США зараз активно обговорюється введення так званого “справедливого податку”, який, на наш погляд, є дуже дискусійним.

За словами конгресмена Джона Лідера, ідея “справедливого податку” полягає в тому, що він є загальнодержавним податком з продажу товарів та послуг кінцевим споживачам, включаючи державні закупівлі. Його запровадження передбачає скасування податку з доходів фізичних осіб, податку на прибуток підприємств, спрощені податки на бізнес, нарахування на фонд оплати праці до солідарних систем та майнові податки. Тобто, сплачується один прозорий, зрозумілий податок, який доволі легко адмініструвати

Особливості оподаткування доходів домогосподарств в Канаді

Основними актами в сфері податкового законодавства є: Закон про податок на доход (регулює стягнення прибуткового податку й податку на

прибуток корпорацій) і Закон про страхування по безробіттю (система соціального забезпечення).

Модернізація податкової системи

Першим етапом модернізації податкової системи Канади стала податкова реформа, розпочата в 1987 р. Вона торкнулася двох основних доходних статей бюджету: прибуткового податку і податку на прибуток. Надалі був проведений радикальний перегляд системи непрямих податків.

Прибутковий податок

Відповідно до реформи 1987 р. у Канаді на федеральному рівні стали діяти три ставки прибуткового податку замість раніше існуючих десяти, і в кожному регіоні – свої місцеві ставки прибуткового податку.

Були переглянуті податкові пільги, і частина з них скасована. Багато пільг переведені з податкових знижок у розряд податкового кредиту.

Таким чином, нова податкова система побудована на однаковому обкладанні доходів, незалежно від їхньої величини і форми вкладення капіталу, а також на обкладанні реальних величин доходів (індексація ставок і податкових кредитів відповідно до росту споживчих цін).

Податок на товари і послуги

У 1991 р. був прийнятий податок на товари і послуги. На відміну від європейського податку на додану вартість податок на товари і послуги в Канаді має ту перевагу, що він виражається у встановленій єдиній ставці – 7%. У той же час основні продукти харчування, ліки, медичні препарати й устаткування оподаткуванню не підлягають, звільняються від податків й послуги охорони здоров'я.

Податок на товари і послуги приносить країні значний доход. У 1994 р. він склав 21 087 млн. дол., або 7,7% від загального надходження всіх податків. Більш широка економічна база і низька ставка дозволяють зменшити негативний вплив цього податку на доходи домогосподарств і досягти найбільш ефективного розподілу ресурсів.

Саме по собі введення цього податку означало істотне поліпшення податкової системи Канади, однак воно привело і до додаткових складностей. Справа в тім, що податок стягується одночасно з провінційними податками з роздрібних продажів. Два податки існують у сфері роздрібною торгівлі паралельно, приносячи масу незручностей продавцям, змушеним калькулювати два податки з різними базами і пристосовувати до них систему бухгалтерського обліку. З іншого боку, це є стимулом до уніфікації системи провінційних податків і її гармонізації з федеральним податком.

За винятком провінції Альберта і двох територій, усі провінції стягують місцеві податки з продажів.

З 1 квітня 1997 р. Н'ю-Брансуїк, Нова Шотландія, Н'юфаундленд поєднують свої місцеві податки з продажів з федеральним податком на товари і послуги ("GST"). Комбінована ставка дорівнює 15% (7% – федеральна ставка і 8% – провінційна).

Об'єднаний податок включається в роздрібні ціни, але вся сума сплаченого податку відображається в чеку.

З 1 вересня 1996 р. у регіонах Канади діють наступні ставки податків з роздрібних продажів:

*Н'юфаундленд – 12%;

*Нова Шотландія – 11%;

*о. Принца Едуарда – 10%;

*Н'ю Брансуїк – 11%

*Квебек – 6,5% (у Квебеці стягується об'єднаний податок: провінційний і федеральний);

*Онтаріо – 8%;

*Манітоба – 7%;

*Саскачеван – 9%;

*Британська Колумбія – 7%, тут він називається “податок на соціальні послуги”, ним обкладається споживання товарів і визначених видів послуг.

До визначених видів товарів і послуг можуть застосовуватися інші ставки даного податку. Наприклад, у провінції Онтаріо – стандартна ставка податку – 8%, але для алкогольних напоїв, що продаються у спеціалізованих магазинах, ставка збільшена до 12%. В 2008 р. в провінції Квебек покупець сплачував податки з продажів: 7,5% – федеральний і 6% – місцевий. Підприємець – прогресивний податок із прибутку: 16% – у місцевий бюджет і 13,5% – у федеральний, на прибуток – до 30 тисяч, далі – більше. У результаті зі ста тисяч доходу на податки йде близько 28 тис. доларів, а з 200 тис. – близько 72 тисяч.

В. Теорія еволюційного оподаткування

Названа теорія, як і теорія Левіафан, виходить із припущення, що при формуванні бюджетної й податкової політики уряд не підлягає жодним обмеженням. Однак при цьому індивіди мають можливість ухилятися від зростаючого податкового тягаря шляхом приховування доходів, переміщення діяльності в тіньову економіку або за кордон.

6.2. Теорії оподаткування, висунуті представниками економіки добробуту

Теорія оподаткування в економіці добробуту спрямована головню на дослідження сфери оподаткування фізичних осіб. Оскільки оподаткування пов'язане з втратою вигоди та погіршенням добробуту індивіда, доцільним видається вибір податків, які мінімізують даний ефект.

6.2.1. Погіршення добробуту, зумовлене фактором оподаткування та субвенціонування в моделі з одним благом

У фінансовій науці такого роду погіршення добробуту має назву надлишкового податкового тягаря. Наприклад, якщо акцизом на спиртні напої оподатковується виторг від реалізації вина на розлив, то внаслідок цього рівень споживання вина значно зменшиться. Таке погіршення хоча й не очевидне, проте реально існує, оскільки індивіди відмовляються від споживання бажаного блага.

Надлишковий податковий тягар може виникати і за оподаткування іншими податками, зокрема податком на зарплату або за надання субвенцій.

Спочатку розглянемо податок на зарплату. Тут, як і у випадку з оподаткуванням товарів, висока еластичність пропозиції (за інших рівних умов) тягне за собою високий рівень надлишкового податкового тягара.

Субвенції, як негативний податок, також породжують надлишковий податковий тягар. З метою ліквідації надлишкового податкового тягара необхідно скоротити субвенціонування і надати споживачам вільно розпоряджатися своїми доходами.

6.2.2. Витрати добробуту, зумовлені оподаткуванням в моделі з двома благами

В даній ситуації споживач підлягає оподаткуванню паушальним податком, тобто сплачує фіксовану суму податку, незалежно від результатів своєї діяльності, а отже, не може ухилитися від оподаткування. Схожа ситуація спостерігається і при стягненні подушного податку. Аналогічний ефект досягається й в тому випадку, коли індивід оподатковується універсальним акцизом, оскільки в такому випадку всі товари оподатковуються за уніфікованою ставкою.

6.3. Оптимальне оподаткування благ та оптимальне прибуткове оподаткування

Теорію оптимального оподаткування найбільш доступно можна викласти на прикладі оптимального оподаткування благ.

6.3.1. Держава оподатковує всі блага

Паушальний податок – це податок, від сплати якого індивіди не можуть ухилитися. Саме тому даний податок не тягне за собою надлишкового податкового тягара. Аналогічний ефект досягається у випадку оподаткування всіх благ за уніфікованою ставкою. Тому в економіці добробуту мета оподаткування зводиться до оподаткування всіх благ за уніфікованою ставкою податку.

6.3.2. Держава оподатковує лише деякі блага

Для максимізації вигоди від обсягу податкових надходжень чи для мінімізації надлишкового податкового тягара необхідно, щоб податкові ставки були обернено пропорційні ціновій еластичності попиту. Отже, в ідеальному випадку податкові ставки слід вибирати таким чином, щоб підвищення податків на однакову відсоткову ставку вело до скорочення на таку ж відсоткову величину попиту на блага. Згадане правило названо правилом Рамзея на честь його автора Ф. Рамзея.

6.3.3. Оптимальне прибуткове оподаткування

Проблема надлишкового податкового тягара виникає і за прибуткового оподаткування доходів громадян. Тут вона набуває певної специфіки, оскільки одержання доходу від трудової діяльності (споживання благ) і «вільний час» є благами-субститутами. З одного боку, будь-яке збільшення прибуткового податку зменшує чистий дохід і тим самим збільшує привабливість вільного часу та збільшує надлишковий податковий тягар, з іншого боку, суспільство прагне реалізувати функцію соціального добробуту,

що передбачає перерозподіл доходів від багатих до бідних. Звідси впливає необхідність збільшення оподаткування доходів заможних громадян, що і є основною причиною надлишкового податкового тягаря.

6.4. Теорія еволюційного оподаткування

У більшості країн використовують теорію еволюційного оподаткування, оскільки інші теорії не мають належних умов до реалізації. Разом з тим, при використанні теорії еволюційного оподаткування можуть спостерігатися такі явища, як приховування доходів від оподаткування, тіньова економіка, втеча від податків тощо.

6.4.1. Пояснення причин ухилення від податків та мінімізації цього явища в різних економічних теоріях.

У класичній економічній теорії проблема ухилення від податків аналізується у зв'язку з необхідністю застосування примусу у фінансуванні суспільних благ. У будь-якому суспільстві знаходяться індивіди, які не згодні сплачувати податки, щоб максимізувати свою вигоду. Тому в суспільстві існує певний (природний) рівень ухилення від них, який долається шляхом застосування примусу при сплаті податків.

В теорії інституціоналізму стверджується, що крім природнього, існує індуційований опортунізм, який є реакцією платників податків на несправедливу податкову політику держави. В свою чергу ця державна політика пов'язана з вадами представницької демократії, коли рішення щодо податків приймаються більшістю голосів. Часто ці рішення відповідають не інтересам більшості, а лише окремим інтересам окремих груп виборців. А це, в свою чергу, породжує бажання у частини платників податків уникати сплати податків. Останнє характерне для податкових систем багатьох пострадянських країн, в т.ч. України. Одна з ключових погроз для світу – це соціальна нерівність, яка постійно посилюється. У США 1 % населення володіє близько 40 % багатств. Дискусій про те, як нейтралізувати соціальну нерівність, було досить багато. Одне з можливих рішень – формувати адаптивне, орієнтоване на підприємця законодавство. Додатковим рішенням може бути так зване соціальне підприємництво – дуже важливе явище, що виникло останніми роками. Наприклад, Білл Гейтс і Ричард Бронсон до благодійності підключають своє бізнес-мислення, бізнес-підходи. В результаті, їхня благодійність ефективна і орієнтована на досягнення цілком конкретних результатів. Третє – це розробка нових бізнес-моделей з розумінням специфіки країн, де бідні верстви населення дуже значні.

В теорії суспільного добробуту, згідно з якою держава формує оптимальну податкову систему і оптимальний бюджет, ухилення від сплати податків призводить до надання суспільних благ на рівні, нижчому від оптимального.

В моделях оптимального оподаткування, побудованих з урахуванням не лише критерію ефективності, а й соціальної справедливості, ставлення до ухилення від сплати податків залежить від того, яка функція суспільного добробуту береться за основу при побудові моделі.

Якщо за основу береться утилітаристська функція, то збільшення корисності за рахунок ухилення від податків одних індивідів необхідно порівнювати зі зменшенням корисності у інших індивідів (які не отримали в силу цього певної кількості суспільних благ).

Якщо в основу побудови моделі оптимального оподаткування покладено роулсіанську функцію суспільного добробуту, то найбільш вигідним результатом ухилення від податків буде зменшення суспільного добробуту в цілому.

У розвинутих країнах існує багато питань із вибором не тільки податкової політики, а й парадигми економічного розвитку взагалі. Зараз світові лідери мусять вирішити кілька питань.

По-перше, запитання: що робити з економічним зростанням, яке, як ми знаємо, зараз для Європи насувна проблема? Багато хто вважає, що Європа повинна дати агресивний імпульс підприємництву – малому та середньому бізнесу, які є основними генераторами робочих місць. Як це зробити? В першу чергу, законодавчо. Сьогодні Європа страждає від законодавства, яке було створено в набагато спокійніші й зрозуміліші часи. В деякому сенсі, Європа стала жертвою власного регулювання, яке нині їй належить максимально спростити.

По-друге, зараз у світі відбувається зміна парадигми – і економічної, і ціннісної. До кризи 2008-2009 рр. парадигма була такою: позичаємо і споживаємо. Споживча культура культивувалася і всіляко підживлювалася. Зараз парадигма звучить так: заощаджуємо й інвестуємо. Причому вона актуальна навіть для розвинених європейських країн, а вже для тих, які бідніші, - тим паче. Слово «інвестуємо» є тут ключовим.

Хоча БРІКС (до відомої четвірки країн тепер додалася ще і «С» - Південна Африка) з трудом може абсорбувати і ефективно використовувати колосальний приплив капіталу, що хлинув в ці країни, експертам здається, що краще мати таку проблему, аніж проблему відсутності інвестицій. Україні вкрай важливо забезпечити хороший інвестиційний клімат. Це безпосередньо корелює з пріоритетами українських реформ. На жаль, в 2010 р. ПІ в Україну зменшилися в три рази у порівнянні з кризовим 2009. р.

І, нарешті, третє. Це третє, мабуть, найточніше сформулював Ніколя Саркозі: ми можемо врятувати капіталізм, реформуючи його, але за однієї умови – він має бути моральним. Інвестори не повинні думати виключно про повернення капіталу. На це треба звернути увагу і великому бізнесу в Україні.

6.4.2. Дослідження ухилення від податків в неокласичній теорії.

В неокласичній теорії аналіз наслідків ухилення від сплати податків здійснюється за допомогою моделі часткової та повної рівноваги.

А. Модель часткової рівноваги

1. Якщо в умовах конкурентного ринку від податку ухиляється окремий платник, його дії не позначаються на інших продавцях певного товару, на стан ринкової рівноваги. Всі переваги від такого ухилення отримує окремий неплатник податку.

2. Якщо в умовах конкурентного ринку ухилення від податків носить масовий характер, то порушується ринкова рівновага, а вигода від масового ухилення від податків розподіляється між покупцями і продавцями залежно від еластичності попиту і пропозиції. Так, при абсолютно нееластичному попиту ціна знижується на всю суму зменшення податку, а всі вигоди від ухилення від сплати податків отримує покупець. При абсолютно нееластичній пропозиції ціна на товар не зменшується і всі переваги отримує продавець. В цілому, чим менш еластичний попит і більш еластична пропозиція, тим більша частина доходу дістається покупцям. В той же час, чим більш еластичний є попит і менш еластичною є пропозиція, тим більшу частину доходу отримують продавці. В цілому, можна зробити наступні висновки.

1. В умовах масового ухилення від податків, вигоди отримують багато учасників ринку.

2. Якщо від сплати податків ухиляється частина продавців чи покупців, то порушується принцип горизонтальної рівноваги в оподаткуванні. Це не відповідає вимогам соціальної справедливості, ні вимогам економічної ефективності. Це характерно для багатьох країн СНД і України в тому числі.

Б. Модель загальної рівноваги.

Цей варіант можна розглянути на основі запровадження податкових пільг для окремої галузі.

Запровадження податкових пільг в окремій галузі призведе до зростання доходів і обсягів виробництва в цій галузі. Внаслідок цього зросте попит на робочу силу та інші ресурси, що використовуються в цій галузі, а отже, й деяке зростання цін на ці ресурси.

Надання галузевих податкових пільг спричиняє приток мобільних ресурсів у галузі, яка користується пільгами, з тих галузей, які позбавлені пільг. А це, в свою чергу, веде до втрат суспільного добробуту.

Крім того, наслідком надання податкових пільг є нерівномірний розподіл податкового навантаження на різні галузі.

6.5. Фактори ухилення від податків.

1. Вигода від зменшення податкових зобов'язань.

Вона залежить від величини та корисності додаткового доходу, збереженого внаслідок несплаченого (або недоплаченого) податку.

Згідно з гіпотезою Фрімена Севеджа і гіпотезою Марковіца невеликі прирости доходу породжують зростаючу граничну корисність, тоді як великі вигрashi спричиняють спадну граничну корисність. Це пов'язане з тим, що люди більше схильні до дрібних, проте частих ухилень від податків, ніж до великих ризиків при несплаті податків у великих сумах.

2. Вартість приховування доходів від оподаткування.

Вона включає прямі витрати на ухилення від податків та витрати на приховування такого ухилення.

До прямих витрат відносяться витрати на операції з готівкою; на приховування запасів та обсягу продажу; на ведення подвійної бухгалтерії;

витрати на послуги фахівців, що розробляють схеми ухилення від податків.

До витрат на приховування ухилення від сплати податків відносяться: хабарі податковим інспекторам; витрати на знешкодження можливих шантажистів тощо.

Разом з тим, ухилення від податків, що не перевищує 20% прибутку, недоцільні, оскільки коштують дорожче, ніж повна сплата податків (один із законів Паркінсона)

3. Вирогідність виявлення фактів приховування доходів і покарання.

Це залежить від якості роботи працівників податкової служби, їх професіоналізму,

технічної озброєності, корумпованості тощо.

4. Розмір штрафних санкцій.

Вони повинні значно перевищувати дохід, який зможе отримати особа, що хоче ухилитися від сплати податків.

5. Податкова етика.

Податкова етика(або податкова модель) не піддається кількісному виміру, але вона є складовою ментальності народу. Так, у багатьох розвинутих країнах не прийнято приховувати свої доходи від оподаткування, хоча податки в цих країнах є досить великими. Приклад, Данія, інші скандинавські країни

Протилежна ситуація в Україні, де існує масове відхилення від податків. Населення України, на думку ряду експертів, поділено на два клапсиббідні й багаті. Розрив у їх доходах настільки великий, що так званого середнього класу в Україні фактично немає. Так, у більшості населення в 2008 р. середньомісячний дохід на одного члена сім'ї не перевищував 1000 грн. У той же час кількість мільйонерів становила 7432 чол., а мільярдерів – 7 чол. Тому, однією з головних причин ухилення від сплати податків в Україні є надмірна диференціація в доходах.

6.6. Інституціональні умови, що впливають на поведінку платника податків.

До інституціональних умов, що впливають на поведінку платника податків відносять:

1. Фінансова політика держави.
2. Загальний рівень правової культури та моралі в державі.
3. Відсутність досконалих інституціональних обмежень фінансової політики уряду.

4. Особисті риси громадянина-платника податку.

5. Віросповідання громадянина.

- 1.1 Фінансова політика держави.

У разі марнотратства бюджетних коштів, низької якості суспільних послуг, порушення принципу соціальної справедливості, ухвалення фінансових рішень уряду недемократичним шляхом стимули до приховування доходів від оподаткування зростають. І навпаки, приклад тому скандинавська країна - Данія.

Рівень оподаткування в Данії дуже високий. Проте вона не є унікальним випадком. У цьому питанні немає особливих відмінностей між Данією і Швецією чи Норвегією та Фінляндією. Стосовно сплати податків у цих державах є певний консенсус. Зрозуміло, ніхто не любить їх сплачувати. У Данії в 1970-х розгортався рух проти податків. Тож без конфліктів не обходилося. Країна є членом ЄС, де має місце комплексна система оподаткування. Там податківці володіють дуже широким спектром доступу до інформації про умови отримання прибутків. У Данії, наприклад, діє система персональних ідентифікаційних номерів. Кожен роботодавець, банк, страхова компанія зобов'язані повідомляти податківцям про надходження прибутків. Якщо хтось спробує перемістити певну частину своїх капіталів за кордон, перед цим не сплативши податків, він буде спійманий. Також у Данії є домовленість з ЄС про запобігання таким випадкам. Можна подумати, що данці живуть у недосяжному для інших країн середовищі контролю за їхніми прибутками й податками, проте це та ціна, яку доводиться платити за життя у високорозвиненому, соціально захищеному суспільстві. Люди свідомі цього. Коли ви тяжко хворі і не дуже багаті, не потрібно хвилюватися, що не отримаєте потрібного лікування. У датському суспільстві ви його отримаєте. Посол Данії в Україні був здивований, коли приїхав до Києва й побачив на вулицях море машин. У Данії сплачують 200 і більше відсотків податку на автомобілі. Ті з них, які можна побачити на вулицях Копенгагена, є маленькими й старими. Данці не мають потреби утримувати такі транспортні засоби, як на київських вулицях. Крім того, алкоголь, тютюн, автомобілі оподатковуються в Данії за дуже високими ставками. Практично жодна країна у світі не обходиться без корупції. У Данії громадяни сплачують великі податки і завдяки цьому гарантовано мають доступ до якісної безкоштовної медицини – їхні гроші спрямовуються на утримання медичних закладів і надання медичної допомоги. В Україні податки сплачуються, але лікарні не фінансуються належним чином. Тож громадяни вимушені брати участь в корупційних діях, щоб отримати медичну допомогу. На думку зарубіжних експертів, найбільшою проблемою нашої країни є корупція в державному секторі.

В 2010 р. Україна посіла 164 місце в рейтингу економічних свобод серед 179 країн світу. Це найгірший показник серед європейських країн. Крім того, наші показники нижчі, ніж у середньому по світу. У дослідженні бралися до уваги свобода ведення бізнесу, торгівлі, фінансові свободи тощо. У 2015 р. ситуація трохи покращилася, але поки наша країна знаходиться на низькому місці.

2.1 Загальний рівень податкової культури в державі.

Масове порушення правових норм, розповсюдження неформальних відносин, поблажливе ставлення громадської думки до порушників податкового законодавства тощо стимулює приховування доходів від оподаткування. На думку академіка НАН України Е. М. Лібанової, суспільство, в якому поширене ухилення від сплати податків, невиконання

роботодавцями своїх соціальних зобов'язань по виплаті справедливої заробітної плати тощо, не може визнаватися демократичним.

3.1 Відсутність досконалих інституціональних обмежень фінансової політики уряду.

Це характерне для влади держави – Левіафана. За складністю українська податкова система в 2010 р. знаходилась на 181 місці серед 183 країн світу. Прийняття в 2010 р. Податкового Кодексу України суттєво не покращило ситуацію, а для малого бізнесу ситуація ще більше погіршилась. Тому в цей кодекс планується внести чергові зміни в 2016 р.

4. Особисті риси громадянина-платника податку.

Це – або схильність до ризику; до ренторієнтованої поведінки; або дотримання законів, почуття відповідальності, громадянського обов'язку тощо. Важко очікувати належного рівня сплати податків в Україні, коли все більше частка ВВП концентрується у все меншій частки населення (7-10% багатих володіє 50% ВВП України).

5. Віросповідання громадянина.

Вважається, що протестантська етика сприяє зменшенню приховування доходів від оподаткування, оскільки в ній прагнення до збагачення обмежується моральними нормами. Подібні норми існують й у багатьох азійських країнах (Японія, Республіка Корея, КНР та інші).

Для розуміння причин несплати податків в будь-яких країнах треба звернути увагу на постулати економічної теорії правопорушень, пов'язаної з ідеями лауреата Нобелівської премії з економіки Г. Беккера та інших зарубіжних економістів. Основна ідея досліджень Г. Беккера полягає в тому, що при сплаті податків їх платник оцінює економічні вигоди та економічні втрати при їх несплаті. Якщо вигода при несплаті податків буде вищою, ніж при їх сплаті, то платник податків вибере перше. Це ж стосується й вибору ним тіньової економіки на шкоду офіційній економіці. При всіх недоліках вказаної теорії, вона в певній мірі пояснює механізм приховування доходів від оподаткування та пояснює можливі шляхи боротьби з цим явищем в демократичних країнах. Тому важливо створити в суспільстві такі економічні та соціальні умови, при яких економічно та морально не вигідно приховувати доходи від оподаткування, оскільки це засуджується суспільством. Подібна ситуація характерна для країн Скандинавії, Німеччини, Японії, менше – для США, де введено преміювання тих добropорядних громадян, які проінформували податкову службу (Службу внутрішніх доходів США) про тих з своїх сусідів, колег по роботі, знайомих тощо, які уникають сплати податків, живуть не за доходами. Тому в демократичних країнах в принципі неможливе таке явище, як інформація платника податків про їх несплату широкому колу своїх знайомих, рідних, колег по роботі. Подібна поведінка не сприймається в демократичному суспільстві, але поки характерна для багатьох постсоціалістичних країн, зокрема й для України. А в Фінляндії несплата податків взагалі розглядається як обкрадання бідних, що є великим гріхом та порушенням суспільної моралі. Тому, поруч з посиленням

кримінальної відповідальності за несплату податків, в Україні необхідно посилити пропаганду моральної відповідальності за несплату податків.

6.7. Способи уникнення сплати податків та боротьба з цим явищем.

А. Уникнення податків на законній підставі.

- шляхом легального виходу зі складу платників податків;
- переміщення фізичних осіб, господарської діяльності та капіталів у регіони з нижчим рівнем податкового навантаження;
- вибір раціональної облікової політики;
- використання податкових пільг тощо.

Використовуючи особливості оподаткування експортних операцій можна побудувати ефективну схему мінімізації податків в експортно-імпортних операціях на території України і інших країн. Наведемо приклад схеми, недавно викритої фахівцями колишньої ДПС України, пов'язаної з псевдо експортом сільгосппродукції, яка має пільги з ПДВ. Як відомо, такі пільги з ПДВ надаються й рибним господарствам. Візьмемо для прикладу одне із таких рибне господарств, яке має добрі стосунки з будь-яким банком. Заручившись згодою на видачу кредиту, ділок йде до рибне господарства й пропонує його керівництву укласти договір на експорт риби та отримати легкий заробіток. Запропонований договір передбачає купівлю риби, припустимо, на 60 млн. грн., хоча такий обсяг продукції господарство зможе виробити за 15 – 20 років. Отримані кошти рибоводам пропонується адресувати на придбання кормів, оскільки в такій операції немає нічого кримінального, хоча податківці називають її «безумною».

Річ у тім, що далі укладається псевдо експортний контракт, відповідно до якого рибне господарство має постачати свою продукцію експортерів на умовах передоплати. Для цього й потрібен кредит. Рибне господарство отримує гроші й перераховує їх на транзитне підприємство нібито за корм для риби. Але транзитер (абсолютно випадково) – не лише підприємство, пов'язане з експортером, воно ще й учасник кредитного договору, пов'язаний з банком договором поручительства. Він проводить експортну операцію й повертає гроші банку – кредитний договір начебто закрито. Але він має властивість бути довгостроковим, і банк, оскільки гроші були повернені, знову видає їх експортерів. Так виникає фінансова карусель. Вона працює доти, доки ділки не отримують необхідну суму (наприклад, 3 млн. грн.) податкових накладних від рибників. Там буде вказано, що ПДВ становить 3 млн. грн. За такою схемою нерідко використовується право на податкові пільги.

Особливість подібних операцій полягає в тому, як зазначають фахівці ДФС України, що до бюджету ці гроші не ніколи не дійдуть, оскільки платник фіксованого сільгосподатку – рибовод має право спрямовувати ПДВ, який отримав у вигляді передоплати, на власні потреби, а це і є, наприклад, закупівля кормів.

Б. Уникнення податків з порушенням закону.

- приховування доходів;
- переміщення діяльності в тіньову економіку;

- нелегальне переведення капіталів за кордон.

Дуже поширеною формою уникнення податків є виведення доходів в офшори, зокрема в офшорні зони США.

Офшорні зони в США

Особливості офшорної діяльності в штаті Делавер

Не дивлячись на те, що США не є офшорною юрисдикцією, але в штаті Делавер дозволяється реєструвати безподаткові компанії. Цей штат визнається офшором в Білорусії, в Росії, в Узбекистані, а в Україні - ні.

Ні один інший штат США не має таких гнучких законів, як Делавер (населення – 890 тис). Американський штат Делавер вважається корпоративною столицею США, оскільки в ньому зареєстрована кожна третя компанія, яка котирується на Нью – Йоркській фондовій біржі. В штаті Делавер також функціонує відділення компанії American Express, яке емітує кредитні картки в Європі.

Як мінімум два офшорних центри – Ліберія і Панама – прийняли свої закони про компанії, скопіювавши відповідне законодавство штату Делавер.

Як у будь - якому штаті США, в Делавері можлива реєстрація індивідуального підприємства, повного товариства, командитного товариства, корпорації, а також компанії з обмеженою відповідальністю.

В штаті Делавер діє Акт про компанії з обмеженою відповідальністю (Act of limited Liabilities Companies), який дозволяє реєстрацію компаній, що поєднують риси партнерства та корпорації (скорочено LLC). LLC вдало поєднують в собі переваги оподаткування як партнерства з обмеженою відповідальністю та анонімністю учасників, як в корпораціях.

Згідно законодавства штату Делавер, у ньому дозволяється існування зареєстрованій компанії без реєстрації в податкових органах США, що дозволяє не здавати звітів та не сплачувати податків.

Переваги LLC в штаті Делавер (у випадку постановки на податковий облік)

Якщо засновниками LLC є нерезиденти США, то прибутковий податок сплачується тільки з доходів, отриманих на території США. Таким чином, LLC, зареєстрована нерезидентами США, не повинна сплачувати податки в США, якщо не отримує доходів на їх території.

Робота та управління LLC регулюється письмовою угодою між її власниками, яка не повинна бути публічно зареєстрованою чи розкритою перед Відділом корпорацій штату Делавер.

Статус LLC штату Делавер дозволяє учасникам компанії довільно визначати свої відносини в цій угоді. Закон встановлює правила тільки для тих аспектів угоди, з яких її учасники не змогли порозумітися.

Хоча законодавство штату Делавер дозволяє учасникам LLC управляти нею, але воно не вимагає, щоб її власники обов'язково здійснювали управління нею. Крім того, згідно законодавства штату Делавер, ні управляючі, ні власники не несуть особистої відповідальності за борги чи

зобов'язання LLC штату Делавер. Особиста відповідальність власників та керівників цієї компанії обмежується сумами, вкладеними ними в компанію.

Переважна більшість власників делаверських компаній активно займається бізнесом по всьому світу без сплати будь – яких податків та без надання звітності ні в Делавері, ні в інших країнах світу, де вони отримують прибуток. Існуюче американське законодавство не дозволяє Управлінню внутрішніх доходів США передавати інформацію про доходи нерезидентів в їх країни.

Щорічна підтримка компанії та послуг зареєстрованого агента коштує 345 дол. США. Згідно законодавства штату Делавер, оплата повинна бути здійснена до першого червня. За несплату чи затримку платежів компанія може бути оштрафована на суму 100 дол. США плюс пеня в розмірі 1,5 % в місяць. При несплаті збору протягом двох років компанія буде виключена з реєстру штату Делавер.

Особливості створення та функціонування корпорації штату Делавер.

Корпорація (Corporation) – це тип комерційної структури, яка за своєю популярністю серед підприємців займає друге місце після LLC.

Директорами компанії можуть бути тільки фізичні особи, резиденти будь – якої країни. Мінімальна кількість директорів – один. Дозволяється мати номінального директора. Вимог до посади секретаря компанії немає.

Законодавство штату Делавер не вимагає фіксувати дані про акціонерів корпорацій в державних реєстрах. Надання даних про реального власника не вимагається.

Стандартний декларований капітал для корпорації поділений на 1500 акцій без номінальної вартості. Вимог щодо сплати цього капіталу (або його частини) не існує.

Найменування компанії повинно закінчуватися словами: Incorporated, Corporation, Company, Limited, Association, Foundation, Syndicate, Union чи аббревіатурою: Inc, Corp, Co, Ltd, Gmbh та іншими. Без отримання відповідних ліцензій не може бути зареєстрована компанія, назва якої має слова: Bank, Insurance, Trust, University, College та інші.

Щорічний звіт здається першого березня року, який наступає за роком реєстрації.

Компанії, що мають номер платника податків, повинні здавати свій фінансовий звіт.

Оподаткування корпорацій, що мають номер платника податків, здійснюється за ставками 15 – 39 %.

Корпорацію можна зареєструвати за 2 – 3 робочих дні. Можливе придбання готової компанії. Вартість такої компанії складає 890 дол. США, включаючи повну юридичну підтримку та номінальний сервіс за один рік. 570 дол. США коштує оплата юридичної адреси в штаті Делавер, внесення державного мита та оплата за номінальний сервіс за один рік.

Особливості офшорної діяльності в штаті Вайомінг

Як у будь - якому штаті США, у Вайомінгу можлива реєстрація індивідуального підприємства, повного товариства, командитного товариства, корпорації, а також компанії з обмеженою відповідальністю (LLC).

Реєстрацію комерційних підприємств у штаті Вайомінг контролює та здійснює Секретаріат штату.

Вайомінг був першим штатом, який ще в 1977 р. прийняв законодавство про LLC.

Якщо засновниками LLC є нерезиденти США, то прибутковий податок сплачується тільки з доходів, отриманих на території США. Таким чином, LLC , зареєстрована нерезидентами США, не повинна сплачувати податки в США, якщо не отримує доходів на їх території.

Робота та управління LLC регулюється письмовою угодою між її власниками, яка не повинна бути публічно зареєстрованою.

Учасники компанії LLC у Вайомінгу не обкладаються податком, якщо вони не є громадянами та резидентами США; якщо LLC не наймає жителів США на роботу; якщо LLC не здійснює ніякої підприємницької діяльності, пов'язаної з бізнесом та торгівлею в США.

Особливості створення та функціонування корпорації штату Вайомінг.

Корпорація (Corporation) – це тип комерційної структури, яка за своєю популярністю серед підприємців займає друге місце після LLC.

Директорами компанії можуть бути тільки фізичні особи, резиденти будь – якої країни. Мінімальна кількість директорів – один. Дозволяється мати номінального директора. Вимог до посади секретаря компанії немає.

Законодавство штату Вайомінг не вимагає фіксувати дані про акціонерів корпорацій в державних реєстрах. Надання даних про реального власника не вимагається.

Стандартний декларований капітал для корпорації поділений на 1500 акцій без номінальної вартості. Вимог щодо сплати цього капіталу (або його частини) не існує.

Найменування компанії повинно закінчуватися словами: Incorporated, Corporation, Company, Limited, Association, Foundation, Syndicate, Union чи аббревіатурою: Inc, Corp, Co, Ltd, Gmbh та іншими. Без отримання відповідних ліцензій не може бути зареєстрована компанія, назва якої має слова: Bank, Insurance, Trust, University, College та інші.

Щорічний звіт здається першого березня року, який настає за роком реєстрації.

Компанії, що мають номер платника податків, повинні здавати свій фінансовий звіт.

Оподаткування корпорацій, що мають номер платника податків, здійснюється за ставками 15 – 39 %.

Корпорацію можна зареєструвати за 2 – 3 робочих дні. Можливе придбання готової компанії. Вартість такої компанії складає 1220 дол. США, включаючи повну юридичну підтримку та номінальний сервіс за один рік.

570 дол. США коштує оплата юридичної адреси в штаті Вайомінг, внесення державного мита та оплата за номінальний сервіс за один рік.

Особливості офшорної діяльності в штаті Юта

Штат Юта (населення – 2234 тис. жителів) за кількістю зареєстрованих тут компаній займає місце в середині рейтингу США. Загальна кількість інкорпорованих в ньому компаній менше, ніж в штатах Делавер та Вайомінг. Тому компанії, зареєстровані в Юті, користуються високим престижем серед підприємців. Крім того, цей штат не включено до «чорних» списків в країнах СНД.

Як у будь - якому штаті США, у Юті можлива реєстрація індивідуального підприємства, повного товариства, командитного товариства, корпорації, а також компанії з обмеженою відповідальністю (LLC). Остання компанія є найбільш популярною в штаті Юта.

Особливості створення та функціонування компанії з обмеженою відповідальністю (LLC) в штаті Юта

Засновником компанії може бути мінімум одна фізична чи юридична особа, представники будь – якої країни. Також дозволяються номінальні засновники.

Якщо засновниками LLC є нерезиденти США, то прибутковий податок сплачується тільки з доходів, отриманих на території США. Таким чином, LLC, зареєстрована нерезидентами США, не повинна сплачувати податки в США, якщо не отримує доходів на їх території.

Робота та управління LLC регулюється письмовою угодою між її власниками, яка не повинна бути публічно зареєстрованою чи розкритою.

Статус LLC штату Юта дозволяє учасникам компанії довільно визначати свої відносини в цій угоді. Закон встановлює правила тільки для тих аспектів угоди, з яких її учасники не змогли порозумітися.

Хоча законодавство штату Юта дозволяє учасникам LLC управляти нею, але воно не вимагає, щоб її власники обов'язково здійснювали управління нею. Крім того, згідно законодавства штату Юта, ні управляючі, ні власники не несуть особистої відповідальності за борги чи зобов'язання LLC штату Юта. Особиста відповідальність власників та керівників цієї компанії обмежується сумами, вкладеними ними в компанію.

Стандартний декларований капітал компанії дорівнює 50000 дол. США, але відсутні вимоги до обов'язкової його сплати.

Вартість готової компанії складає 1180 дол. США, включаючи повну юридичну підтримку та номінальний сервіс за один рік.

Вартість щорічної підтримки компанії складає 680 дол., включаючи оплату юридичної адреси в штаті Юта, оплату послуг місцевого зареєстрованого агента та внесення державного мита.

Офшорне значення Кіпру для українського бізнесу

На Кіпрі частка іноземного капіталу в статутних капіталах банків становить 14 %. Банк Кіпру вже представлено в 16 містах нашої країни. Кіпру далеко не єдиний представник капіталу цієї країни в Україні, що спромігся застовпити тут помітне місце в банківському співтоваристві. При

цьому вважається, що кіпрські банки найчастіше просто повертають до України гроші, вивезені звідси законно або не зовсім законно, але в будь-якому разі для того, щоб мінімізувати податковий тиск.

Кіпр деякий час вважався в Україні офшорною зоною. Проте у виданому в лютому 2011 року Розпорядженні Кабміну № 143-р ви цю країну вже не знайдете в списку офшорів. Питання видається спірним, але уряд знаходить підстави, аби відстоювати, у тому числі і в парламенті, таке рішення. Тим часом в бізнес-середовищі жодних сумнівів із цього приводу немає: офшор є офшор. В Інтернеті можна знайти детальні обґрунтування для вибору тієї чи іншої офшорної юрисдикції. Зазвичай відкрити офшорний рахунок прагнуть у Європі.

І Кіпр, який давно вже є членом Євросоюзу, забезпечив для цього умови. Відкрити рахунок тут простіше, ніж в інших країнах ЄС: менше вимог до клієнтів. Банки Кіпру часто не цікавляться походженням коштів, у них немає підвищеного контролю за операціями на офшорних рахунках, вони не вимагають мінімального рівня депозиту для відкриття таких рахунків.

Термін реєстрації рахунків або покупки готових компаній в офшорних зонах світу коливається від 2 до 4 тижнів. Вартість і щорічні збори, залежно від країни, також істотно відрізняються. Наприклад, на Кіпрі така компанія обходиться майже вдвічі дорожче (\$3100), ніж в Домініці, де термін оформлення всього 1 – 2 тижні. Натомість щорічні збори на Кіпрі (\$1100) на порядок дешевше, ніж на Бермудських островах, де, до того ж, узагалі не потрібно здавати бухгалтерську звітність.

Але яке все це має відношення до цілком респектабельного Банку Кіпру? А якщо через нього або інший банк цієї країни з України почнуть утікати якісь гроші, що через забудькуватість або якісь інші причини не знайшли віддзеркалення в податкових деклараціях.

Клишній голова наглядової ради банку «Національний кредит» Андрій Оністрат вважав, що з приходом до України будь-якого кіпрського банку жодних особливих змін чекати не варто. «Життя як іде, так і йтиме, — сказав банкір «Дню» і продовжив, — щиро кажучи, для мене в цьому немає ані трагедії, ані якоїсь особливої радості. Оскільки нічого принципово не міняється — одним банком менше, одним більше. Яке там у нього коріння, я не знаю. А те, що він із Кіпру, так у нас в Україні цілий перелік власників банків є власниками офшорних компаній. Деякі з них походять із Європи. А інші живуть в Україні і є її громадянами. Чим вони краще або гірше за кіпріотів, які офіційно відкрили тут свій банк?»

У голови наглядової ради «Міжнародного інвестиційного банку» Костянтина Ворушилїна своя думка з цього приводу. Він вважає, що з приходом кіпрських банків «теоретично дещо спрощується створення офшорних зон — не треба буде літати на Кіпр, а можна буде приїхати в банк, розташований в Києві. Але глобально це на ситуацію в країні не вплине». «Відтік капіталів пов'язаний із іншим — з інвестиційною привабливістю України як такої. Якщо вона зростає, то і капітали приходять, а якщо падає, то вони втікають».

Структури, що борються з ухиленням від сплати податків в світі.

Значні зусилля з боротьби з ухиленням від оподаткування прикладають США, Німеччина, Франція та інші великі країни, а також такі міжнародні організації, як: ЄС, ОЕСР, ООН, ФАТФ та інші. Зокрема, ФАТФ щорічно публікує перелік країн, які не займаються боротьбою з «відмиванням брудних грошей» та підпадають під фінансові санкції членів цієї організації (в неї входять провідні країни світу та міжнародні організації). Кілька разів в «чорний» список ФАТФ попадала й Україна, але вона виконала всі вимоги даної організації і була виключена з цього списку. В 2014 р. в «чорному» списку ФАТФ було шість країн: Ірак, КНДР, Ажир, Еквадор, Індонезія, М'янма. ЄС затвердив директиву про запровадження ПДВ щодо торгівлі через Інтернет, яка в значній мірі здійснюється за допомогою офшорів. Велика Британія повідомила про плани введення спеціального податку на прибуток, який виводиться на низько податкові юрисдикції. В Росії вступив у дію закон про деофшоризацію. Прийняття подібних законів є частиною широкої компанії, яка проводиться під егідою ОЕСР проти офшорів. І це дає певні результати. Так, в 2014 р. уряд Британських Віргінських Островів затвердив закон, який зобов'язує всі офшорні компанії надавати контролюючим органам цієї юрисдикції фінансову інформацію та документи. Цю інформацію зможуть отримувати і українські податкові органи.

На початку 2015 р. США оштрафували компанію Apple на 533 млн. дол. за податкові порушення щодо прав на інтелектуальну власність. Позов був поданий ще в травні 2013 р. на суму 852 млн. дол..

Важливу роль у боротьбі з офшорами та корупцією відіграє міжнародний консорціум журналістів – розслідувачів, який має свій філіал по Східній Європі (ОССРР), розташований в Бухаресті. Зокрема, в 2016 р. цією організацією оприлюднена інформація про використання однієї з панамських офшорних компаній багатьма політиками та бізнесменами з різних країн світу, зокрема й українськими.

За даними ОЕСР в офшорах приховано близько 11,5 трлн. дол. США. Переведення фінансових ресурсів або діяльності за межі власної країни для того, щоб вони стали недосяжними для національних податкових інституцій, є одним із розповсюджених способів ухилення від оподаткування для багатьох підприємницьких структур. Актуальним це питання є і для України.

До переваг при використанні офшорних схем з точки зору вітчизняних підприємницьких структур відносяться: низькі або нульові ставки податків, мобільність капіталу та анонімність його власників, швидкість і простота реєстрації, відсутність у більшості офшорних зон зобов'язань щодо подання звітності, необов'язкова присутність засновників під час реєстрації.

При цьому термін оформлення права власності на таку компанію може складати від однієї години до 1 місяця, а вартість - від \$2000-5000 при реєстрації однієї фірми, до \$10000 при реєстрації структури з кількох компаній. Тобто вартість послуг і відпрацьованість механізмів реєстрації є

досить прийнятними для представників вітчизняних підприємницьких структур.

Крім втрат бюджетних надходжень до недоліків використання офшорних механізмів ухилення від оподаткування можна віднести і нерівні умови конкуренції, в яких перебувають господарські суб'єкти у разі сплати іншими менших податків, що призводить до послаблення положення на ринку підприємницьких структур, які уникають оптимізації податкових зобов'язань, і навпаки - спонукає бізнес-структури, прагнучи не відстати від своїх більш «активних» конкурентів, винаходити власні «шляхи оптимізації», у т.ч. і з використанням офшорних механізмів.

Потрібно зазначити, що не маючи сумніву в тому, що тіньові процеси взагалі і, зокрема, - операції по ухиленню від оподаткування, у т. ч. з використанням офшорних схем, негативно впливають на економічну діяльність, шкодячи національним інтересам і містять у собі загрозу економічній безпеці країни, на нашу думку, у сучасних умовах України існування нелегального сектору є певним стабілізуючим чинником, що дозволяє зменшити рівень негативного впливу державних органів на підприємницьке середовище, і певною мірою сприяє функціонуванню легальної частини економіки.

При цьому ми вважаємо, що не можна ототожнювати «мінімізацію податкових зобов'язань» (легальне зменшення суб'єктом господарювання своїх податкових зобов'язань шляхом використання будь-яких законних методів або «проріх» у законодавстві) з «ухиленням від виконання податкових зобов'язань» незаконними операціями, направленими на досягнення тієї ж мети.

Особливості контролю податкової служби США за доходами платників податків та боротьби з відмиванням «брудних» грошей

До особливостей контролю за доходами громадян та сплатою ними належних податків в США можна віднести наступні .

1. У податковому законодавстві США не діє принцип презумпції невинності. Відповідно, обов'язок доведення невинності по податкових справах покладений на платника податку. При цьому він не має права не подавати відомості, які можуть бути використані проти нього.
2. Податкова служба має право перевіряти житло, переписку тощо, що відноситься до права “вторгнення у приватне життя” і не допускається для інших державних служб.
3. При заповненні податкової декларації платник податку у певних випадках повинен вказати дані не тільки про фінансовий стан своєї сім'ї, а також про:
 - а) стан здоров'я;
 - б) внески у фонди різних громадських і політичних організацій;
 - в) інші відомості, які потрібно подавати службі для вирахування суми податків;
 - г) податкова декларація надається до 15.04. наступного (за звітним) року.
4. При умисному приховуванні доходу на платника податку накладається штраф в розмірі до 100 тисяч доларів (а для корпорацій – 500 тис. дол.), або

тюремне ув'язнення до 5 років. Разом з тим, тільки 85% американців добросовісно платить податки.

5. Співробітники фінансових служб часто проводять розслідування негласно, використовуючи документи різних урядових і приватних організацій. Одним із розповсюджених прийомів їх діяльності є співставлення декларованих доходів з реальними витратами платників податків, щоб виявити факти відмивання грошей. Для цього значні придбання цього платника за кілька років порівнюють з декларованими доходами за ці роки, а потім виставляють відповідні санкції. При президенті В. Януковичі податкова служба України добивалася запровадження таких прав для себе, але громадянському суспільству вдалося не допустити подібного, оскільки вказані санкції використовувалися б проти політичних противників режиму В. Януковича.

Для кваліфікації складу такого злочину як відмивання грошей в США необов'язкова наявність у ньому дій, як містять намір у незаконній діяльності чи в приховуванні факту нелегальної діяльності або джерела нелегальних засобів. Суб'єктом злочину відмивання грошей може бути також особа – посередник у торгівлі товарами, закупленими на гроші, які походять від злочинної діяльності.

Таким чином, у Кримінальному кодексі США дуже широко трактується дефініція відмивання грошей і в той же час визначені конкретні ознаки даного злочину. Об'єктом відмивання в ньому визнаються доходи, які виникають у результаті здійснення різних видів злочинів, склад яких позначений в інших статтях кодексу. При цьому особливе значення надається доходам, які утворюються від виробництва, контрабанди, продажу і поширення наркотиків. У дефініції міститься пряма вказівка на те, що процедура відмивання грошей пов'язана зі зловживанням фінансовими операціями з метою маскуванню величини, місця, джерела і власника незаконно отриманих доходів. На відміну від законодавства інших держав. Кримінальний кодекс США співучасть у відмиванні грошей називає невиконання обов'язку надавати звіт Службі Внутрішніх доходів Міністерства Фінансів щодо операцій з готівкою і безготівковими засобами. Відмиванням грошей також визнана будь-яка діяльність у фінансовому середовищі, яка переслідує мету ухиляння від податків, а також надання помилкових зведень, які стосуються сплати податків.

Сполучені Штати Америки одними із перших визнали відмивання “брудних” грошей карним злочином. Така дефініція з'явилася в Кримінальному кодексі США в результаті його доповнення законом від 27 жовтня 1986 року про боротьбу з відмиванням грошей.

За цим законом злочин відмивання грошей робить “кожний, хто знає, що власність, яка бере участь у проведенні фінансової операції, – дохід від протизаконної діяльності, спрямованої на:

– проведення чи спробу здійснення фінансової операції, яка включає такі доходи з наміром надати підтримку тим видам протизаконної діяльності, які

перераховані в законі і які включають майже всі серйозні ознаки карної діяльності, організованої злочинності й обороту наркотиків;

–здійснення фінансової операції, яка має намір порушення статей федерального Податкового кодексу;

–свідоме здійснення трансакції з наміром приховання частково чи цілком, особливо суті справи, місця, джерела, власника чи особи, яка контролює доходи від певної протиправної діяльності;

–здійснення фінансової угоди з невиконанням обов’язку надання звіту про оборот готівки.

Ця дефініція розширена додатковим розпорядженням, у якому говориться, що “злочин відмивання грошей робить кожна особа, яка перевозить, пересилає чи переміщає цінні чи грошові фонди в (або з) Сполучені Штати:

–з наміром подальшого проведення протиправних дій, перерахованих у законі;

–щоб приховати або замаскувати суть, місце, джерело, власника чи особу, яка контролює доходи від згаданої протиправної діяльності, якщо вона знає, що ці доходи походять від одної з форм протиправної діяльності;

–щоб уникнути обов’язку інформування про трансакцію, якщо вона знає, що доходи походять від протиправної діяльності”.

Подальше розширення складу злочину відмивання грошей міститься в 1957-му параграфі закону. Він дає визначення свідомої участі чи спроби участі в грошових трансакціях, які перевищують 10000 доларів, якщо ці гроші отримані в результаті протиправної діяльності, визначеної в законі. Для кваліфікації складу злочину необхідна наявність факту усвідомлення виконавцем того, що гроші, які відмиваються, отримані протиправним шляхом.

Особливості боротьби з офшорами в Україні

Усунення можливостей для українського бізнесу працювати через офшори – це принципове питання для розвитку вітчизняної економіки, вважають деякі експерти. «Гроші, які відпливають із країни, не працюють на її ринок, а зміцнюють економіки інших держав. Із цим треба покінчити, але для цього потрібна політична воля», – переконаний політолог Олексій Голобуцький. Так він прокоментував заяву колишнього віце-прем’єра Сергія Тігіпка, котрий назвав офшори однією з найбільших проблем вітчизняної економіки і повідомив, що готує пропозицію зі створення структури, яка контролюватиме, щоб товари і послуги не продавалися з України в офшорні зони за заниженими цінами.

Справа в тому, що багато українських підприємців саме через офшори ухиляються від сплати податків. Тому значна частина грошей опиняється не в бюджеті, а на рахунках олігархів. «Розв’язання цієї проблеми стало б

сенсацією для нашої країни», – впевнений Володимир Фесенко, керівник Центру прикладних політичних досліджень «Пента».

На думку відомого політика Н. Королевської (до її входження у Кабінет Міністрів України в кінці 2012 р.), необхідно ввести новий податок – податок на операції з офшорними юрисдикціями. Його ставка повинна складати 15 % від суми платежу, який сплачується на користь нерезидента, який не тільки офіційно має офшорний статус, але й зареєстрований на території Кіпру (Республіка Кіпр згідно законодавства ЄС та України не є офшором). Отримані таким чином кошти пропонується спрямовувати в спеціальний фонд держбюджету. За деякими оцінками, у такий спосіб у бюджет можна буде залучати до 52 млрд. грн. щорічно, хоча, на нашу думку, ця цифра є дуже завищеною.

Для створення повноцінного легального внутрішнього ринку та детінізації торгівлі Державна митна служба України передала на розгляд Міністерству фінансів нашої країни два законопроекти, які унеможливають продаж на митній території України незаконно завезених або не призначених для продажу високоліквідних товарів іноземного виробництва. Пропонується внести зміни до Податкового кодексу і закону України «Про використання реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування і послуг». У цих змінах передбачено щоб для обліку на складах і в місцях реалізації товарів іноземного виробництва обов'язково використовувалися митні документи, на підставі яких товар був завезений на територію України в режимі імпорту. Законопроекти передбачають обов'язкову вимогу для платників єдиного податку запровадити облік придбання товарів іноземного виробництва, а також здійснювати їх продаж з використанням касових апаратів. Такими заходами можна добитися того, що великі партії нелегальних товарів стануть помітними для державного контролю. Міністерство фінансів вже ухвалило перші рішення в цьому напрямку. Уже сьогодні стосовно чотирьох груп товарів, які належать до предметів розкоші, діє обов'язкова вимога про наявність первинної декларації на товар у місцях реалізації. Цей захід торкнувся продажу годинників, дорогоцінних каменів, ювелірних виробів та побутової техніки.

Крім того, пропонується створити єдину систему обліку та контролю товарів між податковою службою і митницею. Також пропонується визначити органи державної податкової служби контролюючими в тому, що стосується підтвердження набуття товарами іноземного виробництва статусу українських товарів. І передбачити необхідність вказувати в податковій накладній номер і дату вантажної митної декларації при поставці іноземних товарів. Така система повинна забезпечити повну прозорість внутрішньої торгівлі, захистити права легальних виробників, унеможливити великомасштабну контрабанду та контрафактне виробництво і збут такої продукції. Цьому, як вважає ряд експертів, сприятиме новостворена Державна фіскальна служба, в якій об'єднані податкова та митна служби.

На початку січня 2013 р. Кабінет Міністрів України схвалив законопроект про внесення змін до Податкового кодексу в частині контролю

за трансфертним ціноутворенням (ТЦ). Законопроект був розроблений ДПС спільно з аудиторською компанією Price WaterhouseCoopers з урахуванням кращого міжнародного досвіду в цій сфері. Це робиться для зменшення незаконного виведення коштів в офшори з України, оскільки з країни виводиться з під оподаткування до 100 млрд. грн. щорічно. В результаті державний бюджет не отримує 20 – 25 млрд. грн. Здійснюється це насамперед у результаті реалізації вітчизняної продукції за заниженими цінами пов'язаним особам (тобто переважно в рамках однієї фінансово – промислової групи) в країні з нижчим податковим навантаженням, ніж в Україні.

Законопроект про ТЦ зобов'язує всіх великих платників податків (оборот від 500 млн. грн. на рік чи обсяг податків від 12 млн. грн. на рік), а також платників податків, які здійснили великі операції, повністю розкрити податковій службі всю групу пов'язаних осіб. При цьому не можна обмежуватися тільки тими особами, які безпосередньо беруть участь в угоді чи пов'язані з особою не прямо (яких складно обчислити, використовуючи дані державного реєстру). У протилежному випадку порушника чекає штраф в розмірі 5 % від суми контрольованих операцій плюс практично необмежені податкові перевірки щодо трансфертного ціноутворення.

Законопроект про ТЦ також скасовує передбачену чинним законодавством можливість відхилення від так званих звичайних (ринкових) цін на 20 % в зовнішньоекономічних операціях суб'єктів господарювання, оскільки такий розмір відхилення дає можливість насамперед великому українському бізнесу вивести необхідні прибутки в будь – яку бажану країну (насамперед, за рахунок зниження цін). Зрозуміло, що прийняти цей законопроект буде дуже непросто, тим більше, що його планується ввести у дію вже з 01.07. 2013 р. Для полегшення його прийняття в законопроекті передбачені деякі поступки для бізнесу. Зокрема, в перехідних положеннях законопроекту передбачене 5 – ти відсоткове відхилення від ринкових цін для деяких галузей економіки.

Прийнятий на основі вказаного законопроекту Закон України виявився недостатньо дієвим, оскільки з нього було виключено частину положень, які обмежували виведення коштів в офшори.

Основним засобом боротьби із загрозою запобігання поширенню офшорних механізмів в Україні зараз обрано додаткове оподаткування офшорних операцій шляхом включення до складу валових витрат 85 % вартості товарів (робіт, послуг), придбаних у нерезидентів, що мають офшорний статус. Хоча фактично це призводить до сплати додаткової суми податку на прибуток лише у розмірі від 3,75 % до 2,4 % (з урахуванням, зменшення ставки податку на прибуток з 25 % до 16 % від 15 % вартості товарів до складу валових витрат), що само по собі не є суттєвою перешкодою порівняно з «позитивними моментами» використання офшорних схем.

В 2014 р. в Україні був прийнятий закон, яким зобов'язано розкривати дані про кінцевих бенефіціарів підприємств, зокрема і в офшорах.

З 07.02.2015 р. у нашій країні змінено правила фінансового моніторингу, який тепер буде здійснюватися на основі нового закону.

26.04.2016 р. Президент України П. Порошенко видав Указ «Про заходи протидії зменшенню податкової бази і переміщенню прибутків за кордон». Цим Указом створена група для підготовки законопроектів з питань протидії виведенню коштів в офшори. Група мала підготувати до 10.06.2016 р. відповідні законопроекти, з урахуванням міжнародних ініціатив, розроблених ОЕСР. Все це стало відповіддю на оприлюднені на початку квітня 2016 р. в світовій пресі так званого «панамського» досє на відомих в світі політиків та бізнесменів (зокрема, і з України), які використовували одну із панамських компаній в своїх офшорних операціях, які не завжди були законними.

На початку квітня 2016 р. Президент України П. Порошенко доручив Міністерству фінансів та ДФС забезпечити приєднання України до міжнародної міжвідомчої конвенції щодо доступу нашої країни до рахунків нерезидентів. Він хоче, щоб це відбулося до початку 2017 р. Після цього Україна автоматично має отримувати інформацію про рахунки українського резидента, які він має в будь-якому банку світу.

Також планується прийняти законодавство щодо статусу іноземних контрольованих компаній. Якщо така компанія має рівень оподаткування в іншій країні у понад два рази нижче, ніж в Україні, вона повинна сплачувати податки в нашій країні.

Під тиском розвинутих країн, і насамперед США, Україна рано чи пізно прийме план заходів з протидії з розмивання податкової бази та виведення прибутку з під оподаткування (план BEPS), хоча ряд експертів вважають його досить важким для середнього бізнесу в Україні, як і для нашої країни в цілому. Виграють від нього, на думку д. ю. н. Д. Гетманцева, насамперед транснаціональні компанії та США як держава. Поспішне прийняття плану BEPS, на його думку, неприйнятне для України з наступних причин. По-перше, тому, що український великий і середній бізнес не зможе уникнути негативних наслідків запровадження плану BEPS, на відміну від міжнародних корпорацій, оскільки він втратить конкурентну перевагу. По-друге, уникаючи наслідків від впровадження плану BEPS в нашій країні, український бізнес почне перерозподіляти свої активи на користь тих країн, котрі краще відстоять свої інтереси в боротьбі з впровадженням плану BEPS. Зокрема, фахівці ряду країн (Великої Британії, Австралії, Туреччини, Іспанії) уже висловили невдоволення окремими пунктами даного плану, оскільки вони суперечать особливостям їхніх податкових систем. По-третє, план BEPS на міжнародному рівні неможливо впроваджувати, маючи різноподаткові юрисдикції всередині держави (як-от, єдиний податок в Україні). По-четверте, низький рівень податкового контролю сукупно з іншими умовами оподаткування, є конкурентною перевагою нашої країни в боротьбі за ризиковий капітал. По-п'яте, Україна поки може не запроваджувати план BEPS, оскільки він ще не запроваджений ні в одній країні Євросоюзу, оскільки його члени не цілком розуміють, як його запровадити, не

нашкодивши собі. Тому важливо розробити вітчизняну концепцію оподаткування, яка б враховувала насамперед рекомендації ЄС, а не США. Саме остання країна, зокрема й через міжнародні організації, як вважають ряд українських експертів, спонукали до участі в міжнародному русі «за повний міжнародний податковий контроль» європейські країни. Останні це роблять неохоче, оскільки обстоюють модель імплементації плану BEPS на рівні національних держав, щоб захистити свій бізнес від впливу міжнародних фінансових організацій. США виступає за прийняття плану BEPS як міжнародного багатостороннього договору, норми якого були б однаковими та обов'язковими для всіх країн-учасників.

Голосування більшості громадян Великої Британії за вихід з ЄС показало, що не можна не враховувати національні інтереси країни (й насамперед, економічні), якщо вони навіть суперечать інтересам міждержавних утворень, в тому числі й ЄС. В такому випадку завжди треба шукати компроміс, чого поки не відбувається у відносинах багатьох міжнародних економічних організацій з нашою країною. Вона фактично веде війну з набагато сильнішою Російською Федерацією і перетворилася в силу цього на найбіднішу країну Європи, не здатну існувати без міжнародних кредитів. Така ситуація може привести до приходу до влади в Україні популістів та прихильників «російського світу», які можуть кардинально змінити механізм формування та використання суспільних фінансів, що негативно скажется на майбутньому країни.

Важливим напрямом боротьби з ухиленням від оподаткування повинно стати запровадження в Україні системи електронного врядування за прикладом Естонії. З серпня 2000 року естонський уряд працює в «безпаперовому режимі», тобто вся підготовка документів відбувається в електронному форматі. Засідання проходять раз на тиждень, причому будь-який житель республіки може спостерігати його в режимі реального часу. При цьому засідання тривають близько години.

У країні площею 45 тис. кв. км (із них половину займають ліси) і з менш як півтора мільйонним населенням впроваджено одну з найкращих у світі систем електронного уряду. Із допомогою інформаційних систем створено мережу ефективних зв'язків між громадянами і владою всіх рівнів, включаючи вищі ешелони.

При цьому інформаційна система уряду Естонії дає змогу обмінюватися документами в електронному вигляді, знайомитися з поправками певного міністра, внесеними ним в обговорювані проекти нормативних актів, проводити голосування в онлайн-режимі.

До речі, за розрахунками естонців, використання комп'ютерної системи дало можливість заощадити значні кошти на канцелярських матеріалах, папері, публікаціях у пресі. Тільки це дозволило уряду Естонії окупити всі витрати на створення системи протягом трьох років.

Естонська система інформатизації сумарно обійшлася приблизно в 200 млн. євро — близько 150 євро на жителя. Зараз на ці цілі виділяється менш як 1% бюджету Естонії — до 35 млн. євро на рік. Але при цьому було створено

глобальну систему з виходом практично на кожного жителя, котрий постійно проживає в республіці.

Цікаво, що при впровадженні системи опозиція критикувала уряд за те, що він прагне заручитися додатковою підтримкою молодих громадян, при цьому обмежуючи права тих жителів, які не мають удома комп'ютерів і не володіють навичками роботи в Інтернеті.

Аргумент серйозний. Однак минуло біля 10 років, і вже 2010 р. в Естонії 62% населення активно користувалися Інтернетом. При цьому 42% жителів мали комп'ютери вдома (у тому числі 37% домогосподарств були підключені до Всесвітньої мережі). У результаті 79% естонців спілкувалися з банками через Інтернет за системою «банк-клієнт». Сьогодні ці показники є ще вищими.

Відкриття бізнесу в Естонії займає половину робочого дня. Завдяки сучасним технологіям усі бюрократичні процедури можна пройти через Інтернет.

За рівнем сприйняття корупції Естонія в 2010 р. займала 26 місце в світі, чому посприяло введення “електронного уряду”. Тепер цей досвід переймають всі країни світу. Зокрема, непоганий досвід з електронного врядування нагромаджено в Грузії, де спілкування податківців з платниками податків йде тільки через Інтернет, що мінімізувало корупцію в цій сфері.

Питання для самоконтролю

1. Які причини приховування доходів від оподаткування в демократичних країнах?
2. Які причини приховування доходів від оподаткування в Україні?
3. В чому полягає зміст правила Рамзея?
4. Що розуміється під поняттям ухилення від оподаткування?
5. Які способи уникнення сплати податків використовують в різних країнах?
6. Яка країна однією із перших визнала відмивання “брудних” грошей карним злочином?
7. Потрібно чи не потрібно ввести в Україні новий податок – податок на операції з офшорними юрисдикціями?
8. Чому в Україні пропонується створити єдину систему обліку та контролю товарів між податковою службою і митницею?
9. Коли Кабінет Міністрів України схвалив законопроект про внесення змін до Податкового кодексу в частині контролю за трансфертним ціноутворенням (ТЦ)?
10. Коли в Україні був прийнятий закон, яким зобов'язано розкривати дані про кінцевих бенефіціарів підприємств, зокрема і в офшорах?

Тести

1. Вставте пропущену цифру. Основним засобом боротьби із загрозою запобігання поширенню офшорних механізмів в Україні обрано додаткове оподаткування офшорних операцій шляхом включення до складу валових

витрат _____ вартості товарів (робіт, послуг), придбаних у нерезидентів, що мають офшорний статус.

- а) 50%;
- б) 60%;
- в) 70%;
- г) 85%.

2. Вставте пропущені цифри. Термін реєстрації рахунків або покупки готових компаній в офшорних зонах світу коливається від ____ до ____ тижнів.

- а) 10; 15;
- б) 5; 10;
- в) 2; 4;
- г) 0; 1.

3. Вставте пропущені цифри. Нова ухвала, що стосується оподаткування іноземців, що працюють в Швейцарії, набула чинності з _____ січня _____ року.

- а) 1; 2000;
- б) 1; 2007;
- в) 30; 2009.

4. Вставте пропущене слово. Дуже поширеною формою уникнення податків є виведення доходів в _____.

- а) Німеччину;
- б) Швецію;
- в) офшори.

5. Країни чи відокремлені території єдиних держав, де на державному рівні для певного типу компаній, власниками яких є іноземці, встановлені значні пільги в оподаткуванні, знижені чи скасовані вимоги до бухгалтерського обліку, частково або цілком зняті митні та торговельні обмеження – це:

- а) спеціальна економічна зона;
- б) офшорна зона;
- в) територія пріоритетного розвитку.

6. Вставте пропущене слово:

_____ - це штучне зниження податкових зобов'язань до такого рівня, при якому оподаткування досягає найменшої величини.

- а) податкове планування;
- б) ухилення від податків.
- в) втеча від податків.

7. Ухилення від податків, як і втеча від них, є діяльністю нелегальною і злочинною:

- а) так;
- б) ні.

8. Подвійне оподаткування полягає в:

- а) одночасній сплаті податків в своїй країні та в країні-імпортері;

- б) почерговій сплаті податків в своїй країні та в країні-імпортері;
- в) почерговій сплаті податків в своїй країні та в країні-експортері.

9. Членами організації FATF на даний момент є:

- а) 20 країн;
- б) 34 країни;
- в) 47 країн.

10. Скільки разів за час існування FATF Україна попадала до «чорного» списку FATF?

- а) три;
- б) два;
- в) один.

Тема 7. Прямі та непрямі податки.

До прямих податків насамперед відносяться прибутковий податок з доходів громадян (в Україні – податок на доходи фізичних осіб) та корпоративний податок, а до непрямих податків - податок на додану вартість та акцизи і мито.

І в історичному плані, і в сучасний період в країнах з ринковою економікою відслідковується чіткий взаємозв'язок між розподілом податків на прямі та непрямі і рівнем економічного розвитку (і, відповідно, рівнем життя населення) цих країн. Чим нижче цей рівень, тим більшу частку в загальному об'ємі податків складають непрямі податки. І навпаки, чим вищий рівень, тим більша частка прямих податків. Подібна кількісна закономірність обумовлена тим, що в бідних країнах великі прямі податки зібрати з населення неможливо; важко зібрати значні прямі податки і з малого бізнесу, зазвичай домінуючого в цих країнах. Так, за приблизними оцінками, нині в країнах, що розвиваються, частка непрямих податків в загальному об'ємі зібраних податків складає 60-70 %, а в розвинутих – 30-40 %, що говорить про недостатньо ефективну роботу податкових служб у країнах, що розвиваються. На жаль, подібна тенденція характерна й для України.

У країнах ОЕСР податки на дохід і прибуток у структурі ВВП коливаються між приблизно 12 % у США й Великій Британії та 33 % у Данії. Більшість європейських країн у вигляді непрямих податків отримують щонайменше 10 % ВВП. США, на відміну від країн Європи, одержує від таких податків тільки 4,5 % ВВП.

7.1. Прибутковий податок

В класичній фінансовій науці розрізняють два напрями, що по-різному підходять до визначення оподатковуваного доходу: теорія джерел і теорія чистої вартості.

Згідно першої теорії, дохід являє собою суму грошових і товарних потоків, що надходять індивіду з постійних джерел. А такі тимчасові

надходження, доход від спекулятивних операцій, спадщина, дарування тощо, мають вилучатися з бази оподаткування. Подібне практикується в Німеччині та Великій Британії.

Прихильники другої теорії вважають, доход являє собою реальний приріст чистої вартості протягом заданого періоду часу і обраховується шляхом підсумовування обсягів поточного проживання та величини чистого приросту капіталу.

Для України, яка з часом планує вступити до Європейського Союзу, необхідно взяти до уваги досвід реформування податків в цих країнах в 2000-2014 рр., зокрема й податку на доходи фізичних осіб (ПДФО). Лібералізація оподаткування в 2000-2014 рр. в державах ЄС торкнулася й податку на доходи фізичних осіб [20, с. 15-16]. Найбільше зниження максимальних ставок ПДФО відбулося в постсоціалістичних країнах – членах ЄС (ЄС-11), де середній рівень максимальної ставки податку зменшився на 12,3 в. п. порівняно з 0,4 в. п. у ЄС-15. У розвинутих країнах ЄС, у яких існують прогресивні системи оподаткування фізичних осіб, податкове навантаження на високодоходні групи населення збереглося на високому рівні. При цьому кількість таких країн де максимальна ставка податку в 2014 р. становила 50 % і більше, зменшилася лише на одну (з 10 до 9), разом з тим, не лишилося жодної країни, де вона становила б 60 % і більше. Лідерами за масштабами зниження ставки ПДФО стали Болгарія (ставка зменшилася з 40 до 10 %), Угорщина (з 44 до 16 %), Румунія (з 40 до 16 %). У ряді країн (Чехії, Іспанії, Франції, Італії, Кіпрі, Люксембурзі, Португалії, Словенії, Словаччині, Фінляндії та Швеції) максимальну ставку ПДФО було підвищено у 2012-2014 рр.

Особливості оподаткування домогосподарств в Німеччині

Податкова система ФРН включає прямі і непрямі податки. Основними платниками податків є робітники і службовці. На їх частку припадає біля 79% всіх податкових надходжень в країні. Податки не обмежуються тільки федеральними податками. Вони доповнюються внесками на соціальне страхування і місцевими податками.

Складний і заплутаний характер податкового регулювання в ФРН провокує постійні суперечки з приводу реальної величини податкового тиску на підприємців та населення. В середньому німецькі громадяни віддають державі в формі прямих податків (податок на прибуток, солідарний, церковний) і соціальних внесків біля 42-43 % від свого заробітку. В Німеччині промисловий робітник тільки 41,5 місяці в році працює на себе і на свою сім'ю, а 225 днів – працює для того, щоб платити податки.

Податкова система ФРН спирається перш за все на **прибутковий податок**. Частка прибуткового податку перевищує 1/3 загальної суми податкових надходжень. Даним податком обкладаються всі громадяни, які мають дохід. Прибутковий податок включає два види податку: **податок на заробітну плату і податок з капіталу**. Мінімальна ставка прибуткового податку – 19%, максимальна – 44% (до 1990 р. вона складала 56%). Ставка податку на доходи з капіталу – 25%.

При визначенні податку на зарплату застосовуються такі спеціальні інструменти як “**податкові класи**”, “**податкові карти**” і “**податкові таблиці**”. Шість податкових класів групують робітників і службовців в залежності від їх сімейного стану, кількості працюючих, сумісного чи окремого ведення обліку отримуваних доходів, наявності дітей.

До I класу відносяться неодружені працівники без дітей і ті з одружених (вдівці чи розведені), у яких відсутні умови для включення в більш сприятливі IV і III класи.

До II класу включені неодружені, розлучені чи вдівці, які мають на утриманні не менше 1 дитини, якщо їм належала певна вільна від податку сума.

До III класу віднесені одружені працівники і якщо в сім'ї працює один з подружжя. Якщо працюють обидва, то один із них за спільною згодою переходить в IV клас.

Клас IV включає сім'ї з працюючим подружжям, тобто коли працюють чоловік і дружина, і оподатковуються окремо.

Клас V – це одружені працівники, в сім'ї працюють і чоловік і дружина, але один з них, за спільною згодою, включений в III клас.

Клас VI – призначений для працівників, які отримують заробіток в кількох місцях, з метою їх обліку.

Податкові таблиці враховують не лише податкові класи, а також і кількість дітей в сім'ї, на чиєму утриманні вони знаходяться, сумісний чи відокремлений облік доходів. Крім того, в податкових таблицях враховано ряд доходів, що звільнені від оподаткування. До них відносилися, наприклад, зарплата, що звільнялася за умовами найму від податку, різдвяні виплати; спеціальні видатки (включаючи видатки на різні види страхування життя, підвищення ділової кваліфікації тощо) .

Податок утримується з заробітної плати на основі податкової карти. В карті, яка заповнюється в общині по місцю проживання, посвідчується податковий клас, кількість дітей, віросповідання працюючого. Далі в неї заноситься сума звільнення від податку по досягненні працюючим 64-річного віку (фіксована сума звільнення для осіб з фізичними вадами (інвалідів) з тим, щоб ці суми були враховані в роботодавця і фінансового відомства (общин, землі).

Протягом календарного терміну сума податку з доходу (податку на заробітну плату) може відхилятися від належної до сплати по підсумку за рік. Кінцевий перерахунок відбувається за підсумком за рік.

Податок на доходи з капіталу

Цей податок є однією з форм податку на доход і стягується з фізичних осіб безпосередньо при виплаті доходів з капіталу – дивідендів і процентів. Оподаткуванню підлягає сума дивідендів, розрахованих після сплати корпоративного податку. Сума податку на доходи з капіталу, сплачена власниками капіталу, враховується при визначенні загальної величини податку з доходу на сукупний доход платника. Ставка податку на доходи з

капіталу залежить від виду отриманого прибутку.

На дивіденди з акцій, доходи від участі в капіталі товариств з обмеженою відповідальністю і різної участі в капіталі приватних підприємств і кооперативів ставка податку встановлюється на рівні 20%.

З 1 січня 1989 р. в межах податкової реформи в ФРН введено в обов'язок банків перераховувати податок на грошові внески в банківських установах (з терміном більше 3 місяців), страхових компаній і процентів з цінних паперів (облігацій, депозитних сертифікатів тощо), виходячи з ставки 10%. Введення такого порядку пояснюється тим, що більше 80% вкладників не платять податку з доходу по процентах, хоча цей вид доходів у відповідності з законом повинен обкладатися податком і в податковій декларації є відповідна стаття.

Майновим податком або податком на власність оподатковується майно фізичних і юридичних осіб. Податок стягується з сумарної оцінки всіх елементів рухомого і нерухомого майна, що приносить прибуток. Ставка для фізичних осіб – 0,5%, для юридичних осіб – 0,6%.

Для всіх основних груп платників оподаткуванню підлягає особисте майно, а також цінні папери, банківські рахунки, вклади в страхові компанії, предмети мистецтва, коштовне каміння, приватні літаки, яхти та інші предмети розкоші. Для платників податків встановлено неоподатковуваний мінімум майна для однієї особи, для подружжя, а також передбачені відрахування на кожну дитину.

В межах стимулювання житлового будівництва ФРН дозволено не виплачувати перші 10 років земельний податок з нових побудованих житлових будинків. Земельний податок стягується, як правило, щоквартально у формі авансових платежів на рівні надходжень за минулий рік. Сума належного до сплати податку визначається один раз в 3 роки, при змінах в нерухомому майні здійснюється перерахунок.

Турбота про збереження природного незаселеного середовища спричинила введення “екологічного податку”, який, по-суті, є добавкою до поземельного податку.

Податок на транспортні засоби сплачують власники мотоциклів, легкових і вантажних автомобілів. Принцип стягування податку такий: об'єм двигуна для мотоциклів і легкових автомобілів, загальна вага автомобілів – для вантажних.

Особливості оподаткування домогосподарств у Великій Британії

Прибутковий податок з доходів громадян

Особистий прибутковий податок сплачує все населення Великобританії. Існує поділ на:

- резидентів;
- нерезидентів.

Доходи резидента Великобританії підлягають оподаткуванню незалежно

від джерела їх виникнення. Нерезидент сплачує податки у Великобританії лише з доходів отриманих на території цієї країни.

Прибутковий податок з фізичних осіб стягується не з сукупного доходу, а по частинам - “**шедулам**” (див. табл. 7.1). Залежно від доходів використовують три ставки: 20 %, 25 %, 40 %. Неоподатковуваний мінімум складає у 2005 р. 7000 ф. ст..

Таблиця 7.1

Зміст “шедул”

Шедул а	Оподатковуються
Шедула А	Доходи від власності на землю, будови та ін.
Шедула В	Доходи від лісових масивів, які використовуються в комерційних цілях, що не оподатковуються по шедулі Д
Шедула С	Доходи від певних державних цінних паперів, що випускаються у Великобританії;
Шедула Д	Прибутки від виробничої комерційної діяльності (в торгівлі, промисловості, сільському господарстві, транспорті) Доходи від цінних паперів, що не оподатковуються по шедулі С; доходи, отримані у вигляді процентів по позиках; доходи, отримані за кордоном і переведені у Великобританію.
Шедула Е	Трудові доходи, зарплата, виплати працівникам, пенсія
Шедула F	Оподатковуються дивіденди та інші розподілені доходи компанії.

Зараз у Великобританії кожна особа має право на суму доходу, що не оподатковується, тобто на так звану особисту скидку. У 1990/91 рр. податковий рік особиста скидка складала 3005 фунт. стерл. в рік. Дохід, що перевищує цю суму, обкладається податком по базовій ставці 25%. Вища ставка – 40% – застосовується до суми доходів, якщо вона перевищує 25700 фунт. стерлінгів.

Податкові декларації у Великобританії

Прибутковий податок сплачується протягом року чотирма рівними частками. Наприкінці податкового року (з 6 квітня по 5 квітня наступного календарного року), коли визначається точна сума винагороди, робиться кінцевий розрахунок прибуткового податку. Громадяни, що не мають інших доходів, крім заробітної плати, заповнюють податкову декларацію раз в 5 років. З боку платника податків не вимагається ніяких дій, їх працевластачі вираховують податки у відповідності з кодовою інформацією, якою вони постачаються у вигляді податкових таблиць податковими органами.

Податок зі спадщини

Цей податок не сплачується з більшої частини видів дарунків, здійснених при житті власника, якщо він залишається після цього живим протягом останніх 7 років. У момент здійснення передачі майна в дарунок податок не стягується, але якщо протягом останніх семи років власник помирає, то угода дарування підлягає обкладенню податком. Ставка податку встановлена на рівні 40% з суми майна вартістю більше 150000 фунт. стерлінгів.

Податок на додану вартість

Цей вид податку введений з 1 квітня 1973 року. Його основна ставка складає 17,5%. Він становить 17-19% від усіх податкових надходжень бюджету. Не підлягають оподаткуванню ПДВ продовольчі товари, книги, ліки, основні види палива і енергії для домашнього вжитку та інші товари, які є основними для забезпечення нормального існування людей.

Гербовий збір

Цей податок стягується при оформленні особами документо - правових угод. Комерційні і юридичні документи повинні мати спеціальний штамп, що підтверджує сплату цього податку. В деяких випадках ставки гербових зборів встановлюються в твердих сумах (від 25 пенсів до 1-2 ф. ст.), в інших гербовий збір стягується в певному відсотку до вартості угоди.

В 2004 р. прибутковий податок і внески працівників і роботодавців на соціальне забезпечення склали 31,2 % вартості робочої сили, в тому числі: прибутковий податок – 14,5, внески на соціальне страхування працівника – 7,8, роботодавця – 9,0 %.

7.2. Корпоративний податок

Оскільки теорія нормативних фінансів не дає чіткого визначення економічної сутності корпоративного податку, то доцільно використати для цього інтерпретацію даного податку теорією позитивних фінансів, яка досліджує це питання в контексті політичної економії.

Дискусії, що ведуться навколо корпоративного податку, необхідно розглядати насамперед під кутом зору вирішення проблеми подвійного оподаткування. Вчені-економісти намагаються розробити таку систему корпоративного оподаткування, яка була б нейтральною до щодо підприємницьких рішень.

Заслуговують на увагу пропозиції Г. Сінна, який вирізнив дві базові системи стягнення корпоративного податку: система SHS та система CF . Перша система при визначенні прибутку враховує положення теорії приросту чистої вартості. Вона передбачає нарахування амортизації основного капіталу за методом майбутньої вартості й вирахування (до оподаткування) відсотків за борговими зобов'язаннями. Друга система, навпаки, виходить із необхідності миттєвого списання на витрати виробництва витрат на придбання основних фондів і розглядається як така, що зменшує оподатковуваний прибуток.

В цілому класична фінансова школа не акцентує увагу на аналізі ролі й місця корпоративного податку. Дослідження обмежується вивченням критерію нейтральності оподаткування. Нейтральність податку щодо фінансового планування забезпечується більшістю існуючих систем.

З 2000 р. по 2014 р. ставки корпоративного податку зменшилися майже у всіх державах ЄС (за виключенням Франції та Угорщини, де ставки зросли, та Мальти, де вона не змінилася). Найбільше зниження ставки корпоративного податку відбулося в Німеччині (з 51,6 % до 30,2 %) та Болгарії (з 30,2 % до 10 %). Середній рівень ставок цього податку у постсоціалістичних країнах також знизився і становив в 2014 р. 17,7 % проти 27 % у розвинутих державах [20, с.14]. Це повинно стати орієнтиром й для України.

Реформування податкової системи України передбачає надання пільг з корпоративного податку для розвитку вітчизняної економіки. При цьому експерти вважають, що в нашій країні не потрібно скасовувати цей податок (як в КНР), а надавати пільги з корпоративного податку тільки там, де буде забезпечена зростаюча віддача. В цьому плані заслуговує на увагу досвід ФРН щодо надання пільг з амортизації.

Особливості нарахування амортизації основних засобів у ФРН

ФРН належить до країн, де держава з метою оподаткування використовує не норми амортизації (у відсотках до балансової вартості), а нормативні строки використання за окремими групами основних засобів. Спираючись на таку практику, фірми та компанії самостійно визначають розмір амортизаційних відрахувань. З цією метою розроблено спеціальну таблицю детальної класифікації основних засобів за їх призначенням (понад 150 найменувань) із встановленням Нормативних строків експлуатації основного капіталу.

При цьому підприємство може дещо скоротити строк експлуатації об'єкта основних засобів за умови відповідного обґрунтування.

З метою оподаткування усе майно підприємства поділяється на три основні групи.

1. Будівлі та споруди.

1. Рухоме майно:

- а) машини, засоби пересування, інструменти, обладнання, техніка;
- б) виробничі пристрої (наприклад, вантажно-розвантажувальні машини, вантажні ліфти; вентиляційні системи; видобувні установки);
- в) складові частини майна (наприклад, спеціальні пристрої в будівлях).

3. Нерухоме майно:

- а) нематеріальні активи (права й патенти; ліцензії; ноу-хау тощо);
- в) особливе нерухоме майно, яке не є будівлями та спорудами або окремими їхніми частинами (наприклад, загороди, під'їзні частини доріг).

Такий поділ має принципове значення при встановленні строків експлуатації об'єктів, що в свою чергу впливає на розмір податків, які сплачує підприємство. Наприклад, безліч податкових пільг (використання дегресивних методів нарахування амортизації; розрахунок амортизації за особливими

ставками тощо) згідно із законодавством можуть використовуватися лише для рухомого майна.

Нарахування амортизації здійснюється з моменту:

1)поставки основних засобів у разі їх придбання, незалежно від дати здійснення платежу за цю поставку;

2)початку експлуатації у разі виготовлення основних засобів власними силами.

Слід привернути увагу до одного важливого винятку при встановленні строків експлуатації основних засобів. Для всіх основних засобів (крім нерухомого майна) дозволені спрощені підстави для встановлення строків експлуатації за умови, що такі основні засоби були придбані в середині року (у першому або другому півріччі). У такому випадку підприємству надається право вибору.

При нарахуванні амортизації основного капіталу використовуються різноманітні методи.

При дегресивному методі норма амортизації дорівнює потрійній ставці, обчисленій прямолінійним методом, але вона не повинна перевищувати 30%.

В останній рік використання об'єкта списується вся залишкова сума, або ж у середині строку експлуатації починає використовуватися прямолінійний метод. Перехід на прямолінійний метод можливий також при використанні виробничого методу. Перехід від прямолінійного методу до будь-яких інших методів неприпустимий.

У разі, якщо, наприклад, у 2001-2002 роках очікувалося зниження прибутку, а у 2003 року навпаки, планувалося отримання високого прибутку, то використання дегресивного методу нарахування амортизації було найдоцільнішим.

При переході до прямолінійного методу слід керуватися простим правилом (див. схему 7.2).

Схема 7.2.

Визначення оптимального часу для переходу до прямолінійного методу нарахування амортизації

Строк експлуатації	5	6	7	8	10	12	14	18	20
Перехід до прямолінійного методу на рік	3-й	4-й	5-й	6-й	8-й	9-й	11-й	14-й	15-й

При дегресивній амортизації будівель використовують такі норми амортизації:

1)для майна підприємства, що не використовується як житло (див. табл. 7.3);

2) для житлових будівель (див. табл. 7.4).

Таблиця 7.3.

Дегресивна амортизація для нежитлових будівель

Строк експлуатації	Усього років	Річний розмір амортизації	Розмір амортизації разом
1-4	4	10 %	40%
5-7	3	5%	15 %
8-25	18	2,5%	45 %

Таблиця 7.4.

Дегресивна амортизація для житлових будівель

Строк експлуатації	Усього років	Річний розмір амортизації	Розмір амортизації разом
1-4	4	7 %	28 %
5-10	6	5 %	30%
11—16	6	2 %	12 %
17-40	24	1,25 %	30 %

Для малоцінного майна амортизацію нараховують у повному розмірі (100%) у перший рік його використання. Малоцінним майном прийнято вважати:

- рухоме;
- яке можна використовувати окремо від іншого майна;
- вартістю не більше як 400 EUR.

Амортизація за особливими ставками використовується малими та середніми підприємствами і служить інструментом пільгового оподаткування з метою зменшення розміру оподаткованого прибутку для цих підприємств.

Надзвичайний метод амортизації використовують за наявності однієї з таких причин:

- 1)коли до закінчення запланованого строку експлуатації здійснюється закриття виробничої лінії з технічної причини (фізичний аспект);
- 2)коли до закінчення запланованого строку експлуатації припиняється використання об'єкта через надзвичайні економічні обставини, наприклад, заміну моделі, падіння попиту, перехід до автоматизації тощо (моральний аспект).

7.3. Особливості використання непрямих податків у розвинутих країнах

Про справедливість чи несправедливість непрямих податків суперечки йдуть багато століть. Основною вадою непрямих оподаткування вважається регресивність, тобто менше оподаткування людей із вищими доходами. Це пояснюється тим, що у структурі витрат багатих непрямі податки мають меншу вагу, ніж у структурі доходів бідних. Саме тому непрямі податки вважаються податками на бідних. Разом з тим, це твердження нівелюється практикою оподаткування в розвинутих країнах, де використовується кілька ставок ПДВ: на товари і послуги першої необхідності встановлюються

знижені ставки, а на предмети розкоші – підвищені ставки. Поки цього не вистачає в Україні, що негативно впливає на доходи бідних верств населення. Однак переваги непрямого оподаткування значно перекривають його вади.

Серед непрямих податків в якості основних можливо виділити перш за все так названі податки на витрати, які, у відповідності з міжнародною практикою, включають три податки: податок додану вартість (ПДВ), податок з продажу і податок з обороту, по-друге, акцизи і митні збори[21].

Податки на витрати як особлива група непрямих податків давно вже використовується в практиці оподаткування. Але спочатку – до 50-х років ХХ ст. – в цю групу входили лише податок з обороту і податок з продажу.

З 50-х років ХХ ст. обидва податки з обороту і продажу почали замінюватися ПДВ. Подібна заміна має довгу історію.

Широке поширення податок (з обороту) отримав в період Першої світової війни для покриття значних фіскальних потреб.

Із-за збільшених фіскальних потреб в результаті суттєвого посилення ролі державного регулювання економіки після закінчення Другої світової війни західні країни не відмовилися від податків на споживання. Замість цього було вибрано інший шлях – податок з обороту і податок з продажу були замінені податком на додану вартість.

Піонером у зміні структури податків на споживання виступила в 1954 р. Франція, яка замінила раніше використовуваний податок з обороту на ПДВ. Малось на увазі, що ПДВ, зберігаючи переваги інших податків на споживання, вільний від їх основних недоліків.

В наступне десятиліття ПДВ знайшов призначення в податкових системах у більшості розвинутих країнах, фактично витіснив податок з обороту і помітно зменшив значення податку на продаж. Єдиним виключенням до цих пір залишається США. Розглянемо особливості нарахування ПДВ.

В більшості країнах застосовується метод нарахування ПДВ, який має різні назви – метод заліку, непрямий метод вирахування, метод відшкодування. Суть його у наступному: сума ПДВ, що нарахована на вартість матеріальних цінностей, придбаних фірмою для переробки, вираховується з величини ПДВ, нарахованого на реалізовану даною фірмою продукцію. При методі заліку фірма відраховує в бюджет лише різницю між двома сумами ПДВ.

Система нарахування ПДВ при використанні методу заліку має ще одну особливість. Об'єм нарахованого і відповідно стягуваного ПДВ (при одній і тій самій його ставці) в значній мірі залежить від методу обчислення заліку. На практиці відомі три методи:

- метод постачання або нарахувань,
- метод оплати або касовий метод,
- гібридний метод.

В міжнародній практиці використовуються всі три методи, але найбільш поширений є перший метод (постачання або нарахувань).

При цьому використання методу постачання в більшості країнах

ринкової економіки базується на нормальній фінансово-грошовій ситуації та відсутності будь-яких перешкод для здійснення оплати в термін.

Разом з цим доведенням існує ще і прихований мотив на користь нарахування і оплати ПДВ по методу постачання. Використання цього методу (а також гібридного методу) дозволяє стабільно отримувати більш високий ПДВ, ніж при методі оплати.

Розглянемо значення ПДВ в податковій системі окремих країн. В програмі уніфікації оподаткування в рамках ЄС проблеми ПДВ займають одне з центральних місць. Більше того, наявність ПДВ являється обов'язковою умовою членства в Союзі. І це не випадково. В ретроспективі деякі провідні країни ЄС, наприклад Франція, до початку формування Спільного ринку, широко використовували непрямі податки.

За часи західноєвропейської інтеграції уніфікація непрямих оподаткування і особливо ПДВ просунулася досить далеко. В більшості країн ЄС ПДВ є нині єдиним податком на споживання; в деяких країнах одночасно використовується податок на продаж (наприклад, в Німеччині).

Крім знижених ставок по ПДВ, в країнах ЄС використовується ще два види пільг по цьому податку – звільнення та використання так званої нульової ставки. В першому випадку виробник продає свою продукцію без стягування ПДВ зі своїх споживачів (і, відповідно, не платить його в бюджет), але в той же час не отримує прав на відшкодування ПДВ на матеріальні цінності, закуплені ним для використання в процесі виробництва даної продукції. Інакше кажучи, від ПДВ звільняється лише та частина добавленої вартості, яка відноситься до товарів, що продаються, послуг; але одночасно виробник повинен оплачувати ПДВ на закуплені та використані ним сировину та матеріали. Іншими словами, це звільнення має частковий характер.

Третій вид пільг – нульова ставка – повністю звільняє виробника від ПДВ. Одночасно виробник отримує право на відшкодування ПДВ, сплаченого ним при закупівлі сировини та матеріалів.

Таблиця 7.5. показує значне поширення в країнах ЄС пільг у вигляді

7.5.

Ставки податків на додану вартість в країнах ЄС, 1995 р.

Країни	Стандартна ставка ¹ (%)	Знижена ставка ² (%)	Країни	Стандартна ставка ¹ (%)	Знижена ставка ² (%)
Австрія	20	10	Італія	19	4; 9; 13
Бельгія	20.5	1; 6; 12	Люксембург	15	3; 6; 12
Данія	25		Нідерланди	17.5	6
Фінляндія	22	6; 12	Португалія	17	5
Франція	18.6	2.1; 5.5	Іспанія	16	4; 7
Германія	15	7	Швеція	25	12; 21
Греція	18	4; 8	Великобританія	17.5	8

Ірландія	21	2.5; 12.5			
----------	----	-----------	--	--	--

¹Стандартна ставка відноситься до більшості товарів та послуг, які обкладаються ПДВ.

²Знижені ставки розповсюджуються на деякі соціально-значимі групи товарів – продовольчі, медикаменти, дитячі товари і т.п.

Джерело: «EU Tax Overview». Amsterdam, 1995, p. 55.

пониженої ставки. Нульова ставка використовується в таких країнах ЄС, як Великобританія, Італія, Бельгія, Швеція, Фінляндія, Ірландія.

В цілому дані таблиці 7.5. свідчать про наявність достатньо високих ставок ПДВ в країнах ЄС. В деяких з них (наприклад, в Швеції, Фінляндії, Данії) ці ставки перевищують максимальні ставки, які рекомендуються керуючими органами ЄС (14-20 % за основними групами товарів, за дозволом використовувати більш низькі ставки для деяких соціально-значимих груп).

Що стосується західноєвропейських країн, то ставки ПДВ в них дуже різні (в Норвегії до 1 січня 1995 р. 22 %, у подальший період – 23 %; у Швейцарії – 6,5 %). Високий рівень ставок ПДВ в країнах ЄС видно у порівнянні з країнами, що обмежують використання непрямих податків взагалі і ПДВ частково. Так, наприклад, в США, де ПДВ не використовується, ставка податку з продажу коливається по штатах від 3 до 8,25 %; в Канаді ставка ПДВ складає 7,5 – 8 %, в Японії – 3 %.

Необхідно підкреслити, що в останні групі країн велась достатньо інтенсивна боротьба довкола питання про введення ПДВ. Наприклад, в США вже з 60-их років ХХ ст. пропонувалося ввести ПДВ в якості засобів рішення гострих фінансово-бюджетних проблем країни (інколи в якості часткової заміни податку на прибуток).

Противники введення ПДВ посилялися на небезпеку посилення інфляції та інші негативні наслідки, включаючи зниження платоспроможності попиту населення та обумовлюється цим падіння темпів економічного зросту.

В результаті противники ПДВ отримали перемогу. В ході податкової реформи, проведеної адміністрацією президента Рейгана в першій половині 80-х років ХХ ст., були значно скорочені такі провідні прямі податки, як податок на прибуток та індивідуальний податок, але непряме оподаткування було реформовано недостатньо (див. табл. 7.5.).

Фіскальну роль сучасних податків на споживання (з вирішальною часткою ПДВ) можливо виявити на основі оцінки частки цих податків в загальних податкових надходженнях. В цілому по розвинутих країнах податки на споживання складають біля 20 % всіх податкових надходжень. Однак існують великі коливання між країнами щодо цього показника (нижче 10 % в США та Японії і біля 15 % в Канаді та Швейцарії, 40-50 % в Португалії, Греції, Ірландії).

В доповнення необхідно вказати на особливість розподілу ПДВ по бюджетних рівнях в федеральних державах.

Акцизи.

Особлива група непрямих податків – акцизи, за рахунок яких

мобілізується 7-12 % всіх податкових надходжень. За своєю природою акцизи близькі до податків на споживання, особливо до податку на продаж (зокрема це проявилось в тому, що в окремих країнах при переході від податку на продаж до ПДВ в останній були включені і деякі акцизи). Проте є і певні відмінності.

Акцизи також направлені на оподаткування кінцевого споживання, але не всього, а лише його певних специфічних частин. Наприклад, базовими товарами, обов'язково оподаткованими акцизами, являються алкогольні і тютюнові вироби (в рамках держмонополії на виробництво та розподіл даної продукції).

Акцизи використовуються для обкладення і деяких інших товарів, причому, як правило, з чисто фіскальними цілями. Хоча по країнах єдності у відборі акцизних товарів немає (до того ж цей відбір розрізняється в окремі періоди), але все ж таки можливо виділити дві єдині ознаки відбору: це або товари масового споживання з низькою еластичністю попиту за ціною (цукор, сіль, бензин та ін.), або товари елітного попиту (наприклад, ювелірні вироби).

Акцизні ставки встановлюються або як відношення (зазвичай високі) до вартості акцизного товару, виражене в процентах (інколи як доля ціни), або в абсолютному вираженні на визначену одиницю виміру (наприклад, в США на 1 літр алкогольної продукції, на 1 галон бензину і т.п.). Вибір між двома видами акцизних ставок пов'язаний перш за все інфляцією.

Мито.

Особлива група непрямих податків – митні збори. В принципі їх встановлення підпорядковується тим самим цілям, що і оподаткування в цілому, хоча набуває вельми специфічні форми. Стягування митних зборів має дві цілі: фіскальну та виробничо-стимулюючу.

В даний час митні збори відійшли на задній план при вирішенні фіскальних проблем.

Внески на соціальний захист.

Інколи до непрямих податків відносять таку специфічну групу, як внески підприємців на соціальне забезпечення, які вносяться в особливі фонди. До непрямих податків ці внески відносяться на тій основі, що вони включаються у витрати підприємства (хоча проблема перекладання податків стосується цих внесків дуже відчутно; навіть при звичайних, не кажучи вже при поганих умовах реалізації вагому частину цих внесків підприємства змушені покривати за рахунок свого прибутку). Особливістю цієї групи податків є і те, що вони мають чіткий ціновий напрямок, при чому гарантом виступає держава.

В цілому загальний розмір ставок внесків з фонду зарплати коливається по країнах від 15-20 % (наприклад, в США і Німеччині) до 40-50 % (у Франції та Італії). По загальному об'єму та відповідно по відношенню до інших податків внески підприємців на соціальне забезпечення помітно відрізняються по окремих країнах. В одних країнах (наприклад – Франція, Італія) ці внески складають 25 % всіх податкових надходжень, що являється

результатом потужного тиску лівого робітничого руху. В інших країнах, де ці внески покриваються приблизно у рівній мірі підприємцями і найманими працівниками, вказана частка помітно нижча – від 10 % в Англії і Канаді до приблизно 15 % в США, Німеччині та Японії.

В Росії непрямі податки починають відігравати все більшу роль в податковій політиці держави. Так, головний непрямий податок – ПДВ (ставка на основні товари – 20 %, на продовольчі та по деяких інших соціально-значимих товарах – 10 %) – з 1996 р. забезпечує на половину всіх податкових надходженнях в федеральний бюджет і більше третини в консолідований бюджет. Всі непрямі податки перевищують 60 % загальної суми податкових надходжень.

Посилення непрямого оподаткування не повинно йти чисто фіскальним шляхом, тобто обмежуватися копіюванням досвіду розвинутих країн, що розвиваються, а максимально враховувати і інші, особливо виробничо-стимулюючу, функції на оподаткування.

Як показує аналіз, збільшення ролі непрямих податків може мати серйозний і довготривалий позитивний вплив лише в тому випадку, коли отримані в результаті цих заходів додаткові фінансові кошти будуть використовувати для проведення в рамках активної промислової політики.

Необхідність змін в Україні в системі непрямих податків

Науковці відзначають нейтральність податку на споживання, який при однаковій ставці не впливає негативно на розвиток різних галузей економіки, а також скасовує можливість подвійного оподаткування. Крім цього, непрямі податки мають величезну базу оподаткування, а отже генерують дохід, який перевищує дохід від всіх інших обов'язкових платежів. Тому, як вважає проф. Д. Гетманцев (КНУ імені Т. Шевченка), єдиним компенсатором втрат бюджету від зменшення надходжень від прямих податків в Україні в сьогоdnішніх умовах могло б стати підвищення непрямих податків[22]. Частково це реалізується в постійному підвищенні акцизів та розширення переліку підакцизних товарів. Головним аргументом на користь збільшення ставок непрямого оподаткування в Україні є розвинений, порівняно з іншими податками, механізм адміністрування як ПДВ, так і акцизного податку.

Про можливість підвищення ПДВ в Україні свідчить динаміка стандартних ставок цього податку в країнах Європейського Союзу. Згідно досліджень проф. А. М. Соколовської [23, с.], динаміка стандартних ставок ПДВ в країнах ЄС протягом 2000-2014 рр. була позитивною. Зокрема, протягом 2000-2014 рр. вони зросли в 20 державах Євросоюзу, у т. ч. найбільше – на Кіпрі, в Португалії, Греції, Іспанії й Румунії, тобто в країнах із найвищим рівнем бюджетного дефіциту та/або державного боргу. Не вдавалися до збільшення стандартних ставок податку уряди Бельгії, Данії, Люксембургу, Австрії, Швеції. І лише дві країни ЄС знизили ставку податку: Чехія (з 22 до 21 %) та Словаччина (з 23 до 20 %). Середній рівень стандартної ставки ПДВ у розвинутих країнах Європейського Союзу підвищився з 19,4 % до 21,5 %, в постсоціалістичних країнах ЄС – з 20,6 %

до 22,2 %. У 2014 р. лише в трьох державах цієї групи (Болгарії, Естонії та Словаччині) стандартна ставка цього податку дорівнювала 20 %.

Питання для самоконтролю

1. Які ви знаєте прямі та непрямі податки?
2. Чим відрізняються прямі податки від непрямих?
3. Які ви знаєте прямі податки в ФРН?
4. Які податкові пільги мають домогосподарства у ФРН?
5. Які страхові внески сплачують члени домогосподарств у Великій Британії ?
6. В чому полягає зміст «шедул» при сплаті прибуткового податку у Великій Британії?
7. Яким чином визначається фіскальна роль сучасних податків на споживання?
8. Чому акцизні ставки встановлюються або як відношення (зазвичай високі) до вартості акцизного товару, виражене в процентах, або в абсолютному вираженні на визначену одиницю виміру?
9. Чи вірно, коли до непрямих податків відносять таку специфічну групу, як внески підприємців на соціальне забезпечення, які вносяться в особливі фонди?
10. Як ви відноситеся до ідеї, що єдиним компенсатором втрат бюджету від зменшення надходжень від прямих податків в Україні в сьогоденних умовах могло б стати підвищення непрямих податків?

Тести

1. Вставте пропущені слова. До прямих податків насамперед відносяться прибутковий податок з доходів громадян, податок на землю,

- _____ .
- а) акцизний податок;
 - б) корпоративний податок;
 - в) ввізне мито.

2. Вставте пропущену цифру. В цілому по розвинутих країнах податки на споживання складають біля всіх податкових надходжень.

- а) 20 %;
- б) 30 %;
- в) 60 %.

3. Вставте пропущені цифри. В цілому загальний розмір ставок внесків з фонду зарплати коливається в США і Німеччині в діапазоні _____ .

- а) 5-10 %;
- б) 15-20 %;
- в) 40-50 %.

13. До прямих податків належать:

- а) внески працівників у фонди соціального страхування;
- б) податок на споживання;
- в) акцизи;
- г) усі відповіді неправильні.

4. Вставте пропущене слово:

_____ - це податки, що стягуються безпосередньо з доходів одержувачів доходів.

- а) прями податки;
- б) непрямі податки.

5. Умовами підвищення ролі прямих податків у провідних західних країнах є:

- а) політика уніфікації податкових систем;
- б) зближення методів стягування податків;
- в) підвищення життєвого рівня переважної більшості населення.

6. Китайська ТНК продає комплектуючі для складання і готові комп'ютери в Україну. Україна запроваджує високе імпордне мито на ввезення зібраних комп'ютерів ТНК, щоб захистити українських виробників, і різко збільшує податок на прибуток іноземних компаній. Що може зробити ТНК, щоб скоротити обсяг податків на прибуток, які виплачуються в Україні:

- а) викупити в Україні частину підприємств конкурентів і застосувати занижені трансфертні ціни на поставки комплектуючих для цих підприємств;
- б) створити в Україні свою філію і застосувати завищені трансфертні ціни на поставки комплектуючих для цієї філії;
- в) створити в Україні СП і застосувати занижені трансфертні ціни на поставки комплектуючих?

7. Які з названих країн відносяться до юрисдикцій з помірним оподаткуванням (назвіть не менше трьох);

- а) Швейцарія;
- б) КНР;
- в) Нідерланди;
- г) Туреччина;
- д) Ірландія;
- ж) Єгипет.

8. Умовами підвищення ролі прямих податків у провідних західних країнах є:

- а) підвищення життєвого рівня переважної більшості населення;
- б) зближення методів стягування податків;
- в) політика уніфікації податкових систем.

Тема 8. Державний борг і соціальне забезпечення

8.1. Сутність державного боргу та його межі

Під державним боргом слід розуміти, на думку Ш. Бланкарта, сукупність усіх боргових зобов'язань держави. Разом з тим, у фінансовій науці під державним боргом, як правило, розуміються лише фінансові борги, так звані документально підтверджені борги. В той же час вимоги отримання пенсій майбутніми поколіннями, так звані непідтверджені борги, у складі державного боргу не враховуються.

Загалом валовий обсяг державного боргу – це сума приростів чистої заборгованості за минулі роки плюс початковий стан заборгованості.

Чим довше країна зтягує виплату основного боргу та процентів по ньому за рахунок доходів бюджету, тим важче буде уникнути боргової кризи.

Якщо економіка країни має тенденцію до реального зростання, спроможність обслуговування державного боргу підвищується. Жаданого ефекту зменшення боргового тягаря можна досягнути лише при допомозі несподіваної емісії. Цей інструмент використовувався раніше, використовується і зараз, але треба розуміти, що це рано чи пізно призведе до інфляції.

Політична економія державного боргу показує, що як політики, так і виборці мають схильність до підтримки дефіцитного бюджету. Тому для обмеження можливостей політиків у здійсненні боргових махінацій необхідно встановлювати конституційні рамки державної заборгованості. Це в своїх дослідженнях обґрунтував лауреат Нобелівської премії з економіки Дж. Бюкенен (США) та його учні. Подібні обмеження встановлюють всі демократичні країни.

Важливим джерелом забезпечення економіки фінансовими ресурсами є зовнішні запозичення, що спричиняє зростанню зовнішнього державного боргу. Останнє характерно для більшості розвинутих країн.

Для моніторингу зовнішніх запозичень у світі використовують так звані критерії самодостатності. Основними характеристиками зовнішньої заборгованості є наступні: співвідношення зовнішнього державного боргу до ВВП, рівень зовнішньої заборгованості на одну особу, відношення зовнішнього державного боргу до валютних резервів країни, співвідношення валового зовнішнього боргу й експорту товарів і послуг, співвідношення обсягу обслуговування поточної заборгованості й експорту товарів.

Проблемою є визначення межі зовнішнього державного боргу та державного боргу країни в цілому. Д. Коуен довів, що розмір валового зовнішнього боргу не повинен перевищувати 50 % ВВП. Згідно Маастрихтських критеріїв граничною межею зовнішнього державного боргу є 60 % від ВВП країни.

Практика здійснення державних запозичень розвинутими країнами показала, що в сучасних умовах гранична межа державного боргу не повинна перевищувати 60 % від ВВП країни. Тільки при таких умовах, зокрема, європейські країни можуть претендувати на вступ до ЄС.

На кінець 2015 р. рівень державного боргу України становив 79 % від ВВП. Загальна сума державного та гарантованого державою державного

боргу становила близько 65,5 млрд. дол. США. В гривневому еквіваленті вона становила 1572 млрд. гривень.

Витрати державного бюджету нашої країни в 2016 р. на 256 млрд. гривень перевищують її доходи. Планується 218 млрд. гривень взяти в борг, а ще 38 млрд. гривень надрукує Національний банк України.

Видатків бюджету України недостатньо для вирішення питань освіти, медицини чи оборони. Держава звертається до запозичень, нарощує борги і потрапляє під зовнішнє управління. Так, у 2014 р. видатки зведеного бюджету в розрахунку на одного жителя в Україні становили лише 1 тис. дол. США, тоді як, наприклад в сусідній Польщі – 6 тис. дол. США, в Туреччині – 2,7 тис. дол. США [24].

Існує дві основні форми зниження державної заборгованості: зменшення суспільних витрат та підвищення податків. Кожна з цих форм має своїх прихильників та противників у різних політичних партіях. Відповідно, кожна з них, коли приходить до влади, використовує свій інструментарій оптимізації державного боргу. Сучасна практика показує, що для цього насамперед використовують підвищення непрямих податків. В Україні в останні роки наголос зроблено на постійне підвищення акцизного податку та на підвищення цін на енергоносії для всіх споживачів.

ОЕСР з'ясувала, що перерозподіляючи податковий тягар від прямих податків (на прибуток, на доходи чи ЄСВ) на користь непрямих (ПДВ та акцизи) і, особливо, на податок на майно, можна прискорити економічне зростання. Тобто, в Україні при зниженні ПДФО, а також ЄСВ, необхідно підвищити податок на майно насамперед заможних верств населення, щоб дотримуватися принципу справедливості в оподаткуванні. Але важливо, щоб податок на майно в Україні сплачувався залежно від його вартості, а не від площі. Такий підхід використовується в більшості країн Європейського Союзу.

8.2. Фіскальна консолідація і фіскальна децентралізація: проблема взаємозв'язку та шляхи її вирішення.

Фінансова система України в останні роки стає критично залежною від зарубіжних кредитів (передусім МВФ), що вимагає суттєвих змін у фіскальній політиці держави. Проблемою є те, що Український державі в сучасних умовах необхідно одночасно проводити дві протилежні стратегії, з одного боку, фіскальної консолідації, а, з другого боку, фіскальної децентралізації. Перша стратегія вимагає скорочення державного боргу і дефіциту бюджету, а друга – розширення фінансових повноважень органів місцевого самоврядування, що веде до значного перерозподілу доходів держави на користь місцевих органів влади і самоврядування. Тому важливо знайти шлях оптимізації як державних фінансів, так і місцевих доходів і видатків. Вихід ми вбачаємо у посиленні контролю регіонів над державними витратами, зокрема і військовими.

Важливо обґрунтувати низку нових фінансових заходів у здійсненні фіскальної політики України на 2016 – 2020 роки, щоб, з однієї сторони, виконати умови МВФ, а, з другої сторони, не реалізувати в нашій країні

“грецький” варіант виходу з боргової кризи, який в Греції затягнувся на 6 років. Він призвів в цій країні до зниження ВВП на 25%, значного безробіття (особливо – серед молоді) та масової міграції з Греції кваліфікованих працівників та підприємців. Важливо не допустити подібного сценарію в Українській державі, що вимагає обґрунтованого перегляду Меморандуму про співробітництво України та МВФ, оскільки його виконання призведе до подібної в Греції ситуації в нашій країні.

Поки в українській фінансовій літературі практично відсутні публікації щодо аналізу взаємозв'язку фіскальної консолідації та фіскальної децентралізації в умовах соціально-економічної кризи в Україні в 2013 – 2016 рр.. Разом з тим, значні напрацювання щодо оптимізації державного боргу України можна знайти в роботах О. Барановського, А. Гальчинського, В. Гейця, Т. Вахненко, В. Дем'янишина, О. Длугопольського, В. Козюка, І. Лютого, Л. Сідельникової, Д. Серебрянського, В. Федосова та інших. Певні пропозиції щодо шляхів здійснення фіскальної децентралізації в Україні в сучасних умовах містяться в роботах В. Вишневського, Г. Возняк, О. Десятнюк, Ю. Іванова, Т. Єфименко, Т. Калінеску, О. Кириленко, В. Кравченко, А. Крисоватого, І. Луніної, А. Соколовської, І. Сторонянської, С. Юрія та інших. Важливо в цих працях виокремити ті підходи, які б допомогли Україні уникнути грецького шляху виходу з економічної кризи у зв'язку із зростанням внутрішнього та зовнішнього боргу нашої країни, одночасно розширивши фінансові можливості регіонів та громад.

У загальному вигляді фіскальну консолідацію слід розглядати, як сукупність заходів фінансової політики уряду країни, направлену на зменшення державного боргу і бюджетного дефіциту. Згідно Маастрихтських критеріїв, дефіцит бюджету не повинен перевищувати – 3% від ВВП країни, а державний борг – 60% від ВВП країни, яка бажає вступити до Євросоюзу. Враховуючи орієнтацію України на вступ до ЄС, вказані критерії повинні бути основними дороговказами для нашої країни при проведенні політики фіскальної консолідації в 2016-2020 рр., оскільки після 2020 року Україна планує подати заявку на вступ до Європейського Союзу. У той же час політика фіскальної децентралізації, яка реально розпочалася в Україні з 2015 року та забезпечила зростання доходів місцевих бюджетів (за офіційними даними на 30-40%), ускладнює досягнення Маастрихтських критеріїв. Вихід вбачаємо у розширенні термінів фіскальної консолідації з 5 до 10 років. За дослідженнями к. е. н. О. Крупєя, така фіскальна консолідація характеризується довгостроковими діями уряду з терміном реалізації від 5 до 10 років, метою яких є приведення суми державного боргу до рівня 40% від ВВП. Виходячи з аналізу досвіду виходу з економічної кризи Греції, ряду інших країн Південної Європи – членів ЄС, важко очікувати досягнення в Україні рівня державного боргу в 40% від ВВП протягом наступних 5 – 10 років. На наш погляд, доцільно спрямувати політику фіскальної консолідації в нашій країні на показники державного боргу не вище 60% від ВВП, щоб одночасно здійснювати й політику фіскальної децентралізації.

Можливим варіантом для України могло б стати досягнення в перспективі рівня державного боргу на рівні 55% від ВВП (як у Польщі), але це вимагає реалізація польського підходу до реалізації подібної стратегії. У Польщі на законодавчому рівні закріплена наступна умова: при перевищенні державним боргом позначки в 55% від ВВП автоматично на такий же відсоток збільшується базова ставка податку на додану вартість (далі ПДВ). Разом з тим, треба враховувати, що вказана норма в Польщі була прийнята в час правління ліберальної партії “Платформа обивательська”, а з 2015 р. до влади в країні прийшла права консервативна партія “Право і справедливість” (ПіС). Остання з 2016 р. почала реалізувати ряд нових соціальних програм (зокрема програму сімейної допомоги, згідно якої на кожну дитину (після першої) буде виплачуватися щомісячно додатково 500 злотих (не залежно від доходів сім’ї). На першу дитину така допомога буде виплачуватися, якщо душевий дохід на члена сім’ї не перевищує 800 злотих на місяць. Вцілому на дану програму планується витратити 27 млрд. злотих. Цей та інші соціальні заходи ПіС, як стверджують незалежні польські експерти, можуть призвести до перевищення встановленого рівня державного боргу країни в 55% від ВВП. Разом з тим, прихильники нової соціальної політики ПіС стверджують, що вона дозволить забезпечити зростання сукупного попиту, (насамперед з боку малозабезпечених верств населення), що стимулюватиме зростання виробництва передусім на польських підприємствах. А це, в свою чергу, збільшить обсяг ВВП Польщі, і відповідно, не дозволить перевищити встановленого показника державного боргу. Крім того, соціальна політика нової польської влади, є більш соціально справедливою, чого поки не вистачає в Україні, де домінують ліберальні підходи до фіскальної консолідації, які порушують принципи соціальної справедливості.

Виходячи з аналізу суспільних фінансів сучасної Польщі, для оптимізації державного боргу при здійсненні соціального забезпечення в Україні необхідно змінити підходи до податкової політики нашої країни. Насамперед це стосується податку на доходи фізичних осіб, який в 2016 р. стягується за ставкою 18%. Доцільним був би перехід до прогресивної системи оподаткування доходів громадян. На наш погляд, мінімальна ставка ПДФО має складати не більше 10% (бідні верстви населення вже сплачували цей податок за цією ставкою), базова ставка має перебувати в межах 13-17% (краще – 15%, оскільки середній клас уже сплачував ПДФО за такою ставкою), а підвищена ставка має бути в межах 19-22%, оскільки в сьогоднішніх умовах масового зниження доходів заможних верств населення ставка 22% буде виглядати й для них надмірною. Доходи заможних верств населення доцільно оподатковувати не за допомогою високої ставки ПДФО, а з використанням підвищених податків на товари не першої необхідності. Це позитивно сприймається більшістю суспільства, оскільки такий підхід краще дозволяє реалізувати принципи соціальної справедливості в оподаткуванні в бідній країні.

Щодо значного зниження ставки ЄСВ, встановленого на рівні 22%, то хотілося б зауважити, що це треба було робити поступово, з лагом не більше

5% в рік, оскільки в іншому випадку слід очікувати значного недофінансування державних соціальних фондів, передусім Пенсійного фонду України.

Запропонована Верховною Радою та Міністерством фінансів України єдина ставка ПДВ також порушує принцип соціальної справедливості. У тій же Словаччині після поразки уряду М. Дзурінди та І. Міклоша на виборах в 2006 р., для відновлення соціальної справедливості прийшлося на низку товарів широкого вжитку вводити знижену ставку ПДВ в розмірі 10%, що доцільно зробити в Україні.

Для інноваційних підприємств ставка ПНП має бути знижена наполовину (досвід КНР, інших азіатських країн говорить про необхідність подібного оподаткування ПНП) і складати 10%. Це пояснюється тим, що за 2011-2014р.р. кількість інноваційно-активних підприємств у промисловості України знизилась з 1679 до 1609 одиниць. Крім того, в нашій країні інноваційно-активними є лише малих незначна частина підприємств.

Значним резервом додаткових надходжень до бюджету при проведенні податкової реформи в Україні має стати посилення контролю за трансфертним ціноутворенням та виведенням коштів в офшори. Це вимагає насамперед розширення переліку офшорних юрисдикцій з боку Кабінету Міністрів України.

Політика децентралізації в Україні не можлива без фіскальної децентралізації. Важливо розробити такий механізм останньої, щоб вона не суперечила фіскальній консолідації. Цей взаємозв'язок ми вбачаємо й у передачі частини витрат з погашення державного боргу України на рівень регіонів. Тоді обласні ради та місцеві еліти не дозволять корумпованій центральній владі бездумно нарощувати дефіцит бюджету і державний борг. Цю закономірність чомусь ніхто не аналізує в Україні, хоча в деяких країнах частина державного боргу і військових витрат давно фінансується з регіональних бюджетів. Для запровадження подібного механізму в Україні необхідно розширити податкові повноваження регіонів. Крім того, важливо визначити частку регіонального державного боргу пропорційно частці регіону в населенні України, оскільки інший критерій підібрати важко, якщо можливо взагалі. Цю частку державного боргу повинна визначати Верховна Рада України та Уряд нашої країни в Бюджетній резолюції при підготовці проекту Державного бюджету країни на наступний рік. Це поверне законодавче значення вказаній резолюції, прийняття якої в останні роки (починаючи з періоду при владі колишнього президента В. Януковича) перетворилося у просту формальність. Це й призвело до надмірної концентрації державних фінансів у центрі та масового їх розкрадання (особливо – при підготовці і проведенні в Україні Євро 2012). Подібне зараз відбувається з фінансуванням витрат на оборону і на силові структури, про що постійно повідомляють незалежні засоби масової інформації, передусім – Інтернет.

Неоднозначно сприймається фахівцями передання частини акцизного податку на ряд підакцизних товарів до місцевих бюджетів. З одного боку, це

збільшило в 2015 р. доходи місцевих бюджетів, а, з другого боку, цей порядок провокує місцеві органи влади “закривати очі” на масові порушення закону підприємствами з продажу алкоголю, цигарок, паливо-мастильних матеріалів. Тому деякі місцеві громади Волині почали боротьбу з такими підприємствами, оскільки місцева влада належним чином не виконує контрольні функції.

Дуже дискусійним є новий порядок сплати екологічного податку до місцевих бюджетів, оскільки у місцевої влади тепер втрачається економічна мотивація до боротьби з підприємствами-забруднювачами навколишнього середовища, що суперечить політиці сталого розвитку.

В цілому, фіскальна консолідація в Україні буде ефективною тоді, коли регіональні влади будуть контролювати значну частину державних видатків, передусім – на виплату державного боргу та військові витрати. Тільки таким чином можна примусити центральну владу ефективно здійснювати державну видаткову політику та забезпечити ефективну фіскальну консолідацію в Україні.

8.3. Квazăфіскальні витрати та державний борг

Для розуміння причин зростання державного боргу в Україні необхідно звернути увагу на квазіфіскальні витрати (КФВ) держави. Суть КФВ, на думку В. Башка [25], полягає в тому, що державні корпорації реалізують товари та послуги за нижчими за ринковими цінами, компенсація яких відбувається шляхом надання підприємствам субсидій з бюджету; надання податкових пільг та відстрочок; унаслідок перехресного субсидування за рахунок інших споживачів послуг державних підприємств; у вигляді короткострокових запозичень державних корпорацій; у формі обміну акцій державних корпорацій, що здійснюють КФВ, на боргові цінні папери уряду.

Якщо держава взагалі не компенсує КФВ у короткостроковому періоді, то це позитивно впливає на рівень державного боргу країни, хоча призводить до фінансових втрат державних підприємств.

Здійснення КФВ протягом тривалого часу без відповідної компенсації з боку держави призводить до істотного посилення боргового навантаження на державні корпорації. І щоб здешевити вартість залучення нових позик, уряд починає надавати державні гарантії. При втраті державних корпорацій доступу до боргових ринків, уряд змушений рятувати їх шляхом збільшення статутного капіталу, або повертаючи гарантовані державою боргові зобов'язання, внаслідок чого рівень державного боргу зростає. Так, за оцінкою, В. Башка, за 2008-2015 рр. обсяг КФВ в Україні становив 128 млрд. дол. США, з них 62 % було покрито за рахунок державного бюджету нашої країни. Решта цих витрат покривалася за рахунок втрат прибутку державних корпорацій, втрат від виданих НБУ кредитів рефінансування, втрат інших споживачів державних послуг.

З початку 2007 р. рівень державного боргу України зріс з 9,5 % ВВП до 67,4 % ВВП в 2015 р. Якщо не брати до уваги видатки на утримання силових органів та витрати на обслуговування державного боргу, найбільше у вказаний період, за оцінками експертів, зросли витрати на відшкодування

КФВ: з 1,4 % від ВВП у 2004-2007 рр. до 4, 6 % від ВВП в 2008-2015 рр. Зазначені надмірні витрати здебільшого фінансувалися за рахунок боргових запозичень. За відсутності КФВ, за приблизними розрахунками експертів, рівень державного боргу України становив би не 67,4 %, а тільки 30 % від ВВП.

В цілому, можна зробити висновок про те, що делегування державним корпораціям та позабюджетним установам не підкріплених фінансовим ресурсом повноважень з реалізації товарів і послуг за цінами, нижчими від ринкових, призводить до зростання квазіфіскальних витрат цих структур та приховування реального державного боргу країни. Ця тенденція зараз характерна для багатьох постсоціалістичних країн, зокрема й для України. З нею активно бореться Міжнародний Валютний Фонд, який надає кредити з умовою встановлення реальних цін на енергоносії, комунальні послуги тощо в цих країнах. Подібна політика МВФ змушує політиків багатьох постсоціалістичних країн поступово запроваджувати енергоощадні технології, а не роздавати субсидії на оплату комунальних послуг. Поступово це починає робитися і в Україні, хоча подолати спротив противників подібного підходу в комунальній сфері поки дуже важко. Причиною цього є значний вплив олігархічних структур на діяльність окремих фракцій у Верховній Раді України. А без зміни взаємовідносин між монополістами, які надають подібні послуги домогосподарствам та державним структурам, квазіфіскальні витрати ще довго залишатимуться гальмом розвитку України.

8.4. Соціальне забезпечення як одна із проблем демократичного суспільства

В умовах демократії соціальне забезпечення є найбільш пріоритетною функцією держави, оскільки громадяни мають високий рівень потреби в соціальному захисті. Це породжує великий попит на даний вид суспільних благ. Проблемою є визначення переліку цих благ та джерел їх фінансування, оскільки сучасне соціальне забезпечення у демократичних країнах поширюється на всі прошарки населення. Особливо показовими в цьому плані є Німеччина та Скандинавські країни, хоча зараз вони починають проводити оптимізацію соціальних видатків, щоб не підвищувати податки. Крім того, сьогодні Німеччина, як основний донор ЄС, взяла на себе непосильний тягар з утримання мігрантів з Близького Сходу, Африки та інших проблемних регіонів.

Форми соціальних виплат членам домогосподарств в ФРН

Значні доходи домашні господарства ФРН отримують від органів соціального захисту, з пенсійних фондів тощо.

Система пенсійного забезпечення Німеччини містить поєднання двох систем фінансування забезпечення громадян в старості: перерозподільчу і накопичувальну. Ця система називається “**системою трьох рівнів**”. Перший – (біля 80% всіх пенсійних виплат в основному фінансується перерозподільчим способом) – охоплює перш за все обов’язкове пенсійне страхування всіх працівників за наймом. Перерозподільча система характеризується тим, що на виплати пенсій немолодим використовуються

надходження до фонду пенсійного страхування (відомства пенсійного страхування). У Німеччині цими надходженнями є внески страховок застрахованих осіб і працедавців, а також дотації держави. Цієї пенсії достатньо для забезпечення нормального рівня життя літньої людини. Другий і третій рівні пенсійного забезпечення – з фундацій підприємств і приватні накопичення – фінансуються накопичувальним способом.

Умовою одержання пенсії є необхідний передпенсійний термін. Пенсія за віком, як правило, виплачується після досягнення 65 років. За певних обставин вона може виплачуватися вже при досягненні 63 або 60 років. Жінки отримують пенсію за віком з досягненням 60 років.

Розмір пенсії залежить, передусім, від величини застрахованого заробітку. Після пенсійної реформи 1992 року наймані працівники мають більшу свободу вибору при переході від трудового життя на пенсію. Існує можливість отримувати частину пенсії і продовжувати працювати. Реформа пенсійного забезпечення 1992 року змінила систему з врахуванням майбутніх демографічних та економічних умов і гарантує фінансування пенсій за віком на період після 2000 року.

Страхування і виплати по безробіттю здійснюються федеральним відомством зайнятості. Відрахування страховок обов'язкові для робітників і службовців незалежно від їх доходів. Безробітні одержують допомогу, яка залежить від загального трудового стажу, від розмірів останньої заробітної плати, від віку, від наявності зобов'язань з утримання дітей. Безробітні, “зняті” із страхування по безробіттю, тобто ті, хто вичерпав право на допомогу, що їм належить, одержують виплату по безробіттю. Розмір такої виплати складає для безробітних, що мають дітей, – 58%, для безробітних без дітей – 56%. Фінансування виплат по безробіттю здійснюється за рахунок коштів федерального бюджету.

Політика ринку праці і страхування по безробіттю (дотації федеральному відомству праці) повинні включатися в значній мірі у заходи щодо стабілізації. Ці заходи спрямовані на зниження виплат з компенсації заробітної плати, на консолідацію заходів активної політики ринку праці і впорядкування тягара внесків соціального страхування для сезонних працівників відповідно до різних сфер інтересів. Вони служать передусім, тому, щоб структурними змінами сконсолідувати бюджет федерального відомства праці і тим самим зменшити потребу в дотаціях.

Передбачені, зокрема, такі заходи:

– тривалість отримання коштів з безробіття обмежується двома роками. Допомога по безробіттю в майбутньому виплачуватиметься для тих, хто був зайнятий, або не був зайнятий відповідно до закону про сприяння праці (так звана “оригінальна” допомога по безробіттю). Особам, які відбувають дійсну військову службу або цивільну службу, і до початку служби були безробітними, гарантується після звільнення у запас перехідна допомога;

– видатки для заходів забезпечення роботою зменшуються;

– роботодавці повинні в майбутньому посилено брати на себе тягар

щодо оплати сезонних робіт і робіт, що виконуються при несприятливих погодних умовах;

– збереження розміру внеску для страхування по безробіттю в розмірі 6,5 відсотків застрахованого заробітку та інші.

У Федеративній Республіці Німеччини, окрім фінансування пенсійного страхування і політики ринку праці, виділяють кошти на такі цілі:

- на виховання, охорону материнства та сімейну політику;
- на дітей;
- на житло;
- на преміювання житлового будівництва;
- забезпечення жертв війни;
- соціальні допомоги;
- сільськогосподарську соціальну політику;
- інші заходи соціального захисту.

У Німеччині протягом 18 місяців держава виплачує допомогу на виховання кожної дитини. З 1993 року передбачена також відпустка по догляду за дитиною, тривалістю три роки. Один з батьків, який залишив роботу по догляду за дитиною строком на 3 роки, не може бути звільнений з роботи. Крім того, починаючи з 1993 року, строк догляду за дитиною (3 роки на кожну дитину) зараховується у трудовий стаж для нарахування пенсії. Це є важливим кроком на шляху визнання праці по догляду за дитиною як трудової діяльності.

Допомога по догляду дитини (донедавна 300 EUR щомісячно) у перші шість місяців з дня народження дитини гарантується державою незалежно від доходів сім'ї, а потім виплачується залежно від доходу сім'ї протягом двох, а у деяких землях до трьох років. Продовження узгоджуваного періоду з 18 до 24 місяців відноситься до народжень після 31.12.1992 року і діє відповідно до федерального бюджету лише з 1994 року.

Закон про введення федеративної консолідуючої програми вніс такі зміни, які повинні пом'якшувати федеральні видатки:

- включення прибутків позашлюбних пар;
- введення визначення доходу, який враховується при обрахунку коштів на виховання (до цього часу за основу підрахунку доходів брався попередній перед народженням дитини календарний рік, тепер він замінюється календарним роком народження дитини, а також наступним роком);
- введення особливих перевірок права на отримання коштів;
- обмеження допомоги на виховання дітей для іноземців, які мають право на перебування або ж мають дозвіл на перебування у ФРН.

З 1.01. 2007 р. допомога на дитину складає 25,5 тис. євро на рік, тоді як раніше вона складала біля 7 тис. євро на рік. Це зроблено з метою стимулювання народжуваності, оскільки на одну німкеню припадає 1,37 дитини, а для нормального відтворення населення потрібно більше 2-х дітей.

Держава піклується про молодь. З цією метою було прийнято Закон про захист молоді або Закон про надання допомоги дітям і молоді, якими передбачено соціальну допомогу і добровільна співучасть. У наданні

допомоги молоді держава свідомо поступається місцем перед спілками, об'єднаннями, церквами, фондами та іншими незалежними закладами. Общини і райони пропонують багато можливостей для позашкільного навчання молоді. Вони фінансують велику кількість недержавних молодіжних і благодійних організацій. Фінансові витрати на допомогу дітям і молоді покриваються переважно землями і общинами.

Проживання – одна з основних людських потреб. Тому в Німеччині кожен, чий дохід недостатній для оплати відповідної квартири, має законне право на матеріальну допомогу для найму житла. Вона виплачується як надбавка до квартирної плати або коштів на утримання власного житла, але лише до певного розміру доходу. Загалом матеріальна допомога для найму житла зарекомендувала себе як ефективний соціальний захід. Житлове право, яке принципово передбачає вільне укладання договорів, виконує роль балансу інтересів між здавачем помешкання і квартиронаймачем. Жоден із квартиронаймачів не повинен боятися невинуватих і самовільних вимог щодо квартирної плати. Так, здавач може розірвати договір з квартиронаймачем, який виконує умови лише тоді, коли зможе довести “винуватий інтерес” (наприклад, власну потребу). Підвищення квартирної плати можливе лише в межах прийнятої в даній місцевості квартплати. Для квартиронаймачів у нових федеральних землях на перехідний період діє поширена в інших землях система захисту їх прав.

Соціальна виплата коштів на житло гарантується за клопотанням або як доплата до квартирної плати, або як дотація для вирівнювання тягарів для самостійних господарств. Розмір цих коштів залежить від доходу, квартирної плати і величини пенсії. Держава сприяє будівельним організаціям із малим прибутком гарантією виплат премій з метою здійснення компенсації цільових виплат будівельної економії для створення житлового фонду. Згідно закону про премії житловому будівництву для укладених після 1991 року договорів про економію коштів будівництва виплачуються премії для житлового будівництва лише після показу зекономленого будівельного майна або після закінчення строку в 7 років.

Завдання забезпечення пільг для жертв війни полягає у фінансовому відшкодуванні інвалідам війни, вдовам загиблих і сиротам. Жертви війни отримують пенсії, розмір яких приводиться у відповідність з рівнем економічного розвитку. Крім того, для інвалідів війни діють курси з лікування, фінансується працевлаштування і професійна освіта. Подібним чином забезпечуються солдати бундесверу з пошкодженим здоров'ям і жертви насильницьких дій, а також рідні, які їх втратили.

Соціальну допомогу в ФРН отримують особи, які не можуть допомогти собі самі і не отримують сторонньої допомоги. Відповідно до Закону про соціальну допомогу кожен мешканець Федеративної Республіки – чи німець, чи іноземець – у скрутному становищі має право на соціальну допомогу. Це – допомога на засоби життя або на подолання особливих життєвих умов, наприклад, інвалідності, хвороби або віку.

Соціальна допомога надається, переважно, землями і громадами. Сільські господарі та їх сім'ї страхуються в самостійній аграрно-соціальної системі забезпечення, яка з ряду причин потребує підтримки федеральними коштами. Через неоднакову аграрну структуру ця система була переведена лише частково на нові федеральні землі. Так, вже переведено сільськогосподарське страхування на випадок хвороби і страхування від нещасних випадків. Найбільша частина видатків агро-соціальної системи забезпечення припадає на допомогу по старості для сільських господарів.

Щоб внести важливий вклад в інтеграцію інвалідів у працю, професію і суспільство, федерація сприяє міжрегіональним і експериментальним установам професійної і медичної реабілітації, а також профілактиці. З 1991 року федеральний уряд у зв'язку із введенням страхування по догляду сприяє проведенню заходів щодо поліпшення забезпечення тих, хто потребує догляду.

Разом з тим, вказані вище види соціальної допомоги вимагають надзвичайно великих видатків з бюджету, що негативно позначається на ефективності німецької економіки, породжує незадоволення працюючих великими страховими виплатами.

Пенсійна реформа в ФРН та її вплив на суспільні фінанси

Нині Федеральний уряд проклав шлях до нової системи пенсійного забезпечення. "Закон про сприяння обов'язковому пенсійному страхуванню і про заохочення солідарних інвестиційних пенсійних нагромаджень", що був схвалений 11 травня 2001 року Бундесратом і набрав чинності 1 січня 2002 року, ознаменував принципово новий підхід до німецької системи пенсійного забезпечення.

У рамках так званої "системи трьох китів" пенсійного забезпечення в Німеччині – а це обов'язкове пенсійне страхування, що служило дотепер головною опорою, пенсійні виплати підприємств і добровільне пенсійне страхування – тепер зміцнюються друга і третя ланки пенсійної системи, причому їм надається істотно більше значення. Для кожного окремо взятого працівника це означає, що в майбутньому зросте його особиста відповідальність за забезпечення в старості. Правда, він буде при цьому одержувати підтримку від держави.

Щоб одержати право на доплату від держави – чи-то прямі надбавки або податкові пільги – працівник повинен, починаючи з 2002 року, добровільно відраховувати спочатку один відсоток, з 2004 року – два, з 2006 року – три і з 2008 року – чотири відсотки від свого бруто-доходу з метою забезпечення індивідуального пенсійного страхування. Форми страхування можуть бути різними: внески в пенсійні каси, фонди або відкриття пенсійних рахунків у банку. Державна доплата складається з базової суми, що однакова для всіх, і спеціальних надбавок, що залежать від сімейного стану і кількості дітей. Неодружені чоловіки і незаміжні жінки одержали в 2002 і 2003 роках щорічну доплату в розмірі 38 євро, що поетапно підвищується й у 2008 році складе вже 154 євро. Подружні пари будуть одержувати, відповідно, суму, що у тих же часових рамках зросте з 74 до 308 євро в рік, а на кожен дитину

буде додатково нараховуватися спочатку 46, а потім 185 євро. Усі державні кошти будуть надаватися в зазначених вище максимальних розмірах і після 2008 року.

На вибір громадян кошти на пенсійне забезпечення можуть вкладатися й у нерухоме майно. З цією метою працівник може використовувати до 50 тисяч євро з накопичених грошей. Однак до досягнення 65-літнього віку цю суму необхідно повернути в систему накопичувального фінансування пенсії. Це правило діє також і при продажу нерухомості, тому що в іншому випадку необхідно буде повернути державі гроші, отримані у вигляді доплати до добровільного пенсійного нагромадження.

Відповідно до нового закону подружні пари одержують не тільки доплати до добровільних пенсійних нагромаджень у розрахунку на кожну дитину. Тим з них, хто виховує дітей – як правило, це матері – відшкодовуються також фінансові витрати в період виховання. Робиться це у формі нарахування компенсаційних балів. Це означає, що після народження дитини держава перераховує внески на рахунки пенсійного нагромадження як доплату за три роки виховання дітей. При цьому розмір доплати визначається, виходячи з середнього заробітку в 2376,5 євро.

Після завершення декретної відпустки значна кількість матерів повертаються сьогодні до професійної діяльності, причому в більшості випадків вони зайняті неповний робочий день. Щоб пом'якшити наслідки низьких доходів для майбутньої пенсії, держава буде здійснювати в період з 4-го по максимум десятий рік життя дитини доплати до відрахувань працюючої матері в рамках добровільного пенсійного нагромадження. Їх розмір може досягати 100% від тих внесків, що платила б працююча мати, якби одержувала середню зарплату. Якщо мати одночасно виховує кількох дітей, то це заохочення припиняється тоді, коли держава перерахує всі доплати на наймолодшу дитину.

Типовий приклад з розрахунками

Нехай подружжя пара М. з міста К. має двох дітей – однорічного сина і трирічну доньку. Батько, що працює слюсарем-монтажником, має річний прибуток 30 тисяч євро, з якого він повинен робити відрахування у фонди соціального страхування. Його дружина не працює і тому не повинна виплачувати страхові внески. Якщо родина почне в 2002 році виплачувати в передбаченому законом порядку внески в рамках приватного пенсійного страхування, то до 2008 року рахунок буде виглядати таким чином: чотири відсотки від річного заробітку слюсаря-монтажника складуть 1200 євро. Додатково до цього родина М. одержить державну доплату в розмірі 308 євро і ще по 185 євро на сина та доньку. Таким чином, власні відрахування родини М. на старість складуть, у кінцевому підрахунку, всього 522 євро – більше половини коштів на їх рахунок приватного пенсійного страхування перерахує держава. Крім того, дружині будуть нараховані три компенсаційні бали – два за доньку й одне за сина – і тим самим на рахунок родини М. у фонді пенсійного страхування будуть перераховані страхові внески за три роки.

Зрозуміло, родині М. надане право самостійно вирішувати питання про розмір пенсійних відрахувань. Держава і тут надасть підтримку. Так, родина М. може у 2002 і 2003 роках додатково відкласти на старість до 525 євро, з яких не потрібно сплачувати податки. А в період до 2008 року ця неоподатковувана сума, наприклад, на страхування життя, буде поетапно підвищуватися до 2100 євро.

Корпоративне пенсійне забезпечення – стара модель – нові стимули

Завдяки реформі пенсійного забезпечення умовна родина М. володіє сьогодні, можливо, навіть ще більш дохідною формою вкладення коштів: у пенсійне страхування на підприємствах. Втім, даний різновид пенсійного забезпечення не новий, адже раніше у ФРН існувало корпоративне пенсійне забезпечення – це були добровільні виплати підприємців. Починаючи з 2002 року, усі працівники мають право вносити через роботодавця частину своїх заробітків у пенсійні фонди або каси, або безпосередньо укласти договори страхування. Держава і тут приходить на допомогу, дозволяючи щорічно вкладати в пенсійне страхування до 2160 євро, звільнених від оподаткування і від будь-яких внесків в інші фонди соціального страхування.

До того ж індивідуумові, що обрав вказаний спосіб, страхові компанії або банки, зрозуміло, надають більш вигідні умови. Наприклад, у формі оптової знижки. Також відпадає необхідність мороки із безліччю паперових формальностей, оскільки роботодавець повинен сам вибрати найбільш вигідну на даний момент форму вкладення коштів і виконати всі інші формальності. Зрозуміло, глава родини М. не повинен сам вести переговори зі своїм роботодавцем з приводу добровільних доплат підприємств до його пенсійних нагромаджень. Це – справа учасників тарифних переговорів, тобто об'єднань роботодавців і професійних спілок. Оскільки тарифні угоди укладаються, як правило, за галузевим принципом, то положення про пенсійне забезпечення з боку підприємств стосуються всіх працівників галузі.

Зрозуміло, що добродій М. не повинен турбуватися про те, що він може втратити право на пенсію від підприємства в тому випадку, якщо змінить місце роботи. Його внески захищені із самого початку, а схоронність добровільних доплат з боку його роботодавця також гарантується цьому 34-літньому працівникові, що протягом восьми років працює на сталеливарному заводі. Справа в тім, що нині діє таке правило: якщо працівникові виповнилося 30 років, і він відробив на підприємстві більше 5 років, то при переході на іншу роботу він не зобов'язаний повертати доплати підприємства. Про схоронність вкладених коштів піклується також держава. Вона здійснює нагляд за пенсійними фондами. Крім того, захист від банкрутства в Німеччині бере на себе Спілка із забезпечення схоронності пенсійних внесків.

Поліпшення пенсійного забезпечення незаможних верств населення

Завдяки власним відрахуванням на старість умовна сім'я М. зможе зберегти свій рівень життя й у похилому віці. Однак законодавці подумали і

про тих, хто не мав змоги відкласти стільки коштів – про саодиких матерів-одиначок і сім'ї, що залишилися без годувальника, про літніх працівників, що вже не в змозі скористатися приватним пенсійним страхуванням, а також і про збіднілих пенсіонерів, що залежать від соціальної допомоги.

Дотепер саодикі матері найчастіше отримували пенсії чи не найменшого розміру, тому що в період виховання дітей вони не працювали або трудилися неповний робочий день. Завдяки реформі пенсійного забезпечення їх становище значно поліпшується. Усі ті доплати сім'ям за виховання дітей, про які йшлося вище, поширюються і на саодиких батьків. Вони також одержують надбавки за період виховання дітей. Так, пенсія саодикій матері підвищується після трьох років виховання дитини на 76 євро на місяць. Якщо вона після закінчення трьох років відновлює трудову діяльність і щомісяця одержує близько 70% середнього доходу в розмірі 2376,6 євро, то після семи років роботи місячна надбавка до пенсії складе ще 53 євро. Це означає підвищення пенсії в цілому на 129 євро, що їх вона буде одержувати у пенсійному віці завдяки урядовим виплатам й залежно від залучення до виховання дітей.

Працівники у віці 55 років і більше, що через вік не можуть уже скористатися перевагами приватного пенсійного страхування, зберігають за собою всі попередні пенсійні права. Держава бере на себе сплату пенсійних внесків безробітних і хворих молодих людей, якщо в них є таке зобов'язання, оскільки вони працювали раніше і зобов'язані були платити внески у фонди соціального страхування. До цього кола осіб відносяться і члени родин, зайняті на підсобних роботах, наприклад, у сільському господарстві. Держава платить за них страхові внески аж до досягнення ними 25-річного віку.

За допомогою реформи пенсійного забезпечення законодавці усунули також і той її недолік, що раніше доводив багатьох літніх людей до ганебного старечого зубожіння. Завдяки реформі було введено базове забезпечення, розміри якого залежать від глибини убогості заявників. Воно може надаватися особам старше 65 років або постійно непрацездатним особам старше 18 років. Тільки в тому випадку, якщо річний дохід дітей або батьків убогих пенсіонерів перевищить 100 тисяч євро, ті (діти або батьки) зобов'язані будуть нести фінансові витрати на утримання своїх близьких.

Ріст пенсійних внесків і урізання розміру пенсій за віком, або навіть крах системи пенсійного забезпечення – до реформи здавалося, що виходу з цього тупика практично немає. Усе гіршими ставали пенсійні перспективи нових поколінь. Здавалося, майже неможливо було заздалегідь будувати плани “на осінь” власного життя. Однак завдяки пенсійній реформі законодавці не тільки встановили новий, ефективний другий елемент системи пенсійного забезпечення, але й одночасно запровадили довгострокову фіксацію розмірів пенсійних внесків: до 2020 року процентна ставка повинна залишатися нижче 20%, а до 2030 року вона може вирости максимально до 22% від бруто-зарплати. Відповідно до розрахунків Федерального міністерства праці і соціальних справ, розмір пенсії повинен скласти близько 67% від заробітної плати “чистими”.

Таким чином, нові покоління знову одержали сьогодні можливість довгостроково планувати власне забезпечення на час старості.

Вплив “війни” поколінь у ФРН на суспільні фінанси

Ця війна, схоже, розпочалася у Німеччині, де досі само собою було зрозуміло, що пенсіонерів утримує працююча молодь, але зараз ситуація суттєво змінилася. Нині 100 працюючих фінансує приблизно 44 особи похилого віку, а 2050 року вони утримуватимуть 78 таких громадян. Уже 2030 року 65-річний чоловік (у такому віці в Німеччині виходять на пенсію чоловіки і жінки) одержуватиме пенсію упродовж 18,4 року, а жінки навіть 22,6. Народжуваність буде такою самою: 1,4 дитини на одну жінку – занадто мало, щоб до 2050-го року зупинити спад відтворення населення у Німеччині.

Тим часом очікується новий, ще більший, ніж будь-коли, дефіцит у касах державного пенсійного фонду. Він становитиме приблизно 450-500 млн. євро. Причинами є витрати, які постійно зростають, і зменшення внесків. Однак експерти стверджують, що у збільшенні внесків немає потреби, оскільки у фонду є резерв – майже п'ять млрд. євро. Але вже нині, за результатами досліджень, у 9100 будинках для престарілих бракує майже 20 тисяч фахівців.

Хоч дебати про соціальну справедливість розгорілися нині, однак словосполучення “війна поколінь” з'явилося ще 1992 року, коли Бундестаг створив комісію з дослідження демографічних змін. Але вже 1983 року експерти попереджали, що, зважаючи на швидке старіння суспільства, не можна рано відправляти людей на пенсію. Тож дискусія про подовження працездатного віку як заходу для порятунку системи соціального забезпечення розпочалася давно. Та й дані про демографічну катастрофу стали відомі чверть століття тому. Але про них політики не зважувалися говорити публічно. Тим часом виросло покоління, яке не вважає себе зобов'язаним утримувати пенсіонерів. Або утримувати їх так багато.

Люди старшого віку почали нагадувати про так звану угоду поколінь, хоч вона й не має юридичної сили. Це досягнутий суспільством консенсус про обопільну допомогу в разі хвороби, старості й на випадок втрати роботи. Але таке солідарне забезпечення може не спрацювати в державі, де народжується дедалі менше дітей, а молода людина, сплачуючи страхові внески, три десятиліття поспіль утримує одного пенсіонера.

Тож угода поколінь загрожує перерости в їхній конфлікт. Молодь почувається жертвою: кошти соціального забезпечення, на які вона теж хотіла б розраховувати, розтратили на пенсіонерів, нарабивши боргів у державному бюджеті. Нині важко знайти місце учня на підприємстві, так само, як і роботу, немає гарантії на одержання пенсії у майбутньому.

Уряд Герхарда Шрьодера на початку ХХІ ст. запропонував реформу соціального забезпечення та охорони здоров'я, але її важко буде реалізувати, враховуючи зміни, які відбуваються у свідомості молодих членів суспільства. Навряд чи вони довірятимуть спроможності політиків врятувати угоду

солідарності поколінь. Відповідно, залишається зробити непопулярний крок до встановлення більшої вікової межі для користування державними коштами на медичне обслуговування та пенсійне забезпечення.

Депутати німецького бундестагу (нижньої палати парламенту) в 2007 р. проголосували за збільшення пенсійного віку з 65 до 67 років у період з 2012 по 2029 рік. У Німеччині прогнозують, що до 2035 року кількість людей віком за 65 років сягне 30% населення. Сьогодні це – 18%. В той же час суттєвою проблемою є і безробіття серед молоді.

Рекордно низький показник німецького безробіття за перші шість років першого десятиріччя ХХІ ст. країну порадував. У березні 2007 р. сезонно адаптований рівень безробітних в Німеччині скоротився з 9,3 до 9,2% - найнижчого показника з травня 2001 року. Загальні кількість безробітних скоротилась на 65 тис. чоловік – до 3,83 млн. Це краще, ніж усереднений прогноз, який Bloomberg News survey представив на основі аналізу 38 передбачень індивідуальних і корпоративних економічних експертів. Прогноз обіцяв скорочення армії безробітних лише на 46 тис. чоловік.

Більше того, офіційні показники першої половини 2007 р. були підкріплені ростом індексу споживчої довіри. А також зовсім не прогнозованим ростом індексу ділової довіри, або, інакше, підприємницької впевненості.

Скорочення армії безробітних в однаковій мірі стосувалося як Західної, так і Східної Німеччини. Більше того, воно відображало зростання попиту на робочу силу як в сферах, орієнтованих на експорт, так і в тих, що працюють на внутрішнє споживання. Основним двигуном попиту на робочу силу стала будівельна промисловість, об'єми замовлень в якій зросли на 20% вперше з січня 2006 року. Правда, більшість експертів пов'язують це не стільки з німецькими законодавчими ініціативами, скільки з надзвичайно теплою зимою 2006/2007 року.

В 2008-2009 рр. ситуація з безробіттям погіршилась, але з 2010 р. Німеччині вдалося не тільки стабілізувати рівень безробіття, але й трохи його зменшити, не дивлячись на кризові явища в 2013-2015 рр. в світі.

8.5. Концепція безумовного доходу та проблеми її реалізації

Для дотримання принципів соціальної справедливості в умовах сучасної ринкової економіки рядом вчених та політиків пропонується ідея безумовного доходу (гарантованого доходу) для кожного працюючого або – для кожного громадянина країни. Тобто, громадянин може працювати чи не працювати, але держава повинна виплачувати йому певну суму грошей на прожиття. У Фінляндії пробна програма безумовних готівкових виплат до 800 євро на місяць буде запроваджена з 2016 р. Над подібними проектами працюють у кількох нідерландських містах. 5.06.2016 р. стосовно змін до Конституції щодо та запровадження базового доходу голосували громадяни Швейцарії, але більшість з них виступило проти нього. Тому важливо розібратися у позитивах та вадах використання безумовного доходу для суспільних фінансів країни. Відповідний аналіз зроблено в журналі «Український тиждень», № 23 за 2016 рік [26].

Прихильники універсального базового доходу заявляють, що задумане ними переформатування системи соціального захисту може як допомогти суспільствам скористатися з результатів сучасної динамічної економіки, так і забезпечити доступ до них широких верств населення. За останні роки уряди багатьох розвинутих країн, які взяли курс на режим суворої економії, швидше скорочували допомогу малозабезпеченим, ніж, наприклад, державні пенсії. Пояснення цьому полягає в тому, що кількість бідних набагато менше, ніж кількість пенсіонерів, які є значною частиною електорату для політиків під час виборів. Крім того, значна частина бідних відноситься до маргінальних верств, які, як правило, на вибори не ходять.

Коли виробництво, яке було опорою економіки в регіоні, наприклад, переводять за кордон, то люди без особливих перспектив шукають альтернативні засоби до життя, як от допомога у зв'язку з інвалідністю [26, с. 38]. Серед більшості вікових груп у Великій Британії частка населення, яка звертається по неї, систематично перевищує рівень 1980-х років. В США від 1988 р. виплати за інвалідністю зросли з 10 до 20 % обсягу соціальної допомоги. Ті, хто не знаходить роботи або не підпадає під дію соціальних програм, загрузають у бідності ще більше. Тому, як вважає ряд вчених та політиків, універсальний базовий дохід міг би вирішити ці та подібні проблеми малозабезпечених верств населення. Його позитив, як вважають деякі експерти, полягає в тому, що при ньому не зникатиме стимул до пошуку додаткової роботи, оскільки соціальна допомога не зменшуватиметься. Тому прихильники універсального базового доходу сподіваються, що він дістане політичну підтримку як пільгова програма для тих, хто живе у злиднях. Прихильники базового доходу також стверджують, що він здатен створити справедливу державу загального добробуту та заспокоїти тих, хто боїться деградації системи оплачуваної праці.

Негативом будь-якого універсального базового доходу є його велика вартість для держави. Як зауважує відомий британський економіст Е. Аткинсон (який, до речі, є прихильником запровадження даного доходу поряд з лауреатом Нобелівської премії з економіки П. Кругманом), універсальний базовий дохід, що дорівнює певному відсотку середнього доходу (у вигляді ВВП на особу), вимагає пропорційного збільшення податкових надходжень відносно ВВП. А цього бояться всі політики в демократичних країнах, оскільки наголос на підвищення податків на середній клас автоматично веде до програшу на виборах. Тому для збільшення допомоги для бідних стараються використовувати, як правило, кошти від позик, або підвищення податків тільки на багаті верстви населення. Останні, розуміючи цей механізм, активно виводять кошти в офшори (особливо, при можливому приході до влади лівих та популістів), зменшуючи тим самим податкові доходи держави.

Уряд Швейцарії, який виступав проти пропозиції запровадити в країні безумовні базові виплати (2,5 тис. євро на місяць), остерігався, що ті стануть непосильним тягарем для бюджету (в 2015 р. консолідований борг сектору загального державного управління у Швейцарії становив 45,6 % від ВВП) та

будуть провокувати неробство. На останнє, до речі, вказують всі противники універсального базового доходу. Прикладом може бути океанійська мікро держава Науру (10 тисяч жителів), населення якої кілька десятків років жило за рахунок дуже великих доходів від видобутку фосфатів і в більшості ніде не працювало. Зараз видобуток фосфатів майже припинився, що породило проблему виживання населення даної мікро держави. Правда, її керівництво знайшло вихід – перетворило країну в офшор. Разом з тим, експеримент із гарантованим доходом у канадській провінції Монітоба у 1970-х роках не дуже змінив участь населення у ринку праці. Тобто, в універсального базового доходу є як позитиви, так і негативи, тому важливо оцінити їх для кожної країни окремо.

Важливим аргументом противників універсального базового доходу є твердження про те, що в країні з таким доходом масово прибуватимуть мігранти з менш розвинутих країн, які мають інший менталітет та віросповідання. Масова міграція в Європу в 2015-2016 рр. показала, що коштів на мігрантів не вистачає. Крім того, вони породжують багато соціально-економічних проблем, що веде до зростання нетерпимості до мігрантів в демократичних країнах Європи. Цей факт може загальмувати й процес надання громадянам України безвізового статусу щодо перебування в країнах Шенгенської зони, який поки відкладено на осінь 2016 р., хоча наша країна виконала всі вимоги. Разом з тим, деякі дослідження вчених показують, що багатьох мігрантів передусім цікавлять робочі місця, а не соціальна допомога [26, с.40].

В цілому, у демократичних країнах, поки не дійшли до однозначного висновку щодо запровадження універсального базового доходу, поки йдуть експериментальні пошуки. Для України, на наш погляд, це не на часі, оскільки для запровадження універсального базового доходу на найближчі 15-20 років у нас не буде коштів, оскільки після 2020 р. нашу країну чекають значні виплати як по зовнішньому державному боргу, так і по корпоративному зовнішньому боргу. Крім того, треба знайти десятки мільярдів гривень для відновлення Донбасу, а в перспективі - й Криму. Також треба враховувати й той факт, що певна частина населення України не хоче працювати ні в офіційній економіці, ні в неофіційній. Наші дослідження проблем стимулювання праці у 80-ті роки ХХ ст.. показали, що не менше 5 % працездатного населення колишнього СРСР не хотіло працювати взагалі, його не лякало навіть ув'язнення за неробство (згідно тодішніх законів людина не могла більше трьох місяців не працювати без поважних причин, за це можна було отримати до 6 місяців ув'язнення). За нашими спостереженнями та опитуваннями роботодавців і працівників служби зайнятості, кількість тих, хто сьогодні не хоче працювати в Україні взагалі, поки не зменшується у порівнянні з радянським періодом. В Білорусії для таких осіб хочуть встановити певний податок, оскільки вони безкоштовно користуються закладами соціальної сфери та отримують інші суспільні послуги не за ринковими цінами. Подібну ідею починають обговорювати в Росії. Є прихильники подібного податку й в Україні, оскільки в нашій країні

нараховується біля 6 млн. самозайнятих, які (та члени їх сімей) не сплачують ніяких податків, але отримують суспільні послуги безоплатно.

8.6. Проблеми соціального забезпечення та шляхи їх вирішення в Україні

Основною причиною, яка провокує конфлікт інтересів платників податків та фіскальних органів та не сприяє дотриманню вимог законів фіскальної соціології, є те, що політична влада в Україні сьогодні захищає наявний економічний порядок розподілу суспільного продукту, не вигідний більшості населення нашої країни. Крім того, розподілом засобів для життя займається в Україні невелика група людей, яка протистоїть всьому суспільству, що і породжує неминучість конфлікту. Для вирішення цих та інших проблем в соціальній економіці пропонуємо застосувати новий принцип фіскальної соціології, розроблений автором цієї роботи, який доцільно назвати анти оптимум – Парето.

Етичний ідеал суспільного добробуту (або – оптимум Парето) полягає в наступному: умовою зростання суспільного добробуту є покращення добробуту одних людей без одночасного погіршення добробуту інших. Згідно даної умови, той чи інший захід влади підвищує суспільний добробут в тому випадку, якщо вигоди від його запровадження з перевищенням компенсують втрати тих, чий рівень добробуту даний захід понижує.

За критерієм Парето будь-які втручання уряду можна вважати ефективним, якщо вони призводять до збільшення добробуту хоча б одного індивіда, не зменшуючи добробуту усіх інших. Теоретично це можливо тільки в умовах економічного зростання, коли в суспільстві створюється певний приріст ВВП, який можна розподілити між усіма членами суспільства, не знижуючи доходи ні одної з груп. У сфері публічних фінансів Парето - оптимуму відповідає така ситуація, коли приріст бюджетних ресурсів повинен розподілятися з вигодою для одних «бюджетників», але не за рахунок інших.

Якщо спробувати використати підходи Парето для аналізу використання суспільних фінансів в незрілому демократичному суспільстві в умовах економічної кризи, то можна отримати парадоксальний висновок, який можна, на нашу думку, сформулювати як принцип «анти-оптимум Парето». Суть його полягає в наступному: в період економічної кризи обмеження державних видатків та збільшення податків повинно стосуватися всіх членів суспільства без виключення. Тільки тоді такі дії держави будуть сприйматися всім суспільством. Якщо ж будуть виключення, наприклад, на користь бідних верств населення, то середній клас та заможні верстви суспільства будуть шукати та знаходити способи уникнення додаткових податків на користь малозабезпечених верств суспільства (в силу значної корумпованості суспільства).

У країнах з незрілою демократією (якою на сьогодні є й Україна) заможні верстви населення через парламент, який вони контролюють, приймали і будуть приймати різного роду податкові пільги на свою користь. Моральні принципи, як свідчить сучасний стан парламентаризму в Україні

(на відміну від розвинутих країн) тут поки не спрацьовують. Тому і теорія суспільних фінансів Р. Масгрейва, і теорія суспільного вибору Дж. Б'юкенена, які базуються на дотриманні певних моральних принципів у демократичному суспільстві, (чи за згодою окремих індивідів, чи під примусом держави), не можуть дати відповідь на те, яку фінансову політику повинна провадити держава з транзитивною економікою в області соціальних видатків в умовах сучасної глобальної економічної кризи та після неї. Разом з тим, опираючись на окремі постулати фіскальної соціології, на наш погляд, можна розробити систему заходів з оптимізації фінансування соціальних видатків в Україні в сучасних умовах та відповідну систему оподаткування різних верств населення. Але ці заходи повинні стосуватися доходів всіх прошарків населення, як це було зроблено в ряді постсоціалістичних країн.

Із 1997 р. до 2002 р. значних успіхів в оздоровленні бюджету за допомогою чіткої середньострокової бюджетної стратегії досягла Болгарія. Розширення часових меж бюджетної політики сприяло у цій країні забезпеченню макроекономічної та фінансової стабілізації, зміцненню бюджету. Основною умовою успішного здійснення середньострокової бюджетної стратегії у Болгарії стало формування політичного консенсусу щодо її головних цілей, з тією метою, щоб у разі зміни уряду не припинилося здійснення програми.

Центральний уряд Польщі у перші роки після реформи (після 1988 року) з метою збалансування державного бюджету почав скорочувати видатки, в тому числі соціальні, що дозволило стабілізувати економічну ситуацію в країні. У другій половині 90-х років ХХ століття частка соціальних видатків у ВВП країни зменшилася порівняно з серединою 90-х років і стабілізувалася.

Використання анти-оптимуму Парето в нашій інтерпретації в Україні треба розпочати з оцінки величини втрат від кризи 2008-2009 років основних груп населення: 1) малозабезпечених; 2) середнього класу; 3) багатих верств населення. З економічної теорії відомо, що в період економічної кризи та зростання інфляції найбільше страждають малозабезпечені верстви населення та працівники бюджетних установ, доходи яких фіксуються державою. Тому обмеження доходів цих груп населення, згідно нашої трактовки анти-оптимуму Парето, необхідно проводити на мінімальному рівні, удосконалюючи надання комунальних і транспортних пільг. Разом з тим важливо оптимізувати фінансування різноманітних пільг, які де-юре повинні належати малозабезпеченим верствам населення, а де-факто в значній мірі їх одержують більш забезпечені верстви населення (за деякими оцінками, до 50% всіх цих видатків).

Зрозуміло, що від застосування подібного підходу понесуть певні збитки середньо забезпечені верстви населення, але треба враховувати, що їх втрати від інфляції в 2008-2009 роках були значно меншими, ніж у малозабезпечених верств населення. Тобто, вимоги анти-оптимуму Парето тут в цілому виконуються, не кажучи вже про можливі втрати від зменшення

виплат на дітей для багатих верств населення, які практично їх не відчують на своїх доходах. З метою більш рівномірного розподілу фінансових втрат від економічної кризи 2008-2009 років було б справедливим перейти від пропорційного принципу оподаткування доходів фізичних осіб до прогресивного, але з невеликою прогресією. За нашими оцінками, сьогодні в Україні було б можливим використати три ставки: 13%, 15% і 19% (залежно від доходів). Невелике зменшення оподаткування доходів малозабезпечених верств населення та незначне зростання податків на заможні верстви населення в якійсь мірі відновило б соціальну справедливість в оподаткуванні.

Важливо також ввести податок на нерухомість за мінімальною можливими ставками, поступово підвищуючи їх протягом тривалого періоду часу. Головне сьогодні – не отримання значних надходжень до місцевих бюджетів від податку на нерухомість, як про це наголошується у багатьох публікаціях, а встановлення реальних власників цієї нерухомості, щоб частина з них (хто володіє значною нерухомістю) не отримувала ті чи інші соціальні пільги.

Потрібно з'ясувати все і про допомогу при народженні дітей. Не секрет (про це говорять всі неупереджені дослідники демографічної ситуації в Україні), що допомога при народженні дітей породжує не тільки позитиви, а й негативи в демографічній ситуації в Україні в останні роки. Враховуючи цей факт, було б необхідним частину допомоги при народженні дитини не видавати сім'ї у формі грошей, а покласти на депозити цих дітей, щоб в майбутньому дитина використала ці гроші на навчання, на придбання житла, на лікування тощо (за прикладом використання материнського капіталу в Росії).

Перераховані та інші можливі заходи з оптимізації соціальних виплат в Україні в період економічної кризи та після неї повинні стосуватися всіх верств населення. Тільки тоді діятиме анти-оптимум Парето, що дозволить зменшити соціальне напруження у нашій країні. Вказані заходи повинні бути обговорені з усіма учасниками соціального партнерства, їх повинна прийняти більшість населення. Тільки в цьому випадку Верховна Рада України зможе прийняти відповідні зміни до законодавства щодо оптимізації видатків на соціальний захист різних груп населення. Важливо оптимізацію соціальних видатків в Україні здійснити максимально прозоро, із запевненням населення щодо відновлення раніше існуючих соціальних пільг у після кризовий період (в 2016 -2017 рр.).

Питання для самоконтролю

1. Які основні заходи з подолання дефіциту бюджету в демократичних країнах ви можете назвати?
2. Які основні податки сплачують члени домогосподарств в Україні ?
3. Які податкові пільги мають домогосподарства в Україні?
4. Які страхові пенсійні внески сплачують члени домогосподарств в Німеччині ?

5. В чому полягають причини так званої «війни поколінь» в Німеччині?
6. Чому депутати німецького бундестагу (нижньої палати парламенту) в 2007 р. проголосували за збільшення пенсійного віку з 65 до 67 років у період з 2012 по 2029 рік?
7. В чому полягає зміст оптимуму Парето?
8. Чому в країнах з незрілою демократією (якою на сьогодні є й Україна) заможні верстви населення через парламент приймали і будуть приймати різного роду податкові пільги на свою користь?
9. В чому полягає зміст анти-оптимуму Парето?
10. При яких умовах діятиме анти-оптимум Парето?

Тести

1. Вставити пропущені слова. У фінансовій науці під державним боргом, як правило, розуміються лише фінансові борги, так звані _____ борги.
 - а) державні соціальні;
 - б) документально підтверджені;
 - в) державні зовнішні.
2. Вставити пропущені слова. За _____ будь-які втручання уряду можна вважати ефективним, якщо вони призводять до збільшення добробуту хоча б одного індивіда, не зменшуючи добробуту усіх інших.
 - а) теоремою Коуза;
 - б) теоремою Ерроу;
 - в) критерієм Парето.
3. Вставити пропущену цифру. Починаючи з _____ року, усі працівники у ФРН мають право вносити через роботодавця частину своїх заробітків у пенсійні фонди або каси, або безпосередньо укладати договори страхування.
 - а) 2002;
 - б) 2008;
 - в) 2015.
4. Яка з названих країн лідирує серед усіх країн, що вкладають гроші в економіку України?
 - а) Австрія;
 - б) Кіпр;
 - в) Мальта.
5. Який офшор в Європі активно розвивається за рахунок надання громадянства тим особам, які вкладають у його розвиток більше 500 тис. євро?
 - а) Кіпр;
 - б) Ліхтенштейн;
 - в) Чорногорія.
6. Як захід підтримки ПІІ використовує приймаюча країна:

- а) підвищення курсу національної валюти;
- б) надання державних гарантій;
- в) скасування подвійного оподаткування;
- г) надання податкових пільг;
- д) усі відповіді правильні;
- ж) немає правильної відповіді?

Список рекомендованої і використаної літератури

1. Андрущенко В.Л. Фінансова думка Заходу в ХХ ст./ В.Л. Андрущенко. – Львів: Каменяр, 2000. – 303 с.
2. Бланкарт Ш. Державні фінанси в умовах демократії. / Ш. Бланкарт – К.: Либідь, 2000. – 654 с.

3. Бюджетна система: підр. / за наук. ред. В.М. Федосова, С.І. Юрія. – К.: Центр учбов. літератури; Тернопіль: Екон. думка, 2012. – 871 [1] с.
4. Бюджетний менеджмент: підр. / В. Федосов, В. Опарін, Л. Сафонова та ін., за аг. ред. В. Федосова. – К.: КНЕУ, 2004, - 864 с.
5. Василик О.Д., Павлюк К.В. Бюджетна система України: Підручник./ О.Д. Василик, К.В. Павлюк К.В. – К.: ЦУЛ, 2004. – 544 с.
6. Карлін М.І. Фінансова система України: Навч.пос. / М. І. Карлін. – К.: Знання, 2007. – 324 с.
7. Карлін М.І. Фінанси України та сусідніх держав: Навч.пос. / М. І. Карлін. – К.: Знання, 2007. – 589 с.
8. Карлін М.І. Державні фінанси України: Навч.пос. / М. І. Карлін. – К.: Знання, 2008. – 348 с.
9. Місцеві фінанси: Підручник / За ред. О. П. Кириленко. – К.: Знання, 2006. – 650 с.
10. Опарін В.М. Фінанси (загальна теорія): Навч. посіб./ В.М. Опарін. – К.: КНЕУ, 1999. – 164 с.
11. Фінанси: Підручник / За ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова – К.: Знання, 2008. – 611с.
12. Owsiak S. Finanse publiczne. Teoria i praktyka. Warszawa, WNPWN,2001. – 562 s.
13. Osiatynski J. Finanse publiczne. Ekonomia I polityka. – Warshawa: WNPWN, 2006. – 310 S
14. Кравченко В. І. Про суспільні фінанси України / В. І. Кравченко // Фінанси України. - 2012. - № 12. – С. 20-30.
15. Тропіна В.Б. До питання про публічні фінанси / В.Б. Тропіна // Фінанси України. - 2009. - № 12. – С. 28-34.
16. Карлін М. І. Світові офшорні центри: Навч. посіб./ М. І. Карлін – К.: Кондор, 2015. – 424с.
17. Пикетти Т. Капитал в XXI веке / Томас Пикетти. – М.: Ад Маргинем Пресс. – 2016. – 592 с.
18. Бюджетна політика: прагматичні підходи до стратегічних рішень/ Аврамченко К. В., Дешко А. Л., Жаліло Я. А. та ін. – К.: СТ-ДРУК, 2016. – 112 с.
19. Жаліло Я. Економічний прагматизм як ліки від бюджетного фетишизму / Я. Жаліло, А. Максютя // Дзеркало тижня. – 2016. – 28 травня. - С. 6.
20. Соколовська А. М. Концепція ліберальної податкової реформи: доцільність і можливість реалізації в Україні / А. М. Соколовська // Фінанси України. – 2015. - № 12. – С. 12-31.
21. Никитин С. Косвенные налоги: опыт развитых стран / С. Никитин // МЭ и МО.- 1999. - № 2. – С.15-23.
22. Гетманцев Д. Реформа оподаткування: непрямі податки / Д. Гетманцев // Дзеркало тижня. – 2016. – 21 травня. - С. 10.
23. Соколовська А. М. Концепція ліберальної податкової реформи: доцільність і можливість реалізації в Україні / А. М. Соколовська // Фінанси

- України. - 2016. - № 12. - С. 12-31.
24. Власюк В. Чим загрожує Україні деіндустріалізація? / В. Власюк // Дзеркало тижня. – 2016. – 28 травня. - С. 7.
25. Башко В. Боргова пастка «безкоштовного сиру» / В. Башко // Дзеркало тижня. – 2016. – 11 червня. – С. 7.
26. В очікуванні раю // Український тиждень. - № 23. – С. 36-40.

Короткий термінологічний словник

Акцизи – непрямі податки на товари і послуги, включені в ціну окремих товарів (насамперед на алкогольні та тютюнові товари).

Антиінфляційна політика – комплекс державних заходів, спрямованих на врегулювання обігу, зменшення грошової маси, припинення непомірного зростання цін, зниження дефіциту державного бюджету.

Аоминь – столиця Макао, спеціального адміністративного району Китаю, який одним із центрів світового грального бізнесу.

Валовий внутрішній продукт (ВВП) – загальна ринкова вартість кінцевої продукції підприємств, галузей матеріального виробництва і сфери послуг, що перебувають на території країни.

Відмивання грошей – операції, що приховують джерело виникнення або призначення грошових сум із метою надання їм законного характеру.

Девальвація – зниження фіксованого курсу однієї валюти щодо інших за рішенням керівної грошово – кредитної установи.

Державою у вузькому значенні цього слова - це сукупність адміністративних одиниць: федерації, земель, штатів, союзів громад, а також наднаціональні утворення: Європейський Союз, ООН тощо.

Держава у широкому розумінні слова - це сукупність адміністративних одиниць, а також інституції обов'язкового страхування, органи пенсійного та медичного страхування, цільові централізовані та децентралізовані фонди.

Державний борг – сума заборгованості держави за кредитними операціями.

Державний бюджет – кошторис щорічних доходів і видатків держави, затверджений законом.

Дефіцит бюджету – перевищення витрат бюджету держави над його доходами.

Доміціарна компанія – це компанія, яка розташована в офшорі і має там тільки поштову адресу.

Доміціарна компанія Швейцарії - це швейцарське підприємство, кероване з-за кордону, яке не має власного офісу і службовців у Швейцарії, не займається конкретною комерційною діяльністю на її території. Однак доміціарним компаніям дозволено мати у Швейцарії поштову адресу (поштову скриньку), тому за юридичним статусом вони майже не відрізняються від офшорних нерезидентських компаній. Вони, як і холдинги, не сплачують кантональних податків на прибуток, а кантональний податок з капіталу сплачують за зниженою ставкою.

Змішана доміціарна компанія - це компанія, яка крім основного призначення, ще й здійснює певну підприємницьку діяльність в офшорі та користується правом мати в ньому офіс і власний персонал.

Змішана доміціарна компанія Швейцарії – це компанія, яка крім поштової адреси, має право вести в ній й підприємницьку діяльність, але її права на ведення комерційної діяльності у цій країні обмежені. Прибуток за угодами таких компаній зі швейцарськими партнерами оподатковують за

загальними правилами, а прибуток від зовнішньоекономічних операцій обкладають податками частково або не обкладають взагалі.

Економічне зростання – збільшення обсягів суспільного виробництва, розширення можливостей економіки задовольняти зростаючі потреби споживачів.

Інвестиції – довгострокові вкладення капіталу всередині країни та за кордоном.

Інвестиційний проект – конкретний проект, у який вкладаються грошові кошти з метою отримання прибутку або приросту капіталу.

Кредит – позичка в грошовій або товарній формах на умовах повернення та сплати відсотка за користування цією позичкою.

Легалізація (відмивання) доходів – це дії, спрямовані на приховування чи маскування незаконного походження коштів або іншого майна чи володіння ними, прав на такі кошти або майно, джерела їх походження, місцезнаходження, переміщення, так само набуття, володіння або використання коштів або іншого майна, за умови усвідомлення особою, що вони були доходами.

Лібералізація економіки – процес зменшення державного регулювання господарської діяльності.

Міжнародні фінанси – це відносини, які виникають між державою та національними суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності, між міжнародними організаціями та іншими державами у зв'язку з функціонуванням валютного ринку, кредитного ринку, ринку цінних паперів.

Неформальний сектор – сектор економіки, в якому домінують неліцензовані продавці вітчизняних товарів і послуг.

ОЄСР – Організація економічного співробітництва і розвитку, яка включає 34 найбільш розвинутих країн світу.

Офшорні зони – це позанаціональні фінансові центри, які здійснюють значні обсяги кредитування й фінансування у валютах інших країн. Оскільки офшорні зони мають пільговий податковий режим (звільнення від місцевих податків), їх також називають “податковими гаванями”.

Податкова гавань – держава чи територія, яка проводить політику залучення капіталів з-за кордону шляхом надання податкових та інших пільг.

Податок на додану вартість – це вид непрямого оподаткування. Він сплачується кінцевим споживачем при купівлі товарів та послуг, а також на різних стадіях виробництва та реалізації товарів.

Профіцит бюджету – перевищення доходів держави над її видатками.

Ротаційна компанія – це фіктивна компанія, функція якої полягає у перенаправленні коштів чи цінних паперів з країни в країну з метою уникнення чи мінімізації оподаткування в країнах з високим рівнем оподаткування.

Спеціальні економічні зони – територіальні комплекси з пільговим фінансовим режимом для іноземних інвесторів.

Транснаціональна корпорація (ТНК) – об'єднання підприємств, що складається з головної компанії та закордонних філіалів.

Трансферні ціни – ціни внутрішньокорпораційної торгівлі між підрозділами однієї і тієї ж корпорації в різних країнах, які відмінні від ринкових та використовуються для переведення прибутків і зменшення податків.

ФАТФ – це міжурядовий орган, метою роботи якого є розвиток і впровадження на міжнародному рівні заходів і стандартів з боротьби з відмиванням грошей.

Фінансова система – 1) комплекс взаємопов'язаних фінансових відносин, які відображають форми та методи організації, розподілу й перерозподілу створених у державі грошових фондів; 2) сукупність фінансових організацій країни.

Фінансова система країни за організаційною будовою – це сукупність фінансових органів та інститутів, які управляють грошовими потоками.

Фінансова система України - це 1) державні фінанси; 2) фінанси підприємств; 3) страхування; 4) фінансовий ринок; 5) фінанси домогосподарств.

Холдингова компанія – це суб'єкт господарювання, який володіє контрольними пакетами інших суб'єктів господарювання і управляє їхньою діяльністю та контролює її.

Холдингова компанія Швейцарії - це підприємство, діяльність якого полягає винятково (чи переважно) в участі в прибутку інших компаній і не менше 75% доходів якого становлять надходження під участі в прибутку інших юридичних осіб. У більшості кантонів Швейцарії холдингові компанії мають такі привілеї: пільги із загальнообов'язкових податків; зниження базового розміру капіталу, який підлягає оподаткуванню; зменшення пропорційного податку з капіталу, можливе навіть повне звільнення від федерального податку на прибуток. Майже всі кантони Швейцарії звільняють холдингові компанії від кантональних і муніципальних податків на прибуток.

Шкала податкових ставок прогресивна – шкала податкових ставок у відсотках, розміри яких зростають відповідно до зростання розмірів об'єкта оподаткування.

Предметний покажчик

Акцизний податок
Анти-оптимум Парето
Безумовний дохід
Бюджетний механізм
Бюджетний потенціал
Відмивання грошей
Війна поколінь
Громадські фінанси
Граничний рівень оподаткування
Державна аудиторська служба
Державна бюрократія
Державна казначейська служба
Державна фінансова інспекція
Державна фіскальна служба
Державні квоти
Державні фінанси
Державний бюджет
Доміціарна компанія
Змішані суспільні блага
Єдиний соціальний внесок
Камералісти
Квазіфіскальні видатки
Кейнсіанство
Креативний клас
Левіафан-держава
Маастрихтські критерії
Міністерства фінансів України
Мотив самозахисту
Мотив самострахування
ОЕСР
Оншор
Офшор
«Панамські папери»
Парето-оптимум
Податок на додану вартість
Податок на доходи фізичних осіб
Податок на прибуток підприємств
Політика децентралізації
Правило простої більшості
Публічні фінанси
Спеціальні економічні зони
Суспільні фінанси
Суспільний вибір

Транснаціональна корпорація
Трансферні ціни
Фінансова система
Фіскальна децентралізація
Фіскальна консолідація
Фрирайдер
Холдингова компанія
Шедули
Шкала податкових ставок прогресивна

Іменний покажчик

Андрущенко В. Л.
Аткінсон Е.
Башко В.
Бланкарт Ш.
Боді З.
Бренан Д.
Бюкенен Дж.
Василик О. Д.
Вікселль К.
Гетманцев Д.
Гоббс Т.
Даунз А.
Дзурінда М.
Жаліло Я. А.
Ерроу К.
Кириленко О. П.
Ковалюк О. М.
Кожен Д.
Коуз Р.
Кравченко В. І.
Кругман П.
Крупка М. І.
Крупей О.
Лернер А.
Лютій І.О.
Макконнел К.
Масгрейв Р.
Мертон Р.
Міклош І.
Брю С.
Овсяк С.
Опарін В. Н.
Осятинський Є.
Павлюк К.В.
Парето В.
Пасічник Ю. В.
Пігу А.
Пікетті Т.
Рікардо Д.
Розпутенко І. В.
Самуельсон П.
Сміт А.
Слухай С. В.

Соколовська А. М.
Суторміна В.М.
Тропіна В. Б.
Туллок Г.
Федосов В.М.
Флорида Р.
Хайєк Ф.
Юрій С.І.